

בוגרי מסגרות השמה חוץ-ביתית בישראל: אתגרים והזדמנויות לשינוי

ברכי בן סימון
תמיר זאוסמר
טל ארזי

עריכת לשון: סיגל אשכנזי
עיצוב גרפי: ענת פרקו טולדנו

עורכת ראשית: רויטל אביב מתוק

המחקר הוזמן ומומן על ידי קרן משפחת שעשוע.

הצעה לציטוט (APA):
בן סימון, ב', זאוסמר, ת' וארזי, ט' (2026). בוגרי מסגרות השמה חוץ-ביתית בישראל:
אתגרים והזדמנויות לשינוי. דמ-087-26. מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל

מכון מאירס ג'וינט ברוקדייל

ת"ד 3886 ירושלים 9103702

טלפון: 02-6557400

brook@jdc.org | brookdale.jdc.org.il

בוגרי מסגרות השמה חוץ-ביתית בישראל: אתגרים והזדמנויות לשינוי

רקע

מדי שנה מסיימים אלפי צעירים את שהותם במסגרות השמה חוץ-ביתית. המעבר לבגרות של צעירים אלו הוא חד ומואץ ונטול רשת תמיכה יציבה. הם נדרשים להתמודד עם החלטות בתחומי חיים מרכזיים, לעיתים בלא עורך משפחתי או רצף ליווי מותאם. מטרות המחקר היו לבחון את ההכנה למעבר לבגרות של מתבגרים במסגרות השמה ואת מערך הליווי והתמיכה הניתן להם לאחר סיום ההשמה, לזהות חסמים ופערות ולגבש תובנות וכיווני פעולה לשיפור ההכנה. המידע התבסס על סקירת ספרות עדכנית, על ראיונות עומק חצי-מובנים עם 13 נשות מקצוע ועל דיונים בוועדה של מומחים מניסיון חיים – בוגרי מסגרות השמה.

ממצאים

1 מעבר חד לבגרות בלי רצף תמיכה

בוגרי מסגרות השמה חווים מעבר חד ממסגרת עוטפת ומכילה למציאות שבה התמיכה מועטה הרבה יותר ולרבים מהם אין כתובת לפנייה בעת הצורך.

”היציאה עצמה מרגישה חשופה, לא מוגנת, שהקרקע נשמטת מתחת הרגליים.”
[צעירה, 26]

2 היעדר עורך משפחתי מכיל את הסיכון

היעדר תמיכה משפחתית מעמיק את הקשיים במעבר לבגרות ומפחית את יכולת הצעירים להיעזר ברשתות תמיכה בלתי פורמליות. התחושה בקרב הצעירים היא בדידות ואחריות מוקדמת.

”היו לי המון לילות שבכיתי שאין לי משפחה ואימא להתקשר אליה...”
[צעירה, 30]

3 פער בין מענים קיימים ובין נגישות ומימוש בפועל

יש מענים לא מעטים ותוכניות עבור בוגרי מסגרות השמה, אך הצעירים מתקשים למצות את הזכויות שלהם בשל פיזור מידע בין מערכות, עומס בירוקרטי, תיווך לא מספיק וחוסר אמון במערכת.

”אין סוף כשלים בירוקרטיים שצריך לעבור כדי להצליח למצות זכויות.”
[אשת מקצוע]

4 זירת ההתערבות העיקרית במסגרות ההשמה היא תוכניות המתמקדות בהכנה מעשית למעבר לבגרות

הממצאים מלמדים על נטייה להתמקד בפעולות ישירות הקשורות במוצהר לשלב המעבר עצמו, כלומר בהכנה אינסטרומנטלית, ואילו להתערבויות בהיבטים רגשיים, חברתיים וזהותיים מוקדשת תשומת לב מועטה.

5 רכז הבוגרים כמנגנון מארגן של ההכנה למעבר לבגרות

לתוכניות המעבר ולליווי אחר סיום ההשמה מטעם המסגרות אחראים היום בעיקר רכזי הבוגרים, שתפקידם ליצור רצף בין המסגרת לחיים בקהילה. במרבית סוגי המסגרות מדובר בתפקיד חדש בתהליכי פיתוח והתגבשות.

מה עלה מן המומחים מניסיון חיים?

■ אובדן מעטפת התמיכה בתום ההשמה	■ בדידות והיעדר מסגרת חברתית לאחר סיום ההשמה
■ צורך בליווי מתמשך ובכתובת קבועה, זמינה ומחויבת	■ צורך בפיתוח קהילות עמיתים של בוגרי מסגרות השמה לשיתוף, העברת מידע, תמיכה הדדית והובלת יוזמות בידי הצעירים עצמם
■ צורך בהכנה מעשית לחיים עצמאיים	
■ קושי במיצוי זכויות ובהתמודדות עם בירוקרטיה	

סיכום

המחקר מצביע על חסמים מערכתיים בהכנה של צעירים למעבר לבגרות ועל מחסור במענים מותאמים. המעבר לבגרות מתרחש לעיתים בלי המשך תמיכה, בלי תיאום בין מערכות ובלי הבחנה מספקת בצורכיהם הייחודיים של צעירים מקבוצות מגוונות. תפיסות עדכניות מדגישות את הצורך במעבר הדרגתי, רב-ממדי ומותאם אישית.

כיווני פעולה עיקריים

1.

חיזוק יכולות ארגוניות להכנת הצעירים למעבר לבגרות: תמיכה כלכלית בעמותות המלוות בוגרי מסגרות השמה; חיזוק הכשרה ייעודית של כוח האדם במסגרות ההשמה; הטמעת כלים להערכת צרכים; פיתוח תכנים מובנים לתוכניות הכנה וערכות להקניית כישורי חיים; הקמת פלטפורמה נגישה למידע על זכויות ומענים; מיפוי צרכים ומענים שיטתי כבסיס לתיעדוף תחומי ההשקעה של קרן משפחת שעשוע; חיזוק שותפות צעירים בעיצוב ובבקרה של מענים ופיתוח מנגנונים לשיתוף צעירים; חיזוק תחום ההתערבויות המשפחתיות.

2.

קידום עבודה מבוססת הערכה ומדידה שוטפת: עידוד מחקר ועבודה מבוססת נתונים, ובכלל זה מעקב אחר מצב בוגרי מסגרות ההשמה; חיזוק ופיתוח תשתית נתונים לאומית.

3.

קידום פעולות לשינוי מדיניות: פיתוח מדיניות התמיכה בצעירים אחרי גיל 18; חיזוק שיתופי פעולה מדינה-חברה אזרחית.

רקע

המעבר לבגרות הוא שלב חיים מכונן המציב לצעירים דרישות חדשות של עצמאות, קבלת החלטות ואחריות אישית. בעשורים האחרונים התאריך שלב זה באוכלוסייה הכללית, ורבים מן הצעירים ממשיכים להיתמך בהוריהם זמן ממושך. לעומתם, בוגרי מסגרות השמה חוץ-ביתית נדרשים לעיתים קרובות להתמודד עם מעבר לבגרות מואץ וחד, לרוב בלי רשת תמיכה משפחתית מספקת. יותר מ-4,000 צעירים מסיימים מדי שנה את ההשמה במסגרות ההשמה בישראל. לצעירים אלו מגוון מאפיינים וצרכים, אך לכולם מכנה משותף של פגיעות מוגברת. עבור רבים מהם, בפרט צעירים חסרי עורף משפחתי, שלב זה מלווה בקשיים ניכרים בהשתלבות במערכות מרכזיות ובניהול חיים עצמאיים.

מטרת המחקר

המחקר נועד לספק לקרן משפחת שעשוע תמונת מצב עדכנית ומעמיקה על תהליכי ההכנה למעבר לבגרות במסגרות ההשמה ועל מערך הליווי והתמיכה שמוצעים לבוגרים לאחר סיום ההשמה כדי לזהות פערים, חסמים ומוקדי השפעה לקידום תחום זה. המחקר בחן את התפיסות המקצועיות ואת המענים, התוכניות והפרקטיקות בתחום בישראל ובעולם.

שיטת המחקר

המחקר נערך בשיטה האיכותנית ונשען על ספרות מקצוע עדכנית, סקירה של מענים, ראיונות עם נשות מקצוע ודיונים עם בוגרי מסגרות השמה במסגרת ועדת מומחים מניסיון חיים.

ממצאים

הספרות המקצועית והראיונות מלמדים כי בוגרי מסגרות השמה חווים מעבר כפול: המעבר האוניברסלי לבגרות, שחווים כלל הצעירים, וכן מעבר ייחודי מהשמה לחיים בקהילה. ממצאי מחקרים בישראל ובעולם הצביעו על קשיים ניכרים בקרב בוגרי מסגרות השמה, לרבות נשירה ממסגרות חינוך, אבטלה, עוני, חוסר יציבות בדירור והתמודדות עם בעיות בריאות.

את הצלחת המעבר יש לבחון מנקודת מבט כוללנית המתחשבת בהצלחה במגוון היבטי חיים: השכלה והכשרה מקצועית; תעסוקה יציבה והכנסה; דיור וביטחון כלכלי; בריאות פיזית ונפשית; מערכות יחסים ותמיכה חברתית; כישורי חיים וחוסן נפשי. הצלחה היא שילוב של תפקוד, תחושת רווחה אישית והשתלבות חברתית לאורך זמן.

חסמים למעבר מוצלח לבגרות

שלוש רמות של חסמים להצלחת המעבר לבגרות:

ברמת הפרט נמצא מגוון רחב של חסמים אישיים, ובכלל זה היעדר עורף משפחתי ותמיכה חברתית המקשים על הסתגלות לחיים הבוגרים, קשיים רגשיים וחברתיים, כגון חרדה, בדידות וקשיים במתן אמון, קשיים כלכליים ואוריינות פיננסית נמוכה, מחסור בכישורי חיים וקשיים במיצוי זכויות. חוויית המעבר מתוארת לעיתים קרובות כיציאה "בלי רשת ביטחון", המלווה בתחושת בדידות ובפגיעות גבוהה. דווח גם על קבוצות מסוימות של צעירים שמצויים בסיכון גבוה יותר לחוות קשיים בבגרות.

ברמת הארגון דווחו כמה חסמים עיקריים: פיתוח חלקי של כישורי חיים בזמן השהות במסגרת; מיקוד מצומצם בהכנה רגשית למעבר; קשר מוגבל עם הקהילה וחיזוק רשתות תמיכה; היעדר רצף ליווי לאחר סיום ההשמה; תחלופה גבוהה של כוח אדם המחלישה את הקשר עם הצעירים; עבודה לא מספקת עם המשפחות לקראת חזרה אפשרית הביתה.

ברמת המערכת זוהו כמה חסמים מבניים: היעדר מדיניות ממשלתית כוללת לבוגרי מסגרות השמה; פיצול בין משרדי ממשלה וגופים שונים; חוסר הסדרה של ממשקי עבודה בין מערכות; תנאי סף מגבילים לקבלת מענים; עיכוב בקידום חקיקה ייעודית; מחסור במענים מותאמים לאוכלוסיות מגוונות; מדידה והערכה שיטתית לא מספיקות. הממצאים מצביעים על ריבוי יוזמות ומענים, אך בלי תיאום מספק ורצף תמיכה עקבי.

דיוני ועדת המומחים מניסיון חיים חיזקו ממצאים אלו והמחישו כיצד הם נחווים בפועל. הצעירים תיארו את המעבר לבגרות כמעבר חד המלווה באובדן מעטפת, בבדידות ובתחושת פגיעות. בצד זאת הם הדגישו את חשיבותם של קשרים משמעותיים, של ליווי מתמשך על ידי איש מקצוע זמין, קבוע ואכפתי ושל הכנה מעשית לחיים עצמאיים, בייחוד בתחומים דיור, תעסוקה, התנהלות כלכלית, מיצוי זכויות והתמודדות עם בירוקרטיה.

מענים ותוכניות הכנה וליווי

הממצאים מלמדים כי המעבר לבגרות אינו אירוע חד-פעמי אלא תהליך הדרגתי המחייב ליווי מתמשך ותמיכה רב-מערכתית. בשלב התפתחותי זה הצעירים זקוקים לרשתות תמיכה, לקשרים משמעותיים ולמרחב המאפשר רכישת כישורי חיים, תוך כדי התנסות ולמידה לאורך זמן. כמה עקרונות מנחים את תהליך ההכנה למעבר לבגרות: התחלה מוקדמת של תהליך ההכנה; התאמה אישית של התוכנית לצורכי הצעיר; שיתוף הצעירים בקבלת החלטות; בניית כישורי חיים וחוסן נפשי; קיומה של דמות מלווה משמעותית; ושיתוף פעולה בין מערכות החינוך, הרווחה, הבריאות, התעסוקה והקהילה. נוסף על כך מודגשת חשיבותה של גישה מיועדת טראומה, המכירה בהשפעת חוויות טראומטיות על תפקודם של צעירים ועל צורכיהם במעבר לבגרות.

מן הספרות המקצועית עלה כי לתוכניות הכנה לחיים עצמאיים שלושה רכיבים מרכזיים: פיתוח כישורי חיים, תוכניות מעבר לקראת סיום ההשמה ושירותי ליווי ותמיכה לאחר היציאה מן המסגרת. בכישורי החיים נכללות מיומנויות מעשיות, כגון ניהול תקציב, מציאת עבודה ומגורים, ומיומנויות רגשיות וחברתיות, כגון ויסות רגשי, קבלת החלטות ובניית מערכות יחסים. בישראל התגבשה בשנים האחרונות הבנה רחבה יותר של הצורך בהכנה מכוונת למעבר לבגרות. בתהליך ההכנה במסגרות ההשמה נכללים מתן מידע על זכויות, חיבור לתוכניות בקהילה, הכנה לשירות צבאי, הכוונה לתעסוקה וללימודים ולעיתים גם עיבוד רגשי של חוויית ההשמה. עם זאת נמצא כי ההכנה מתמקדת לעיתים קרובות בהיבטים אינסטרומנטליים ומעשיים, ואילו להיבטים כמו מצב רגשי, זהות ומשפחה מוקדשת תשומת לב מועטה.

אחד המנגנונים המרכזיים שהתפתחו בשנים האחרונות הוא תפקיד רכז הבוגרים. רכזי הבוגרים מלווים את המתבגרים עוד בתקופת ההשמה ולעיתים גם שנים אחריה, ומשמשים דמות מתכללת, מלווה ומתווכת בין הצעיר למגוון מערכות. בתפקידם נכללים בניית תוכניות אישיות, מיצוי זכויות, חיבור למסגרות המשך ומתן תמיכה רגשית ומעשית. הממצאים מלמדים על הבדלים ניכרים בין סוגי המסגרות ביישום התפקיד: בפנימיות החינוך ובמעונות המשפחתיים התפקיד ממוסד ומבוסס יותר, ואילו בפנימיות הרווחה, במשפחות אומנה ובמעונות חסות הנוער התפקיד עדיין בתהליכי גיבוש והטמעה. גם משך הליווי משתנה בין מסגרת אחת לאחרת – החל בליווי קצר יחסית וכלה בליווי מתמשך עד גיל 25-26. הצעירים חזרו והדגישו כי את תפקיד הרכז צריכים למלא אנשי מקצוע שמחזיקים בידע רלוונטי, שפנויים לבצע את עבודתם ושחשים תחושת שליחות בעבודתם. הצעירים גם ציינו את הצורך בליווי שיימשך בשנות העשרים לחייהם.

הממצאים הצביעו על מגוון רחב של תוכניות ליווי ותמיכה לאחר גיל 18, מקצתן ייעודיות לבוגרי ההשמה ומקצתן מיועדות לכלל הצעירים במצבי סיכון. עם תוכניות אלו נמנות תוכנית יתד לצעירים וצעירות במצבי סיכון, תוכנית ניצוץ לליווי לקראת שירות צבאי ובעת השירות, דירות מעבר, תוכניות תעסוקה, מלגות לימודים ותוכניות חונכות. שירותים אלו נועדו לסייע בתחומים דיוק, תעסוקה, השכלה, בריאות הנפש, קשרים משפחתיים ומיצוי זכויות. עוד עלתה מן הממצאים חשיבותם של רשתות תמיכה וקשרים משמעותיים. הספרות המקצועית, הראיונות והמומחים מניסיון חיים הדגישו כי מערכות יחסים יציבות עם מבוגרים משמעותיים תורמות להשתלבות טובה יותר בלימודים, בתעסוקה ובחיים עצמאיים בכלל. לפיכך גם גוברת ההכרה בחשיבות החונכות ובשימור הקשרים עם דמויות משמעותיות מן העבר.

הנושאים שעלו בתדירות הגבוהה ביותר בקרב המומחים מניסיון חיים תאמו במידה רבה את הממצאים מן הספרות המקצועית ומן הראיונות: הצורך בהכנה מובנית לחיים עצמאיים, רצף ליווי לאחר היציאה מן המסגרת, נגישות למידע על זכויות ומענים, חיזוק תחושת השייכות והקשרים החברתיים ופיתוח קהילות עמיתים לשיתוף, העברת מידע, תמיכה הדדית והובלת יוזמות בידי הצעירים עצמם.

פרקטיקות מבטיחות

ספרות המחקר על תוכניות הכנה לחיים עצמאיים מלמדת כי אף על פי שבסיס הראיות עדיין מוגבל, תוכניות מסוימות מצליחות לשפר את מצבם של צעירים. אחת הפרקטיקות המבטיחות העיקריות היא הארכת משך השהות במסגרת לנוכח התפיסה שהמעבר לבגרות הוא תהליך הדרגתי וצעירים זקוקים לליווי מתמשך, דיור יציב, קשרים עם מבוגרים משמעותיים ותמיכה רגשית ומעשית. עוד מודגשת חשיבותו של מתאם טיפול קבוע שמלווה את הצעיר לאורך זמן, מסייע לו בהתמודדות עם מערכות שונות ותומך בפיתוח העצמאות שלו.

פרקטיקה חשובה אחרת היא שיתוף הצעירים עצמם בתכנון חייהם ובעיצוב השירותים הניתנים להם. צעירים המשתתפים בקבלת החלטות מפתחים תחושות מסוגלות ושליטה ואחריות לחייהם. בשלל מדינות פועלות מועצות צעירים וקבוצות ייעוץ של בוגרי השמה המשפיעות על מדיניות ועל שירותים באמצעות ידע מניסיון חיים. גם שירותי חונכות בתוכניות הכנה למעבר לבגרות זהו כפרקטיקה מבטיחה, ובייחוד חונכות טבעית וחונכות עמיתים. חונכות טבעית מתבססת על קשרים קיימים עם מבוגרים משמעותיים בחיי הצעיר, ואילו חונכות עמיתים מתבססת על ליווי של בוגרי השמה שכבר עברו בהצלחה את המעבר לבגרות. מחקרים הראו כי קשרים אלו תורמים לרווחה רגשית, לתחושת שייכות ולהתפתחות עצמאות.

דרכי העבודה של קרנות פילנתרופיות בתחום המעבר לבגרות

מחקרים ופרסומים מלמדים כי קרנות פילנתרופיות מילאו תפקיד מרכזי בקידום שינויי מדיניות בכמה מדינות באמצעות פיתוח תוכניות, יצירת שותפויות עם הממשל וקידום חקיקה. הקרנות פועלות בעיקר במישור המערכתי ומנסות לגשר בין ידע מקצועי וידע מניסיון חיים ובין תהליכי קבלת החלטות בממשלה. הן מסייעות בפיתוח סטנדרטים, ביצירת רצף טיפולי, בתיאום בין מערכות ובשיפור עבודת המטה והשטח. קרנות נוהגות להשתמש בכמה פרקטיקות עיקריות: עבודה בתחום החקיקה והמדיניות, בניית מנגנונים לתיאום ורצף טיפול, יצירת שיתופי פעולה בין-מערכתיים, פיתוח מערכות מידע ושימוש בנתונים לקבלת החלטות. הקרנות גם מדגישות את שיתוף הצעירים עצמם בעיצוב השירותים והמדיניות מתוך תפיסה שניסיון החיים שלהם מאפשר לזהות צרכים ופערים שלא תמיד נראים בתכנון המערכתי. מחקרים הבוחנים עלות-תועלת הם פרקטיקה אחרת שמשמשת את הקרנות, אך לא רק אותן. ממחקרים שנערכו בכמה מדינות עלה שהשקעה בהארכת משך השהות במסגרת ובתמיכה ממושכת בצעירים עשויה להשתלם גם מבחינה כלכלית. התמיכה מסייעת לצעירים להשתלב בלימודים ובעבודה, להפחית תלות בקצבאות ולהקטין שימוש בשירותי חירום, בריאות ורווחה. לפי מחקרים מארצות הברית, מאנגליה ומאוסטרליה, כל דולר שמושקע בתוכניות מסוג זה מחזיר למדינה כמה דולרים בטווח הארוך באמצעות חיסכון והגדלת הכנסות.

מדידה והערכה

במדינות רבות פועלות מערכות מידע לאומיות שמאפשרות לעקוב אחר מצבם של בוגרי השמה ולהעריך את יעילות השירותים. לעומתן בישראל אין כיום מסד נתונים לאומי מסודר בתחום, והמידע מפוזר בין גופים שונים. מן הראיונות עלו פערים ניכרים באיכות המדידה והמעקב בין ארגונים, ולעיתים הובע קושי לא רק באיסוף הנתונים אלא גם בפרשנות שלהם ובהגדרת מדדי הצלחה מתאימים. בצד זאת תוארו ניסיונות לפתח מערכות מדידה והערכה מתקדמות יותר בפנימיות, בשירותי האומנה ובעמותות כדי לאפשר תכנון טוב יותר של ההתערבויות ולשפר את השירותים לצעירים.

מה למדנו מן המומחים מניסיון חיים?

- רצף ליווי חשוב לא פחות מן המענה עצמו
- הכנה לחיים עצמאיים צריכה להיות מעשית, הדרגתית ומחייבת
- מידע על זכויות צריך להיות נגיש, פשוט ומלווה בתיווך אנושי
- קשרים, שייכות ודמויות משמעותיות הם גורם מן המרכזי
- המעבר לבגרות הוא תהליך מתמשך ולא אירוע חד-פעמי
- מעקב אחר מצב הבוגרים חיוני להבטחת איכות התמיכה בבוגרי מסגרות ההשמה

סיכום והמלצות

לפני בוגרי מסגרות השמה מעבר מורכב לבגרות המאופיין בשילוב של אתגרים אישיים, ארגוניים ומערכתיים. לצד התפתחות ניכרת במענים ובתוכניות בשנים האחרונות, עדיין יש פערים מהותיים ברצף התמיכה, בהתאמת המענים ובמדיניות הכוללת. הממצאים מדגישים את הצורך בגישה אינטגרטיבית, ארוכת טווח ודיפרנציאלית הרואה במעבר לבגרות תהליך הדרגתי ומתמשך שנדרשים לו ליווי, תמיכה והשקעה. לקרנות פילנתרופיות יש פוטנציאל ייחודי למלא תפקיד מרכזי בקידום התחום באמצעות פיתוח מענים חדשניים, חיזוק תשתיות ידע ומדידה וקידום שיתופי פעולה בין מערכות ובכך לתרום לשיפור סיכויי ההצלחה של צעירים אלו בבגרותם.

תרומה ייחודית של המחקר היא שילובם של מומחים מניסיון חיים בתהליך הלמידה. הצעירים לא רק איששו רבים מן הממצאים שעלו מן הספרות המקצועית ומן הראיונות אלא גם סייעו לדייק את מוקדי ההתערבות המרכזיים. מנקודת מבטם, האתגרים הדחופים ביותר הם היעדר רצף ליווי לאחר היציאה מן המסגרת, קושי במיצוי זכויות ובהתמודדות עם בירוקרטיה, מחסור בהכנה מעשית לחיים עצמאיים ותחושות בדידות והיעדר שייכות. תובנות אלו שימשו בסיס מרכזי לגיבוש כיווני הפעולה המוצעים בדוח.

כיווני פעולה עיקריים

נוסחו 12 כיווני פעולה בהתבסס על הספרות המקצועית ועל הניסיון המקצועי והתובנות של המומחים מניסיון חיים, ואלו סווגו לשלוש קבוצות עיקריות:

א. חיזוק יכולות ארגוניות להכנת הצעירים למעבר לבגרות

- תמיכה כלכלית בעמותות המלוות בוגרי מסגרות השמה
- חיזוק הכשרה ייעודית של כוח האדם במסגרות ההשמה
- הטמעת כלים להערכת צרכים
- פיתוח תכנים מובנים לתוכניות הכנה וערכות להקניית כישורי חיים
- הקמת פלטפורמה נגישה למידע על זכויות ומענים
- מיפוי צרכים ומענים שיטתי שישמש בסיס לתיעוד תחומי ההשקעה של קרן משפחת שעשוע
- חיזוק שותפות צעירים בעיצוב מענים ובבקרה עליהם, ובכלל זה פיתוח מנגנונים לשיתוף הצעירים
- חיזוק תחום ההתערבויות במשפחה

ב. קידום עבודה מבוססת הערכה ומדידה שוטפת

- עידוד מחקר ועבודה מבוססי נתונים
- חיזוק ופיתוח תשתית נתונים לאומית

ג. קידום פעולות לשינוי מדיניות

- פיתוח מדיניות התמיכה בצעירים אחרי גיל 18
- חיזוק שיתופי פעולה מדינה-חברה אזרחית

מטרת כיווני פעולה אלו היא להביא לתוצאות ברמת הפרט, ברמת הארגון וברמת המערכת: ברמת הפרט הם נועדו לסייע בפיתוח כישורי חיים באמצעות למידה חווייתית ותרגול, לחזק חוסן רגשי ומערכות יחסים ולהנגיש מידע על זכויות ומענים; ברמת הארגון הם נועדו להטמיע תפיסה של הכנה לבגרות כחלק מרכזי מן העשייה, לפתח תוכניות מובנות ואחידות ולחזק את הקשר עם הקהילה; ברמת המערכת הם נועדו לקדם מדיניות כוללת לליווי מתמשך, לחזק שיתופי פעולה בין מערכות, לפתח תשתיות הערכה ומדידה ולהתאים מענים לאוכלוסיות מגוונות.

דברי תודה

אנחנו מודים לכל מי שתרמו לביצוע מחקר זה:

תודה לנשות המקצוע ולאנשי המקצוע שפינו מזמנם לצורך המחקר ותרמו מניסיונם הרב להבנת תחום ההכנה והליווי למעבר לבגרות של בוגרי מסגרות השמה חוץ-ביתית.

תודה מיוחדת לצעירים, בוגרי מסגרות השמה חוץ-ביתית, שהשתתפו במפגשי ועדת המומחים מניסיון חיים שהוקמה ללוות מחקר זה ותרמו מן הידע הרב שצברו במשך שנות השהות שלהם במסגרת ולאחר סיום ההשמה, עת עשו דרכם להשתלב בחיים הבוגרים.

תוכן עניינים

1. מבוא	1
1.1 רקע	1
1.2 מסגרות ההשמה בישראל ואוכלוסיית היעד בהן	4
1.3 פעילות קרן משכחת שעשוע	6
1.4 פעילותן של קרנות פילנתרופיות בתחום ההכנה למעבר לבגרות	6
2. מטרות המחקר	8
3. השיטה	9
3.1 מקורות המידע וכלי המחקר	9
3.2 איסוף הנתונים	12
3.3 ניתוח הנתונים	12
3.4 אתיקה	13
4. תוצאות רצויות – מדדי הצלחה	14
5. חסמים למעבר מוצלח לבגרות	17
5.1 חסמים ברמת הפרט	17
5.2 חסמים ברמת הארגון	26
5.3 חסמים ברמת המערכת ובין מערכות	29
5.4 חסמים במעבר לבגרות: סיכום אינטגרטיבי ומסקנות	32
6. חקיקה ומדיניות	34
7. פרקטיקה	39
7.1 תפיסה מקצועית ועקרונות מנחים	39
7.2 תוכניות למתבגרים במסגרות ההשמה	43
7.3 תוכניות ליווי ותמיכה אחרי גיל 18	57
7.4 פרקטיקות מבטיחות	72
7.5 דרכי עבודה נפוצות בפעילותן של קרנות פילנתרופיות בתחום המעבר לבגרות	79
7.6 שיקולי עלות-תועלת בהמשך התמיכה בבוגרי מסגרות השמה	82
8. מדידה שוטפת והערכה	84
9. דיון וכיווני פעולה	86
9.1 מסקנות למחקר ולפרקטיקה בתחום בוגרי מסגרות השמה בישראל	86
9.2 כיווני פעולה	94

108.....	10. מגבלות המחקר
110.....	11. סיכום
111.....	עוד כרסומים של המכון בנושא
112.....	מקורות
125.....	נספחים
125.....	נספח א: תוכניות ושירותים קיימים
130.....	נספח ב: חוברת העבודה של מועצת ברומלי

רשימת לוחות

55.....	לוח 1: השוואה בין המודלים של רכזי בוגרים
68.....	לוח 2: מענים בתחום ההכנה למעבר לבגרות והתמיכה בו
104.....	לוח 3: מדדי תוצאה לתוכניות הכנה לחיים עצמאיים
107.....	לוח 4: מדדי תפוקה לתוכניות הכנה לחיים עצמאיים

רשימת תרשימים

44.....	תרשים 1: המודל של מק'דניאל ואח' למעבר לבגרות של בוגרי מסגרות השמה
57.....	תרשים 2: מבנה מערך השירותים לצעירים, ובהם בוגרי מסגרות השמה

1. מבוא

1.1 רקע

מסגרות השמה חוץ-ביתית (להלן: מסגרות השמה) מיועדות על פי רוב לילדים ולבני נוער החשופים למצבים המסכנים אותם במשפחתם ובסביבתם או נמצאים בסיכון בגלל התנהגויות הסיכון שלהם עצמם ואינם יכולים לקבל מענה למגוון צורכיהם במשפחה או בקהילה. ההשמה במסגרות אלו היא אחד האמצעים לשמירה על שלומם ועל רווחתם. בעולם פועלות מסגרות השמה מכמה סוגים: מגוון סוגים של משפחות אומנה, פנימיות, מסגרות קבוצתיות (group homes) ומסגרות חירום. מסגרות ההשמה הפועלות במדינות ברחבי העולם מפוקחות על ידי מערכות רווחה, חינוך ובריאות, והן אלו שמתוות את המדיניות, מקצות תקציב למימון ההפעלה ומשמשות גוף רגולטורי (UNICEF, 2019). במודל זה מובלעת ציפייה לאחריות המדינה לילדים השוהים במסגרות אלו. בישראל פועלות מסגרות השמה מכמה סוגים: הפנימיות למיניהן של המינהל לחינוך התיישבותי, פנימיית ועליית הנוער במשרד החינוך, הפנימיות של משרד הרווחה והביטחון החברתי (להלן: משרד הרווחה), מעונות רשות חסות הנוער, משפחות אומנה ומעונות משפחתיים. הפעלת מסגרות ההשמה מתבססת על שותפות בין גופים ציבוריים ומפעילים חיצוניים ונעשית בשיתוף משרד הרווחה, משרד החינוך, משרד הבריאות והרשויות המקומיות. גיל הכניסה משתנה ממסגרת השמה אחת לאחרת, וגיל היציאה נקבע על פי מצב הילד ומשפחתו, אך רבים מן הילדים נשארים במסגרות ההשמה עד לבגרותם. עם סיום ההשמה תעבור לרוב האחריות לסיוע לצעירים לשירותים אוניברסליים וייעודיים בקהילה, על פי נזקקות וזכאות.¹

המעבר מנערו ללגרות הוא שלב חיים מכונן ומאתגר. אף על פי שבשלב זה הצעירים² נדרשים לקבל בעצמם החלטות בצמתים מרכזיים בחייהם, לראשונה הם נמצאים מחוץ למסגרת פורמלית ובלי כתובת ברורה לעזרה ולתמיכה (בוני-נח ואח', 2018). מידת הצלחתם להתמודד עם אתגרי המעבר ולהכריע באיזה כיוון יפנו במגוון היבטי חיים לא רק תעצב את חייהם הבוגרים אלא גם תשפיע על מידת הישענותם על מערכות המדינה בטווח הארוך (לבל, 2008). בעשרות השנים האחרונות התארך שלב המעבר לבגרות, בין השאר בשל נגישות מועטה יותר לתעסוקה יציבה עם שכר הוגן ולדיור בר-השגה (McGhee & Deeley, 2022). שלב זה גם אינו סדור ומובנה כפי שהיה בעבר בשל תהליך אינדיווידואליזציה של המעבר לבגרות – כל צעיר וצעירה מעצבים לעצמם תחנות במסלול המעבר ואת סדרן (אמיתי, 2011). היום צעירים

¹ להרחבה על התנאים לקבלת שירותים ראו לדוגמה [חוק שירותי הסעד, תשי"ח-1958](#) ורשימת הנזקקויות החדשה.

² הסקירה כתובה בלשון זכר כדי לשמור על ניסוח פשוט ונוח לקריאה, אך היא מתייחסת לשני המינים.

עוזבים את בית ההורים בגיל מבוגר יחסית או עוזבים ושבים אליו, וההורים ממשיכים לספק להם תמיכה מעשית, כלכלית, רגשית וחברתית עד שנות העשרים המאוחרות (Arnett, 2000; Dubov et al., 2022; Jones, 2019; McGhee & Deeley, 2022). תמיכה זו אינה זמינה תמיד לצעירים בוגרי מסגרות השמה, וגם האפשרות להאריך את השלב הזה, כמו בני גילם שלא בגרו במסגרות השמה, אינה זמינה תמיד.

יום הולדת 18 או סיום בית הספר התיכון מסמנים רשמית את המעבר מנערות לבגרות ועבור השווהים במסגרות השמה את מועד סיום ההשמה.³ נקודות יציאה ממסגרות השמה שנקבעו בחוק לפי הגיל אינן מתחשבות במידת המוכנות של הצעירים להתחיל בחיים עצמאיים או ביכולתם להתפתחותית, הכלכלית או הרגשית לעשות מעבר זה. במקום מעבר הדרגתי, שבו תפקוד עצמאי, יציבות רגשית והתבססות חברתית נבנים לאורך זמן ונשענים על תמיכות פורמליות ובלתי-פורמליות, בוגרי מסגרות השמה עשויים לחוות מעבר חד ומואץ לבגרות ולהתמודד עם אתגרים רבים, עם חוסר יציבות מצטבר ועם מחסור ברשתות תמיכה. אלו הם גורמים הקשורים ישירות להתפתחות "הרגלי אי-יציבות מתמשכים" (*habitus of instability*) (Atwool, 2016; Bollinger, 2023; Møhlholt, 2023) ולסיכון לחוות הדרה חברתית וכלכלית (Avery, 2010).

צעירים חסרי עורף משפחתי, שהם קבוצה מובחנת באוכלוסיית בוגרי מסגרות ההשמה, עלולים לחוות אתגרים רבים במיוחד במעבר לבגרות. על פי הערכות, כ-20% מבוגרי מסגרות ההשמה הם חסרי עורף משפחתי (800 צעירים בערך מדי שנה) – השיעור הגבוה ביותר הוא בקרב בוגרי אומנה (כ-80%) והנמוך ביותר בקרב בוגרי פנימיות החינוך (כ-15%).⁴ בפנימיות הרווחה כ-30% מן השווהים בהן הם צעירים חסרי עורף משפחתי, ובמעונות חסות הנוער הם כ-20% מבני הנוער (נתוני הפורום הציבורי). הוועדה המקצועית במשרד הרווחה לבחינת הצעת חוק סיוע לצעירים חסרי עורף משפחתי המליצה להגדיר צעירים אלו כך: צעיר המנותק ממשפחתו הגרעינית או שהוריו אינם בחיים או שאינם יכולים לספק לו קורת גג, תמיכה בקיום בסיסי וקידום התפתחות אישית. להגדרה זו משתייכות ארבע קבוצות: (1) בוגרי מסגרות השמה שהוגדרו בזמן שהותם במסגרת כחסרי עורף משפחתי; (2) צעירים יתומים, צעירים הזכאים לקצבת הבטחת הכנסה מיוחדת (קצבת ילד יתום או נטוש), צעירים שהוריהם מוכרים כמתמודדי נפש שמלווה אותם אפוסטרופוס וחיילים או בנות שירות בודדים; (3) צעירים חרדים יוצאים בשאלה, להט"בים וערבים שעזבו את בית הוריהם או הודרו ממנו; (4) חסרי עורף משפחתי

³ [חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, תשכ"ב-1962](#) לדוגמה קובע הגדרות ותנאים לפעולה משפטית כמו גיל (הבחנה בין קטינים לבגירים) ומוגבלות. החוק גם קובע הגדרות ודינים הנוגעים לאפוטרופסות על קטינים וכל אדם אחר שאינו מסוגל לדאוג לענייניו בכוחות עצמו.

⁴ שיעור זה יכול להיות גבוה יותר בקרב קבוצות מסוימות מבוגרי פנימיות החינוך. לדוגמה, בקרב המשתתפים בתוכנית הבוגרים "יש לך כתובת" של המינהל לחינוך התיישבותי, כ-30% הם חסרי עורף משפחתי (7,000 עולים ו-3,000 נעלה [נוער עולה לפני הורים]).

בשל נסיבות חיים משתנות, כגון חוסר תמיכה כלכלית מהוריהם או מסוכנות בית ההורים או בוגרי מסגרות השמה שלא הוכרו בעבר כחסרי עורך משפחתי. בהצעת החוק הוצע כי צעירים אלו יהיו זכאים לסל שירותים רחב בלא תלות בזמינות השירותים הקיימים. כיום השירותים אינם נגישים לכלל הקבוצות הללו (מוניקנדס-גבעון, 2023).

בשני העשורים האחרונים גברה ברחבי העולם המודעות לצרכים של בוגרי מסגרות השמה ועימה הציפייה לשיפור ההכנה שלהם למעבר לבגרות ולהמשך התמיכה בהם גם אחרי גיל 18. ציפייה זו נובעת גם מן ההכרה באחריות המדינה לצעירים שגדלו מחוץ לבית ומן ההבנה כי המעבר לבגרות אינו קורה ביום אחד, כפי שהניחו בעבר. מדינות רבות חוקקו חוקים חדשים או הרחיבו חוקים קיימים ופיתחו מדיניות ותוכניות שנועדו לסייע לקבוצה זו. מטרת פעולות אלו הייתה בראש ובראשונה לספק לצעירים אלו את התנאים לצלוח בהדרגה ובהצלחה את המעבר לבגרות: להכין אותם טוב יותר לשלב המעבר, לספק להם יציבות בשלב חיים פגיע ולתת להם זמן ומרחב רבים יותר לפיתוח המיומנויות והביטחון העצמי על ידי המשך התמיכה בהם. מטרה נוספת הייתה להתגבר על חסמים מערכתיים שלפני צעירים אלו, ובהם הגבלת המענים לגיל 18, הצורך לעבור מחוק אחד לאחר או מתקנה אחת לאחרת, אי-התאמה של סוג התמיכה ושל היקפה לצורכי הצעירים וחוסר יכולת של הארגונים לזהות ביעילות את הצעירים ולהנגיש להם מענים מתאימים (Pepe et al., 2024; van Brede et al., 2020).

במסגרות ההשמה בישראל נעשית הכנה למעבר לבגרות, ורק לאחרונה פותח במרביתן תפקיד ייעודי של רכז בוגרים. חוץ מן ההכנה במסגרות אלו, פועלות כמה תוכניות לליווי של בוגרי מסגרות השמה, למשל "גשר לעצמאות", תוכנית במימון ובפיקוח של משרד הרווחה ובהפעלה של שלוש עמותות, המספקת דיור מסובסד וליווי לצעירים בני 18-25 חסרי עורך משפחתי; התוכנית "בוגרים לחיים", שמופעלת על ידי ארגון "אור שלום" ומספקת סל שירותים לבוגרי המשפחות ומשפחות האומנה עד גיל 26; התוכנית "מלווי הדרך" לעצמאות בקהילה (מהל"ב), שמופעלת על ידי עמותת "ילדים בסיכוי", מיועדת לבוגרי פנימיות ואומנה עד גיל 28 החסרים תמיכה משפחתית ומספקת ליווי אישי; התוכנית "מחסות לעצמאות", המיועדת לבוגרי מעונות רשות חסות הנוער (בני 14-24) ומספקת ליווי אישי וקבוצתי. מלבד תוכניות אלו, משרדי ממשלה רבים, רשויות מקומיות וארגוני החברה האזרחית מפתחים מענים לצעירים בסיכון ונותנים להם סיוע במגוון תחומים.

בשנים האחרונות חלה התקדמות ברחבי העולם בפיתוח מדיניות ותוכניות לבוגרי מסגרות השמה וכן התרחבה ההבנה שחקיקה ומדיניות המבוססות על הבנת צורכיהם הובילו לשיפור במצבם במדינות רבות. לכן חשוב לבחון את הנעשה בתחום זה בישראל ולקדם מדיניות ותוכניות ייעודיות לאוכלוסייה זו. מחקרים רבים בישראל בחנו את מצב בוגרי מסגרות ההשמה ואת רמת מוכנותם למעבר לבגרות במגוון תחומים (ראו לדוגמה בנבנישתי ואח', 2023; כהן, 2008; כהן ואח', 2020; שיף ובנבנישתי, 2004; Refaeli et al., 2011; Dinisman & Zeira, 2011; Sulimani-Aidan & Kovach, 2013), אולם כמעט לא פורסמו מחקרים או מסמכים הסוקרים בהרחבה את המענים הזמינים להם או את ההכנה שלהם למעבר מהשמה לבגרות.

1.2 מסגרות ההשמה בישראל ואוכלוסיית היעד בהן

כאמור, בישראל פועלות מסגרות השמה חוץ-ביתית מכמה סוגים. לכל סוג מודל הפעלה משלו, ובכל אחד מהם ניתן מענה לקבוצת מסוימת באוכלוסייה.

למסגרות החוץ-ביתיות בפיקוח משרד החינוך אחראי המינהל לחינוך התיישבותי, פנימייתי ועליית הנוער (להלן: המינהל לחינוך התיישבותי). המינהל לחינוך התיישבותי אמון על כל מוסדות החינוך הפנימייתי: פנימיות חינוך (כפרי הנוער), פנימיות עצמאיות, אולפנות, ישיבות תיכוניות, כפרי ילדים ומשפחתונים. מוסדות אלו מספקים מענה לילדים מן הגיל הרך ועד גיל 18 ממגוון קבוצות באוכלוסייה, בהן ישראלים ותיקים, עולים ובני עולים, ילדים ובני נוער מן הפריפריה החברתית והגאוגרפית וכן ילדים ובני נוער בסיכון. בדוח הזה ההתייחסות היא בעיקר לפנימיות החינוך (כפרי הנוער). כפרי הנוער מיועדים לבני 13-18, ואורח החיים בהם הוא במודל קהילה שניתנים בה מענים בתחום הלימודים, באורח החיים, בתחום רווחת הפרט ובתחום בילוי פנאי. כפרי הנוער מסווגים לפנימיות חינוכיות ולפנימיות חינוכיות-טיפוליות. יש בסך הכול 46 כפרי נוער ([המינהל לחינוך התיישבותי פנימייתי ועליית הנוער](#)), ושוהים בהם כ-25,000 ילדים. מרבית בני הנוער לומדים בהם מרצונם ומרצון הוריהם.

למסגרות השמה בפיקוח משרד הרווחה אחראיות שלוש יחידות בשני מנהלים: אגף בכיר חוץ-ביתי, משפחה, ילד ונוער והשמות מיוחדות (פנימיות) ושירות ילדים ומשפחות אומנה במנהל שירותים אישיים וחברתיים ורשות חסות הנוער במנהל של"מ – שיקום, ליווי ומניעה (מעונות חסות הנוער).

■ **פנימיות רווחה.** אגף בכיר חוץ-ביתי, משפחה, ילד ונוער והשמות מיוחדות במנהל שירותים אישיים וחברתיים אחראי לגיבוש המדיניות ודרכי העבודה של פנימיות הרווחה ופועל בין השאר מתוקף חוק נוער (טיפול והשגחה), התש"ך-1960. אחד היעדים שהציב לעצמו האגף הוא הכנה לחיים עצמאיים של חניכי הפנימיות, ובה הקניית כלים ומיומנויות באמצעות חינוך פורמלי, חינוך בלתי פורמלי ותוכניות להכשרה מקצועית. ילדים מופנים לפנימיות הרווחה לרוב בעקבות החלטת ועדת תכנון טיפול והערכה, בהסכמת הקטין והאחראי לו או מתוקף צו בית משפט לפי [חוק הנוער \(טיפול והשגחה\), התש"ך-1960](#). הפנימיות נועדו לילדים מגיל 6 ועד גיל 18+, אך בפועל הן נותנות מענה גם לילדים צעירים יותר. הילדים גדלים בקבוצות גיל הומוגניות או רב-גיליות לפי המסגרת ומודל הטיפול. חלק מן הפנימיות נשענות על שירותים בקהילה ואחרות מספקות את מרבית המענים במתחם הפנימייה. בשנת 2019 נעשתה רפורמה בפנימיות בעקבות דוח מבקר המדינה (2016), ובכלל זה הגדרת שלושה פרופילים של חניכים על פי חומרת מצבם: פרופיל מעוף (טיפול) מיועד לילדים שהושמו בפנימייה בשל קשיים התנהגותיים, חברתיים או חינוכיים או בשל קשיים משפחתיים; פרופיל עוגן (פוסט-אשפוז) מיועד לילדים עם קושי בוויסות רגשי ובשליטה לאחר אשפוז פסיכיאטרי קצר; פרופיל מעוז מיועד לילדים עם מסוכנות גבוהה לעצמם

ולאחרים לאחר אשפוז פסיכיאטרי ממושך המתמודדים עם בעיות נפשיות והתנהגותיות קשות (אגף בכיר חוץ-ביתי, משפחה, ילד ונוער והשמות מיוחדות, א"ת). בשנת 2023 היו 6,444 ילדים בפנימיות (משרד הרווחה והביטחון החברתי, 2025).

■ עמותת [אור שלום](#) מפעילה **מעונות משפחתיים**, שהם מודל ייחודי של פנימיות מסוג מעוף. המעונות המשפחתיים מספקים מענה לילדים בני 6-18. הם ממוקמים בקהילה ומנוהלים על ידי בני זוג (הורי בית) שגרים בבית עם ילדיהם הביולוגיים ונותנים לילדים מודל משפחה בריא ואפשרות להשתלב בקהילה כמו ילדים אחרים. בכל מעון חיים עד 12 ילדים במגוון גילים. אחת ממטרות המעון היא לצייד את הילדים בידע ובכלים שיסייעו להם לבנות לעצמם חיים מאושרים בחייהם הבוגרים.

■ **מעונות חסות הנוער.** רשות חסות הנוער אמונה על טיפול חוץ-ביתי סמכותי-כופה ומספקת מענים לבני נוער (12-18+) במצבים של סיכון מוגבר, סכנה ועבריינות. בני הנוער מופנים למעונות חסות הנוער מתוקף [חוק הנוער \(שפיטה, ענישה ודרכי טיפול\), התשל"א-1971](#), וחוק הנוער (טיפול והשגחה), התש"ך-1960. מבנה מעונות חסות הנוער נועד לספק מענה על פי חומרת מצבם של הנערים והנערות ולאפשר תנועה בין המעונות בהתאם לצרכים המשתנים ולעוצמתם. מערך המעונות פועל במתכונת מדורגת של סמכות וטיפול כופה. ליבת המערך הם המעונות ארוכי הטווח שבהם פועלים מרחב הקידום (סגור), הוסטלים, מרחב השילוב (פתוח) ולפרקי זמן קצרים יותר גם מרחב המגן (נעול) ([רשות חסות הנוער](#), 21.12.2025). בשנת 2023 שהו 1,661 בני נוער במעונות חסות הנוער (משרד הרווחה והביטחון החברתי, 2025).

■ משפחות אומנה. שירות ילדים ומשפחות אומנה אחראי למתן שירות למשפחות אומנה וילדים שהושמו במשפחות אלו ופועל במסגרת [חוק אומנה לילדים, התשע"ו-2016](#), המסדיר את זכויות הילדים, את חובות וזכויות ההורים ואת מעמדן וסמכויותיהן של משפחות האומנה. שירות האומנה מטפל בילדים מגיל לידה עד גיל 21, ובכלל זה ילדים שבאחריות מנהל מוגבלויות ([שירות ילדים ומשפחות אומנה](#), א"ת). החלטה על השמה באומנה מתקבלת בוועדת תכנון טיפול והערכה בהסכמת הקטין והאחראי לקטין או מתוקף צו בית משפט לפי חוק הנוער (טיפול והשגחה), התש"ך-1960. יש שלושה סוגי אומנה: (1) אומנה רגילה המיועדת לכל הילדים (עדיפות לקליטה עד גיל 12); (2) אומנה טיפולית המיועדת לילדים מגיל לידה עד גיל 12 לאחר אשפוז פסיכיאטרי או שהיא משמשת חלופה לאשפוז וילדים עם הפרעות התנהגות וצרכים רגשיים מורכבים; (3) אומנת חירום שהיא מסגרת קצרת טווח לילדים הזקוקים להגנה מיידית (ניג'ם-אכתילאת ואח', 2023). אחד מיעדי השירות הוא הכנת הילדים ליציאה לחיים עצמאיים באמצעות הכנה לסיום האומנה, חיזוק הקשר עם המשפחה המולידה, פיתוח מיומנויות ניהול בית ותקציב, תיווך בין הילדים לגופים ורשויות בקהילה ומתן מידע על זכויות. להורים האומנים תפקיד מרכזי בהכנת הילדים לחיים לאחר האומנה (משרד הרווחה והביטחון החברתי, 2026). בשנת 2023 היו 4,507 ילדים במשפחות אומנה (משרד הרווחה והביטחון החברתי, 2025).

1.3 פעילות קרן משפחת שעשוע

קרן משפחת שעשוע היא קרן פילנתרופית הפועלת למען סולידריות ומוביליות חברתית בישראל. הקרן פועלת בשלושה ערוצים עיקריים: (1) אוכלוסיות בסיכון – תמיכה, שותפות ופיתוח מענים לילדים, לבני נוער ולצעירים במצבי סיכון כדי לצמצם פערים חברתיים וכלכליים ולאפשר להם השתלבות מיטבית בקהילה; (2) חינוך טכנולוגי ומדעי – הקרן משקיעה בתחום זה מתוך תפיסה כי צמצום הפערים החברתיים והכלכליים טמון בהשקעה בחינוך טכנולוגי ובחשיבה מדעית המעודדים מסוגלות והגשמה עצמית; (3) הבית לסולידריות חברתית, שהוא הזרוע היזמית של הקרן ונועד לספק מענה לאתגרים חברתיים לפי המציאות המשתנה וצורכי השעה ([אתר קרן שעשוע](#)).

פעילות הקרן בקרב אוכלוסיות בסיכון נועדה לסייע בשיפור המענה לאתגרי שלב המעבר לבגרות של צעירים בוגרי מסגרות השמה חוץ-ביתית. בתחום זה נכללים הן בני נוער במסגרות השמה (כיתות י'-י"ב) הן צעירים (18-30) בוגרי מסגרות אלו. מטרת הקרן: (1) להגביר את המוכנות של בני הנוער לשלב המעבר לבגרות; (2) לשפר את יכולת הצעירים להשתלב בקהילה ולשגשג בה; (3) לשפר את יכולת המסגרות להכין את בני הנוער לבגרות בעודם בהשמה ולפתח מנגנוני תמיכה ארוכי טווח לליווי הצעירים בסיום ההשמה. כדי להשיג מטרות אלו, הקרן משתמשת בכלים שלרשותה: תמיכה בארגונים ובגופים המספקים מענים בתחום זה; פיתוח מענים חדשים או הרחבת מענים קיימים לפי הצורך; בנייה וחזקת של שיתופי פעולה עם גופים בולטים בתחום; קידום מדיניות ותמיכה בתשתיות של ארגונים כמנוע צמיחה; פיתוח ידע וביסוס פעולותיה על מדידה והערכה (מתוך מסמכים פנימיים של הקרן).

קרן משפחת שעשוע פנתה לצוות ילדים, נוער וצעירים ולצוות תוצאות במכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל בבקשה ללמוד לעומק את תחום המעבר לבגרות של בוגרי מסגרות השמה ולזהות מוקדי השפעה שיסייעו לקידום התחום.

1.4 פעילותן של קרנות פילנתרופיות בתחום ההכנה למעבר לבגרות

בשנים האחרונות הצטבר ניסיון רחב במדינות צפון אמריקה ואירופה בקידום מענים לבוגרי מסגרות השמה בהובלת קרנות פילנתרופיות ובשותפות עם מערכות ציבור. קרנות פילנתרופיות מילאו תפקיד מרכזי בקידום שינוי מדיניות בתחום התמיכה בבוגרי מסגרות השמה, פעמים רבות באמצעות קמפיינים בהובלתן: בארצות הברית הובילה הקרן The Annie E. Casey Foundation שינוי מערכתי בתמיכה בבוגרי מסגרות השמה באמצעות Jim Casey Youth Opportunities Initiative והקמפיין Success Beyond 18 (Jim Casey Youth Opportunities Initiative, 2013), והקרן Robin Hood Foundation הייתה שותפה מרכזית בהקמת Fair Futures, מודל עירוני הפועל בניו יורק לרצף תמיכה בבוגרי מסגרות השמה (Zhou et al.,

(2022); בבריטניה קידמה הקרן Paul Hamlyn Foundation שיפור מערכתי של שירותי תמיכה באמצעות התוכנית New Belongings (Dixon & Baker, 2016), והעמותה The Fostering Network הובילה קמפיין בשם Don't Move Me שתורם למימון ולהטמעה של התוכנית Staying Put, תוכנית ממשלתית להארכת האומנה (Dixon & Baker, 2016; The Fostering Network, n.d.); באוסטרליה קמפיין לאומי The Home Stretch במימון של יותר משש קרנות הוביל לשינוי מדיניות רחב ולהארכת האומנה עד גיל 21 (Mendes, 2023).

חשיבות בחינתם של עקרונות הפעולה המנחים את פעילות הקרנות ושל הפרקטיקות המשמשות אותן נובעת מהצלחתן לחולל שינוי במדינות ברחבי העולם, ומשכך כדאי שילמדו גם בישראל.

2. מטרות המחקר

מטרת העל של המחקר הנוכחי היא לספק לקרן משפחת שעשוע מידע ונתונים שיסייעו לה לתכנן את אסטרטגיית הקרן בתחום המעבר לבגרות של בוגרי מסגרות השמה ולזהות מוקדים להתערבות ולהשפעה. לשם כך נבחנו במחקר השאלות הללו:

1. מהם צורכי הצעירים בשלב המעבר לבגרות?
2. אילו חסמים מערכתיים מקשים על מעבר מיטבי לבגרות?
3. אילו מנגנוני הכנה, ליווי ותמיכה מסופקים היום במערך החוץ-ביתי, במסגרות ובארגונים שפועלים בתחום הזה?
 - א. מה יש במדינות בעולם לעומת מה שיש בישראל?
 - ב. אילו יוזמות ותהליכים נעשו בשנים האחרונות לשיפור ההכנה למעבר לבגרות והתמיכה אחרי סיום ההשמה, ואילו מענים ניתנים בתחום זה?
 - ג. מיהם הגופים העיקריים שפועלים בתחום הזה?
4. האם ואילו מערכות הערכה ומדידה יש בעולם ובישראל למעקב אחר מצב הצעירים, איכות התוכניות והשירותים המוצעים להם ומועילותם?
5. באילו היבטים יש פערים במדיניות וביישום, ואילו צעדים יכולה לנקוט הקרן כדי לעודד מדיניות שתשפר את מערך ההכנה והתמיכה למעבר לבגרות ולסייע בפיתוח תוכניות ושירותים בתחום?

3. השיטה

המחקר נערך בשיטה איכותנית באמצעות סקירת ספרות מקצועית על מצבם של בוגרי מסגרות השמה ועל צורכיהם בשלב המעבר לבגרות, על תוכניות הכנה לחיים עצמאיים ועל מדיניות תמיכה בבוגרי מסגרות השמה; סקירה של המענים הקיימים בישראל; ראיונות עומק חצי מובנים עם בעלי תפקידים במערך החוץ-ביתי, במערכות משלימות ובארגוני החברה האזרחית; ועדת מומחים מניסיון חיים (בוגרי מסגרות השמה) שהוקמה במיוחד למחקר.

3.1 מקורות המידע וכלי המחקר

א. סקירת ספרות

הסקירה מתבססת על מגוון מקורות מידע שנאספו בחודשים אוקטובר 2025-פברואר 2026:

מאמרים אקדמיים, סקירות שיטתיות ומחקרי הערכה על חוויית המעבר לבגרות של בוגרי מסגרות השמה, על תוכניות הכנה לחיים עצמאיים, על מדיניות ושירותי תמיכה לבוגרי מסגרות השמה ועל מדדים של מעבר מוצלח לבגרות. חיפוש המאמרים לסקירה זו נעשה במנועי החיפוש Google Scholar ו-Google ובמאגרי המידע Wiley, PubMed, EBSCO, ProQuest ו-Science Direct.

ספרות אפורה: דוחות, מסמכי מדיניות והנחיות מקצועיות על תוכניות הכנה לחיים עצמאיים, על תוכניות ועל שירותי תמיכה במעבר לבגרות למתבגרים ולצעירים במסגרות השמה. החיפוש נעשה באתרי האינטרנט של Department of Education, UNICEF, OECD, Child Trends, Casey Family Foundation, Child Welfare Information Gateway, The Fostering Network ו-Chapin Hall.

מידע ממקורות גלויים: אתרי אינטרנט של ארגוני החברה האזרחית, משרדי ממשלה, חוקים ותקנות בארץ ובעולם, לרבות אתר הכנסת: מאגר החקיקה הלאומי; מרכז המידע והמחקר של הכנסת, חוזרי מנכ"ל ותעס"ם.

החיפוש התמקד בפרסומים מן השנים האחרונות, ובפרט במדינות מערביות שלהן מערכות מדיניות מגובשות בתחום ההכנה למעבר לבגרות והתמיכה בשלב זה (ארצות הברית, בריטניה, אוסטרליה, נורווגיה ודנמרק) נוסף על ישראל. החיפוש נעשה באמצעות צירוף של מילות מפתח מכמה תחומים:

מסלול המעבר: care-leavers, care experience, former foster youth, youth in transition, transition age youth, youth aging out, transition to adulthood, emerging adulthood
מוכנות למעבר לבגרות: life skills readiness, transition competence, readiness assessment

independent living programs, transition services, aftercare: **מדיניות, תוכניות ושירותים:**
services, extended care, extended foster care

outcome evaluation: **הערכת תוצאות:**

relational permanence, stability trajectories, case: **תמיכה מקצועית ורצף טיפול:**
successful transition to adulthood: **management מדדי הצלחה:**

policy frameworks, national guidelines, care standards, **מונחי מדיניות וחקיקה:**
.statutory duties, legislative frameworks

בחיפוש באתר הכנסת ובאתרי אינטרנט של משרדי ממשלה וארגוני החברה האזרחית בישראל שימשו מילות המפתח הללו: השמה חוץ-ביתית, מסגרת חוץ-ביתית, פנימייה, פנימיות, אומנה, כפרי נוער, חסות הנוער, חסרי עורף משפחת, צעירים בסיכון וכן שמות של משרדי הממשלה וארגוני החברה האזרחית שפועלים בתחום.

ב. סקירת מענים ותוכניות הזמינים לבוגרי מסגרות השמה בישראל

מידע על מענים קיימים נאסף באמצעות סקירת מסמכי מדיניות, דוחות מקצועיים ומידע ממקורות גלויים, ובכלל זה אתרי אינטרנט של משרדי ממשלה, רשויות מקומיות, עמותות וארגוני החברה האזרחית. מידע נאסף והוצלב גם באמצעות מאגרי מידע ציבוריים, כגון כל זכות וגיידסטאר וכן אתר האינטרנט של הכנסת וראיונות שנערכו במסגרת המחקר עם נשות מקצוע. המענים סווגו לפי תחומי תוכן וספקי התוכניות.

ג. ראיונות עומק חצי מובנים

ראיונות עומק חצי מובנים נערכו עם 13 נשות מקצוע,⁵ בהן שמונה נשים העובדות בתפקידי מטה במשרד הרווחה ובמשרד החינוך העוסקות בתחום הבוגרים בכל אחד מסוגי מסגרות ההשמה החוץ-ביתית (אגף בכיר משפחות ילדים ונוער בקהילה, שירות ילדים ומשפחות אומנה, רשות חסות הנוער, המינהל לחינוך התיישבותי) ובתוכניות משלימות (טיפול באוכלוסיות קצה ותוכנית יתד), שלוש נשות מקצוע בדרג ההנהלה בפנימיות, במשפחתונים ובאומנה, ושתי נשות מקצוע מפורומים או ארגוני החברה האזרחית הפועלים בתחום צעירים בסיכון בכלל ובוגרי מסגרות השמה בפרט. בראיונות הן נשאלו על תפקידן ועל התפיסה המקצועית של הארגון בנוגע להכנה לבגרות, על תפיסת הצלחה בבגרות, על מאפיינים וצרכים של המתבגרים והצעירים, על פעולות הנעשות להכנתם למעבר לבגרות ולתמיכה בהם, על חסמים מבניים ומערכתיים, על הכוחות והחוזקות ברמת הפרט והארגון ועל איסוף מידע ונתונים.

⁵ מאחר שהיו רק שני מראיינים גברים וכל היתר היו נשים, ההתייחסות אליהן היא בלשון נקבה.

ד. ועדת צעירים מומחים מניסיון חיים

לצורך המחקר הוקמה ועדת מומחים מניסיון חיים – בוגרי מסגרות השמה חוץ-ביתית שהתנסו וחוו בעצמם את השהות במסגרת השמה ואת תהליך המעבר לחיים עצמאיים ובשל כך מחזיקים בידע רלוונטי וחיוני לנושא המחקר. הוועדה הורכבה מצעירים בוגרי מסגרות השמה למיניהן (כפרי נוער, פנימיית רווחה, פנימייה שיקומית טיפולית, מעונות חסות הנוער ואומנה), גברים ונשים בני 22-30. כל המשתתפים בוועדה היו יהודים חילונים למרות הניסיון לשותף בה צעירים ממגוון קבוצות. מטרת הוועדה הייתה ללמוד על הסוגיות שמטרידות צעירים שבגרו במסגרת השמה ולהבין איך נחוות המעבר לבגרות מנקודת המבט שלהם, מהם האתגרים והקשיים בשלב זה, מה מצליח ומה פחות, מה יכול לעזור לבוגרי מסגרות השמה בתהליך המעבר מהשמה לבגרות ומה חסר להם. הקריטריונים לבחירת המשתתפים היו: צעירים ששהו במסגרת השמה שנתיים לפחות וסיימו את ההשמה שלוש עד חמש שנים קודם לכן; בעלי יכולת הבעה בעל-פה; בעלי יכולת רפלקטיביות; היו או נמצאים בטיפול לטיפול בחוויות עבר; זמינים ומחויבים להשתתפות בתהליך מעמיק.

נערכו שלושה מפגשים בוועדה, והדיון בהם עסק בכמה נושאים והיה מובנה למחצה – הוא כלל גם זמן לחשיבה אישית וגם דיון בקבוצה. את הדיון במפגשים הנחו שני חוקרים מצוות המחקר:

- המפגש הראשון נפתח בשאלה כללית: מה זה בעיניכם מעבר מהשמה לחיים עצמאיים / מעבר מהשמה לבגרות? שאלה זו הייתה הקדמה לפעילות הראשונה שבה הם התבקשו לרשום על דף את הסוגיות שחשוב לדעתם לעסוק בהן ולפעול לקידומן בהקשר של הכנת בוגרי מסגרות השמה לשלב המעבר לבגרות ותמיכה בהם בשלב זה. אחרי שיתוף בקבוצה בסוגיות שנבחרו ובסיבה לבחירתן, התבקשו המשתתפים לסמן במדבקות בשלושה צבעים את הסוגיה החשובה/הדחופה ביותר לדעתם ואת החשובה פחות (אדום – חשוב/דחוף ביותר; כתום – בינוני; ירוק – לא חשוב/לא דחוף) ולהסביר מדוע דירגו כך.
- המפגש השני התמקד בשלושת העקרונות להגדרת זכויות על פי אמנת האו"ם לזכויות הילד: הזכות לסיפוק צרכים, הזכות להגנה והזכות להשתתפות. בשלב הראשון מילא כל משתתף טופס מקוון קצר שבו הוא התבקש לתת דוגמאות למקרים שהזכות מומשה ולמקרים שהיא לא מומשה, ובשלב השני נערך דיון בין המשתתפים בנושא זה.
- המפגש השלישי השלים את המפגשים הקודמים ועסק בסוגיות שהצעירים הציבו במוקד הדיון ובתפיסתם את מימוש הזכויות. בחלקו הראשון נסב הדיון על הזכות להגנה ועל הזכות להשתתפות, ובחלקו השני הם התבקשו לרשום לעצמם תחנות בזמן שבהן הם חשו בעיקר מצוקה, בלבול וצורך בעזרה. המפגש הסתיים בעיבוד של חוויית ההשתתפות במפגשים בסיום כתיבת הדוח נשלחו התקציר והתמצית למשתתפי הוועדה להערות ונערך מפגש למתן משוב. במפגש נדונו השאלות: (1) עד כמה המסרים במסמך משקפים את הסוגיות שנדונו במפגשי הוועדה?; (2) האם יש מסרים חסרים?; (3) אילו כיווני פעולה חשוב בעיניהם לקדם?

3.2 איסוף הנתונים

בחודשים נובמבר 2025-ינואר 2026 נערכו 13 ראיונות עומק חצי מובנים עם 11 נשות מקצוע (בשני ראיונות השתתפו שתי נשות מקצוע, ועם שתי נשות מקצוע נערכו שני ראיונות). עם כמה מן המרואיינות נערכו גם שיחות טלפון או התכתבויות בדוא"ל או בוואטסאפ להשלמת מידע. הפנייה למרואיינות נעשתה בטלפון, בדוא"ל או בוואטסאפ, והוסבר להן בקצרה על המחקר, על מטרותיו ועל מתכונת הראיון ונקבע מועד לראיון. כל הראיונות נערכו במקוון ב"זום", והם והוקלטו בהסכמת המרואיינות. הראיונות נמשכו בין 50 ל-100 דקות.

בחודשים דצמבר 2025-ינואר 2026 התקיימו מפגשי ועדת המומחים מניסיון חיים. להקמת הוועדה נעזר צוות המחקר בארגונים ובפורומים הפועלים בתחום הליווי והתמיכה בבוגרי מסגרות השמה: הפורום הציבורי – כפרי הנוער, פנימיות הרווחה והאומנה בישראל; עמותת אותות; עמותת ילדים בסיכוי; עמותת אור שלום. מכתב הסבר על המחקר ועל מטרות הוועדה נשלח לאנשי קשר בארגונים ובצידו בקשה לסייע באיתור צעירים המתאימים להשתתפות בוועדה. פרטי קשר של צעירים נמסרו לצוות המחקר אחרי שהתקבלה הסכמתם לכך בשיחה מקדימה בטלפון. מטרות השיחה היו להסביר על המחקר ועל הוועדה ולהתרשם ממידת התאמתם להשתתף בוועדה. לצעירים שנמצאו מתאימים נשלח קישור לטופס הסכמה מדעת ופרטים על המפגשים המתוכננים, ובכלל זה הסדר התשלום על ההשתתפות במפגשים אלו. לצעירים היו גם פרטי הקשר של צוות המחקר כדי שיוכלו לפנות בכל שאלה. משך המפגשים היה שעתיים כל אחד. מפגש הוועדה הראשון נעשה פנים אל פנים ושני המפגשים האחרים ב"זום". במפגש הראשון השתתפו חמישה צעירים, בשני שבעה ובשלישי שישה. ארבעה צעירים השתתפו בשלושת המפגשים, ולמעט צעירה אחת כל הצעירים שהשתתפו במפגש השני השתתפו גם במפגש השלישי. במפגש המשוב שנערך ביולי 2026 השתתפו ארבעה צעירים מאלו שהשתתפו בשניים-שלושה מפגשים קודמים.

3.3 ניתוח הנתונים

הראיונות עם נשות המקצוע ומפגשי ועדת הצעירים תומללו ונותחו על ידי צוות המחקר. הראיונות קודדו בתוכנת "אטלס" לניתוח איכותני כדי לזהות תמות מרכזיות בתפיסה המקצועית של הארגונים בנוגע להכנה למעבר לבגרות, לפעולות הננקטות כדי לסייע במעבר זה, לתפיסות הצלחה ולחסמים. הניתוח התבסס על גישת הניתוח התמטי וכלל קידוד פתוח של מקטעי טקסט בנושאים מרכזיים (שקדי, 2011). הראיונות סודרו על פי הנושאים המרכזיים שנבחנו במחקר, ולאחר מכן קודד כל נושא לקטגוריות, כפי שעלו מן הטקסט בתהליך הניתוח (Strauss & Corbin, 1990), ולבסוף לתמות מרכזיות. התמות המרכזיות סודרו על פי שכיחות הופעתן בראיונות ובספרות המקצועית (היכן שרלוונטי). לאחר מכן נעשתה אינטגרציה בין התמות שעלו מן הראיונות, הסוגיות שעלו מן הצעירים והתובנות מן הספרות המקצועית. עם זאת

בשל חשיבות התובנות שעלו מן הצעירים, תובנות מרכזיות שעלו בעיקר מהם הוצגו בנפרד כדי להדגישן. התובנות ממפגש המשוב עם משתתפי ועדת הצעירים שימשו להידוק המסרים העיקריים שעלו מן הממצאים.

3.4 אתיקה

המחקר קיבל את אישורה של ועדת האתיקה של מכון ברוקדייל לאחר שנדונו בה סוגיות של שמירה על שלומות הצעירים ועל פרטיות הצעירים ונשות המקצוע. לכל המשתתפים הובהר כי ההשתתפות במחקר היא מרצונם החופשי וכי אינם מחויבים להשתתף בו. הראיונות ומפגש הוועדה הראשון נפתחו בהסבר על מטרות המחקר והריאיון או המפגש ועל השימוש שייעשה בתכנים שיעלו בהם. מתכונת הריאיון או המפגש הוסברה אף היא וכן האפשרות להפסיק אותו או את ההקלטה בכל שלב או לא לענות על שאלות שאין ברצונם להשיב עליהן. אנונימיות המשתתפים נשמרה באיסוף הנתונים, בניתוחם ובכתיבת הממצאים. בתמלולים הוסרו פרטים מזהים של המשתתפים או דברים שנאמרו שלא לציטוט, והתובנות שעלו מניתוח הראיונות והמפגשים מוצגים בדוח המחקר באופן שאינו מאפשר זיהוי של המשתתפים.

4. תוצאות רצויות – מדדי הצלחה

באמנת האו"ם בדבר זכויות הילד שאומצה על ידי האו"ם בשנת 1989 ואושרה על ידי מדינת ישראל בשנת 1991 נקבע כי טובת הילד היא השיקול הראשון בכל ההחלטות והפעולות הקשורות לילד ולגורלו. מטרת ההשמה החוץ-ביתית היא להבטיח את שלום הילדים ואת יכולתם לממש את זכויותיהם בהווה ובעתיד, כפי שנוסחו באמנת האו"ם. הזכויות המעוגנות באמנה מבוססות על ארבעה עקרונות: עקרון טובת הילד שצוין לעיל, עקרון השוויון, עקרון ההתפתחות וההישרדות ועקרון ההשתתפות. על בסיס עקרונות אלו הוגדרו תחומי חיים שבהם נפגעת יכולתם של ילדים מגיל לידה עד גיל 18 לממש את זכויותיהם בעקבות מצבי חיים מסכנים. תחומים אלו כוללים: קיום פיזי, בריאות והתפתחות, השתייכות למשפחה, למידה ורכישת מיומנויות, רווחה ובריאות רגשית, השתייכות והשתתפות חברתית, הגנה מפני אחרים והגנה מפני התנהגויות מסכנות שלהם עצמם (הוועדה הציבורית לבדיקת מצבם של ילדים ובני נוער בסיכון ובמצוקה, 2006; הוועדה הציבורית, 2025).

אגניהוטרי ואח' (Agnihotri et al., 2022) ערכו סקירה מקיפה של 150 מאמרים בתחום המעבר לבגרות של בוגרי מסגרות השמה כדי לבחון כיצד מוגדרת ונמדדת הצלחה בקרב צעירים אלו. על בסיס ניתוח המאמרים הם הגדירו שמונה תחומי הצלחה במעבר לבגרות וסיפקו דוגמאות למדדי תוצאה בכל תחום (למידע נוסף ראו להלן). סיווג זה אינו היחיד. בסקירה אחרת נותחו מאמרים על המעבר לבגרות של צעירים בכלל (Scales et al., 2016) והוגדרו שמונה תחומי הצלחה מעט אחרים משל אגניהוטרי ואח': השכלה, מעורבות חינוכית ותעסוקתית בונה, יחסים משפחתיים וקשרים חברתיים בריאים, מעורבות אזרחית, בריאות הגוף, שלומות פסיכולוגית ורגשית, כישורי חיים והתנהגות מוסרית. לדברי החוקרים, התחומים נבחרו בשל היכולת שלהם לסייע להתפתחות חיובית ולתחושת שלומות אך הם אינם מתאימים בהכרח לכולם, ויש להפעיל שיקול דעת בשימוש בהם. לדוגמה, בתוכנית יתד הוגדרו ארבעה תחומי חיים אבל רחבים יותר: השכלה, תעסוקה ומיומנויות; רווחה ובריאות רגשית; קיום פיזי, בריאות גופנית ומוגנות; השתייכות חברתית ומשפחתית. מדוגמאות אלו אפשר ללמוד על תפיסה כוללת של הצלחה, ולפיה המעבר לבגרות הוא תהליך רב-ממדי, ובו מגוון היבטי חיים התלויים זה בזה יחד יכולים להוביל להצלחה.

הסיווג של אגניהוטרי ואח' (Agnihotri et al., 2022) מובא כאן כי בסקירתם נותחו מחקרים הנוגעים במישרין לנושא דוח זה. להלן תחומי ההצלחה שהוגדרו ודוגמאות למדדי תוצאה בכל אחד מהם:

1. השכלה. דוגמאות למדדים בתחום זה הן סיום לימודים עם תעודת בגרות או חלופה לתעודה (GED) או השתלבות במוסדות להשכלה גבוהה. ההצלחה נמדדת גם לפי מספר שנות הלימוד של הצעירים וסוג התעודה הגבוהה ביותר שקיבלו. מדד נוסף להצלחה יכול להיות מסלול לימודים ותעודת הסמכה התואמים את היעדים שלהם בתחום התעסוקה והקריירה.

2. תעסוקה. דוגמאות למדדים בתחום זה הן יציבות תעסוקתית, גובה השכר, משך הזמן בין סיום ההשמה להשגת עבודה במשרה מלאה, תעסוקה התואמת את הכישורים האישיים, אפשרויות קידום, שביעות רצון מן העבודה ושליטה במיומנויות עבודה.

3. צרכים בסיסיים. דוגמאות למדדים בתחום זה הן מגורים יציבים, איכות שכונת המגורים, קצבאות, תחולת העוני, ביטחון תזונתי, חסכוניות ונכסים.

4. תמיכה חברתית ומערכות יחסים. דוגמאות למדדים בתחום זה הן נוכחות של מבוגר תומך אחד לפחות, תפיסה של מידת התמיכה הקיימת, סוגי תמיכה מוצעים, איכות מערכות יחסים, יחסים זוגיים וסגנונות התקשרות.

5. התנהגות עבריינית וקורבנות. היעדר מעצרים ומאסרים, עבריינות, בעיות התנהגות מוחצנות ומופנמות וקורבנות.

6. בריאות. תחום זה מחולק לארבעה תת-תחומים: (א) בריאות הגוף, כגון היעדר או מיעוט ביקורים במיון או היעדר או מיעוט אשפוזים, קבלת טיפול רפואי מונע, צמצום או מניעה של התנהגויות סיכון, אימוץ הרגלים בריאים דוגמת הקפדה על תזונה נכונה ועל שעות שינה מספיקות ועיסוק בפעילות גופנית; (ב) בריאות הנפש, כגון קבלת שירותי בריאות הנפש והימנעות משימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים; (ג) בריאות מינית, כגון הקפדה על מין בטוח ושימוש באמצעי מניעה; (ד) גישה לשירותי בריאות וצריכתם, ובכלל זה הימצאות ביטוח בריאות, ביצוע בדיקות תקופתיות וקבלת טיפול בעת הצורך.

7. כישורי חיים. דוגמאות למדדים בתחום זה הן כישורים חברתיים, אוריינות כלכלית, יכולת הצעיר לדאוג לעצמו וכישורי קבלת החלטות.

8. חוסן והעצמה רגשית. דוגמאות למדדים בתחום זה הן דרכי התמודדות, יכולות התפתחותיות, מיקוד שליטה, מסוגלות עצמית, הערכה עצמית וציפיות מן העתיד.

מסמכים שמפורטים בהם תפקידי רכז הבוגרים במסגרות ההשמה למיניהן (להרחבה על תפקיד זה ראו **פרק 7**) מלמדים על ההגדרה של הצלחה במסגרות ההשמה בישראל. בכל סוגי מסגרות ההשמה יש התייחסות לתחומים השכלה ותעסוקה ובמידה זו או אחרת לתחום כישורי חיים ולתחום החברתי. בפנימיות הרווחה והאומנה, שבהן שיעור גבוה יחסית של צעירים חסרי עורף משפחתי, יש התייחסות גם לתחום הדיור. להלן התוצאות הרצויות, כפי שצוינו במסמכים למיניהם:

■ **בנוהל בוגרים של פנימיות משרד הרווחה** מצוינים הרכיבים שצריכים להיכלל בתוכנית האישית והקבוצתית: השכלה, משפחה, כישורים ומיומנויות לניהול חיים עצמאיים, מיצוי זכויות, תעסוקה, דיור, צבא ושירות לאומי, תחושת מסוגלות ותמונת עתיד, רשתות תמיכה, הרגלי בריאות והתנהגויות נורמטיביות.

■ **בנוהל רכז מתבגרים של שירות האומנה** מצוין כי התוכניות האישיות והקבוצתיות צריכות להתמקד ברכישת כישורי חיים, במיצוי זכויות, בדיור, בצבא ובקשר של המתבגר עם משפחת האומנה ועם המשפחה הביולוגית.

■ במסמך שמגדיר את **תפיסת "היום שאחרי" של רשות חסות הנוער** מתוארת דמות הבוגר שאליה שואפים: השלים תעודת בגרות מלאה; רכש מיומנויות ייעודיות להשתלבות במסלולי המשך בתום ההשמה; השלים את התהליך החינוכי-טיפולי שנבנה להכנתו ליום סיום ההשמה. במיומנויות ייעודיות יש ארבעה אשכולות: קוגניטיבי (לדוגמה, אוריינות לשונית, אוריינות מדעית, חשיבה ביקורתית); רגשי (מודעות עצמית והכוונה עצמית); חברתי (מודעות חברתית, התנהלות חברתית ואוריינות גלובלית); פיזי ובריאותי. במסלולי המשך נכללים צבא ושירות לאומי (ובכלל זה מכינה קדם-צבאית ושנת שירות), אקדמיה, הכשרה מקצועית ותעסוקה איכותית.

■ בתדריך של **תוכנית הבוגרים "יש לך כתובת" של המינהל לחינוך התיישבותי** מנוסחות שלוש תוצאות מרכזיות למשתתפים: רכישת השכלה גבוהה או תעודת מקצוע, השתלבות בתפקיד ההולם את כישורי הצעיר ואת יכולותיו והתמדה בו במשך שנה ויכולת לנהל חיים עצמאיים. במדדי תוצאה מוזכרים גם שייכות – תפקוד במסגרת המשך, הסתגלות טובה למסגרת ושביעות רצון ממנה וכן תפיסת עתיד.

תפיסת ההצלחה נבחנה גם בראיונות עם נשות המקצוע, ומדבריהן עלה שהצלחה נמדדת בראש ובראשונה בחוסן – מסוגלות עצמית, תפיסת עתיד, הערכה עצמית, ביטחון עצמי, זהות אינטגרטיבית, מימוש עצמי. עוד הן ציינו את התחומים השכלה ותעסוקה, שמקובל לראות בהם מדדים להשתלבות מיטבית בחברה ולמוביליות חברתית. כמה נשות מקצוע ציינו הימצאות מעגלי תמיכה וניהול מערכות יחסים חברתיות וזוגיות מיטביות, ובכלל זה הפסקת ההעברה הבין-דורית, והיו שציינו בריאיון כישורי חיים, כגון התמדה ומיומנויות רכות.

מדדי התוצאה שפורטו מלמדים כי גישות עדכניות בתחום מגדירות הצלחה במכלול היבטי החיים של הצעירים. יש הלימה בין תפיסה זו ובין החשיבה התוצאתית המוטמעת בשירותי הרווחה ובה גישת "המדדים המשותפים" שנמצאת בתהליכי פיתוח והטמעה כבר כמה שנים ברצף הגנת הילד בקהילה ובמסגרות חוץ-ביתיות במשרד הרווחה. החשיבה התוצאתית מתייחסת למכלול המנגנונים שנועדו לקדם שיפור מתמיד של השירותים החברתיים ושל תוצאותיהם באמצעות תכנון מנומק להשגת תוצאות, ניטור שוטף של יישום ההתערבות, הערכה שוטפת של מידת השגת התוצאות ושימוש מושכל ורגיש בידע ובמידע (ארזי ונמר-פורסטנברג, 2020). אחת מהנחות היסוד של גישת המדדים המשותפים היא שכדי להעריך את השגת התוצאות במענים למיניהם ולאורך זמן, יש להתבונן על הפרט בהסתכלות רב-ממדית ולהשתמש בציר מארגן ברור ובהגדרות אחודות לצרכים, לכוחות ולתוצאות (סרבר ואח', 2024).

5. חסמים למעבר מוצלח לבגרות

5.1 חסמים ברמת הפרט

א. המעבר לבגרות של בוגרי מסגרות השמה

בכל שנה עשרות אלפי מתבגרים ברחבי העולם מסיימים את ההשמה כשלפניהם אתגר המעבר לבגרות. על פי הערכות, יש כ-15,000 מתבגרים בארצות הברית ([The AFCARS Dashboard](#))⁶, כ-11,000 באנגליה (Gunawardena & Stich, 2021; Mendes & Rogers, 2020), כ-7,000 בקנדה (Doucet, 2016) וכ-4,000 באוסטרליה (Mendes, 2023). בישראל מוערך מספרם ב-1,050 בוגרים בשנתון (מוניקנדם-גבעון ונוי, 2024).⁷ במספר זה אינם נכללים כפרי הנוער, שמספר בוגריהם בשנתון מוערך ב-3,000 (מוניקנדם-גבעון, 2023), והמעונות המשפחתיים.

בשלב המעבר לבגרות משתנים התפקידים ותחומי האחריות של הצעירים ומצופה מהם להיות עצמאים יותר מבעבר ולפעול לקידום היעדים שלהם במגוון תחומים. להתנסויות בשלב חיים זה יכולה להיות השפעה מכרעת על הבגרות – לחזק את תחושת המסוגלות והביטחון העצמי ולהרחיב את אפשרויות התעסוקה והקריירה (Cardinali et al., 2023; Knoke, 2009). אולם המוכנות למעבר לבגרות של בוגרי מסגרות השמה היא נמוכה בדרך כלל, שכן רובם חסרים את רשת הביטחון שיש לצעירים שגדלו במשפחתם ונהנים מהמשך התמיכה הרגשית והכלכלית מצד הוריהם. בהיעדר תמיכה זו הם מתקשים לרכוש ניסיון, השכלה ומיומנויות הנדרשים להשגת העצמאות המצופה מהם (Gypen et al., 2017; Knoke, 2009).

אם כן, המעבר ממסגרת ההשמה לבגרות הוא תהליך מורכב המגלם שינוי חד בין סביבה מוגנת ומובנית למציאות המחייבת עצמאות כמעט מלאה. בתקופת ההשמה נהנים המתבגרים ממערך טיפולי-חינוכי שיש בו ליווי רגשי, תיווך בינם ובין מערכות אחרות וסיוע במיצוי זכויות. המערך הזה ממלא למעשה את תפקיד המשפחה ומפחית את הצורך בניהול עצמאי (Bollinger, 2023; Farragher et al., 2023). בסיום ההשמה התמיכה עלולה להתפוגג במהרה, לעיתים

⁶ מספר זה מייצג את מספר הצעירים שסיימו בשנת 2024 את שהותם במסגרות השמה בכל שנה ללא פתרון קבע (emancipation), כלומר רק שיעור קטן מכלל הצעירים בהשמה שהגיעו לגיל 18. הוא אינו כולל צעירים שחזרו הביתה, שגרים אצל קרובי משפחה, שיש להם אפוטרופוס או שהועברו לטיפול ארגון אחר, שמהווים את רוב המסיימים.

⁷ המחקרים על מצבם של בוגרי מסגרות השמה במדינות שונות בעולם מתייחסים בעיקר לבוגרי אומנה מאחר שזו מסגרת ההשמה הנפוצה במרבית המדינות (כ-70% מכלל ההשמות). בישראל חל לאחרונה שינוי ניכר ביחס בין שיעור הילדים המושמים באומנה לשיעור הילדים המושמים בפנימייה אך עדיין שיעור ההשמות בפנימייה גבוה יותר. לכן גם המחקרים שנעשו בישראל הם בעיקר על בוגרי פנימיות, לרבות כפרי הנוער.

בלא תהליך מעבר מובנה ומסודר, ולהותיר את הצעירים פגיעים ותלויים. מחקרים שנערכו בישראל ובעולם מלמדים כי המעבר לבגרות של בוגרי מסגרות השמה הוא בדרך כלל מואץ וחד ומלווה בתחושת בדידות, בקשיים רגשיים ובכמיהה ליד מכוונת ומייעצת (בנבנישתי ואח', 2021; בנבנישתי ושיף, 2003; לוי, 2008; Hedenstrom, 2021; Isakov & Hrnčić, 2018; Knoke, 2009; Refaeli, 2020; Sulimani-Aidan, 2014). צעירים תיארו עזיבה מוקדמת מדי (Ofsted, 2022), יכולת מועטה להתמודד (Shaw, 2019), חוסר מוכנות וכישורי חיים להתמודד עם המעבר הפתאומי וחשש מהיעדר יכולת לספק צרכים בסיסיים, כגון אוכל ומקום מגורים (Hedenstrom, 2021).

חווית המעבר מושפעת גם מתפיסה סובייקטיבית של מידת המוכנות למעבר לבגרות. תפיסה זו נמצאה קשורה למאפיינים דוגמת הערכה עצמית או דימוי עצמי, תפקוד, כגון השתלבות בתעסוקה, ותמיכה חברתית (Benbenishty & Schiff, 2009; Dinisman & Zeira, 2011). במחקרים נמצא כי צעירים שראו במעבר הזדמנות לחיים חדשים וחשו שיש להם יכולת נדרשות לבניית חיים חדשים, היו בעלי כישורים אורייניים גבוהים וגישה אופטימית וחיונית ובעלי רצון לגבש לעצמם זהות חדשה. אך שיעור הצעירים שחששו מן המעבר במחקרים שנסקרו היה גבוה יותר. צעירים אלו נעדרו דמויות תומכות שיכולות ליעץ להם, והם חשו שאינם יכולים להרשות לעצמם לטעות. הם חששו יותר מפני העתיד, מאובדן עמיתים ומבוגרים תומכים אחרים, חשו שהם מטרה קלה לאנשים שירצו לפגוע בהם כלכלית, תעסוקתית ומינית וחששו מן הדימוי השלילי שיש לבוגרי מסגרות השמה. הם קשרו יציאה לעצמאות לבדידות בשל קושי לשמור על תחושת שייכות לאורך זמן שנבע מהתנסות במערכות יחסים לא טובות בעבר (Häggman-Laitila et al., 2018).

אתגרי המעבר לבגרות והקשיים שחווים הצעירים בשלב זה משתקפים במצבם הירוד בעת עזיבת המסגרת ובשנים שלאחר מכן. מחקרים מלמדים כי לעומת צעירים שגדלו בבית הוריהם, יש לבוגרי מסגרות השמה סיכוי גבוה יותר לחוות קשיים בלימודים, ובכלל זה נשירה מן המסגרת וסיום תיכון בלי תעודה, לחוות אבטלה ואי-יציבות בתעסוקה, להיות דרי-רחוב או להתמודד עם מעברים רבים, לחוות עוני ולהישען על קצבאות, להיות הורים בגיל צעיר, להיות מעורבים בהתנהגות לא-חוקית ובהתנהגויות סיכון, להיפגע ולהיות מנוצלים על ידי אחרים ולהתמודד עם בעיות בריאות ובריאות הנפש (Aparicio et al., 2018; Cameron et al., 2018; Greeson, 2006; Häggman-Laitila et al., 2018; Stein, 2010; et al., 2010). בוגרי השמה מקבוצות מיעוט חווים הדרה כפולה ועלולים להתמודד עם קשיים נוספים כמו בעיות זהות הנובעות מחוסר הכרה חברתית או מהיעדר קשר עם המשפחה והקהילה וכן מהשפעות של גזענות ואפליה. גם צעירים עם מוגבלות עלולים להתקשות במציאת תוכנית מותאמת ולהיתקל בבעיות או בדחייה במעבר שלהם מן המסגרת לעצמאות בשל אפשרויות תעסוקה ודיור מצומצמות ותמיכה מועטה אחרי עזיבת המסגרת (Stein, 2006).

במחקרים וסקירות שנעשו בישראל בקרב בוגרי מסגרות השמה נמצאו ממצאים דומים לאלו שבמדינות אחרות, והם מלמדים על הפגיעות הרבה של צעירים אלו ועל הקשיים שהם חווים בהשתלבות מיטבית בחברה (ראו לדוגמה, בוני-נח ואח', 2018; בנבנישתי ואח', 2023; בנבנישתי ושמעוני, 2012). מחקרים אלו הצביעו על הבדלים בין סוגי המסגרות במצב בוגריהם והראו כי מצבם של בוגרי פנימיות הרווחה קשה ממצבם של בוגרי כפרי הנוער ומשפחות האומנה. גם בביקורת מטעם משרד מבקר המדינה בחודשים ינואר-נובמבר 2022 בנושא טיפול המדינה בילדים שהושמו במסגרות השמה (מבקר המדינה, 2023), נותחו נתונים ממגוון מקורות מידע על כל הילדים ששהו באומנה או בפנימיות הרווחה (סך הכול 1,598,030 ילדים שנולדו בשנים 1991-2002 ובעת הבדיקה היו בני 20-31). ניתוח נמצא שהשיעור של מצבי סיכון היה הגבוה ביותר בקרב בוגרי פנימיות: 25% מהם קיבלו שירותי רווחה בבגרותם (לעומת 19% מבוגרי האומנה ו-2% מכלל הצעירים); 13% מהם קיבלו גמלת הבטחת הכנסה (לעומת 10% מבוגרי האומנה ו-3% מכלל הצעירים); 7% מהם היו זכאים לתעודת בגרות איכותית (לעומת 20% מבוגרי האומנה ו-40% מכלל הצעירים); גובה השכר של בוגרי פנימיות היה כ-36,000 ש"ח לשנה (לעומת 37,000 ש"ח בקרב בוגרי אומנה ו-47,000 ש"ח בקרב כלל הצעירים); 23% מהם היו עצירים ואסירים (לעומת 9% מבוגרי האומנה ו-3% מכלל הצעירים).

שטיין (Stein, 2006) ניתח ממצאי מחקרים מרחבי העולם על מסלול המעבר לבגרות של בוגרי מסגרות השמה וזיהה שלוש קבוצות בוגרים:

- ה"ממשיכים הלאה" (moving on) הם צעירים שהמעבר שלהם מוצלח וחייהם מתאפיינים ביציבות ובהמשכות. לצעירים אלו היו לרוב חוויות טובות במסגרת ההשמה, יש להם רשתות תמיכה לא פורמליות והם היו מסוגלים לנצל בתבונה את הסיוע שהוצע להם ולהשתלב בלימודים או בתעסוקה.
- ה"שורדים" (survivors) הם צעירים שרואים עצמם כמי שהחיים הכינו אותם לדאוג לעצמם ולשרוד, אבל לעיתים קרובות הם תלויים בתמיכה שהם מקבלים. הם מתקשים לגלות אמון בנותני שירותים בשל חוויות של נטישה, והם בסיכון גבוה יותר מצעירים בקבוצה הראשונה להתמודד עם תקופות של דרות-רחוב ולחווות קשיים בתעסוקה ובמערכות יחסים.
- ה"נאבקים" (strugglers, כונו בתחילה "קורבנות" victims) באים מרקע משפחתי של מצוקה קשה מאוד, והמסגרת לא הצליחה לפצות עליו או לסייע להם להתגבר על החוויות הטראומטיות שעברו. צעירים אלו גם חוו מעברים רבים ביותר בין מסגרות השמה וחוויות קשות בהן, ולכן הם מתקשים בבניית מערכות יחסים קרובות ובלימודים. הם גם מאופיינים בקשיים מרובים שלרוב החלו כבר בשלב מוקדם בחייהם, ובהם קשיים רגשיים והתנהגותיים, בעיות בבית הספר והסתבכות בפלילים ובהתנהגויות סיכון. בשל הקשיים שהם חוו בתקופת ההשמה יש סיכוי גבוה שיעזבו אותה בעקבות משבר, והם מתאפיינים באבטלה, בבדידות, באי-יציבות בדיוור ובקשיים נפשיים.

לטענת שטיין, מסלולים אלו קשורים לנסיבות ההשמה, לאיכות הטיפול שהצעירים קיבלו בעת ההשמה, למאפייני המעבר שלהם מן המסגרת ולתמיכה שהם קיבלו אחרי העזיבה. מנדז ורוג'רס (Mendes & Rogers, 2020) מציינים כי קבוצת ה"שורדים" היא הגדולה ביותר והם יכולים לעבור לקבוצה הראשונה אם ישובו ויציעו להם הזדמנויות לקבל שירותי תמיכה וסיוע, להתנסות ולטעות.

מנקודת המבט של המומחים מניסיון חיים

חוויות המעבר לבגרות תוארה כנקודת זמן שבה האחריות עברה אליהם. מעטים ראו בה הזדמנות לחופש ולצמיחה אישית, אך הם למדו כי החיים קשים משדמיינו. רבים מהם התייחסו לכובד האחריות שחשו לנוכח היציאה מן המסגרת – הצורך לקבל אחריות להחלטותיהם ולהתמודד עם התוצאות של החלטות שגויות. היציאה מן המסגרת נחוותה כאובדן של המעטפת שהורגלו בה ואף כאובדן של רשת הביטחון. המשתתפים תיארו תחושות של פגיעות, כחד, בדידות וקשיי התמודדות.

מעברים נחו כנקודות זמן של חוסר הגנה:

המעבר מהשמה לבגרות –

היציאה עצמה מרגישה חשופה, לא מוגנת, שהקרקע נשמטת מתחת הרגליים”

ובשחרור מן הצבא –

השתחררתי ללא מקום מגורים או מעטפת המשך [...] הייתי אבודה לחלוטין. לתחושותי המדינה ששירתי שנתיים שירות משמעותי... הפקירה אותי. ונזרקתי לרחוב. שוב”

התחנות העיקריות שהצעירים הרגישו בהן מבולבלים וזקוקים לעזרה היו מציאת מקום מגורים – שיקולים בקביעת מקום מגורים, הסדרת שכירות, היעדר מידע על אפשרויות; השתלבות בעבודה – התמודדות עם מנהלים, התמודדות עם תגית "נוער בסיכון"; השירות הצבאי והשחרור מן הצבא – תחילתם של החיים האזרחיים וחיפוש הדרך האישית וכן הבנת הפערים בינם ובין צעירים בני גילם באפשרויות ואפילו בחלומות.

הדהוד לטיעוניו של שטיין אפשר למצוא בראיונות עם נשות המקצוע. הן סיפרו כי המעבר לבגרות של בוגרי מסגרות השמה קשה במיוחד לנוכח חוויות קודמות של מעברים ופרדות וההזדמנויות המוגבלות שלפניהם. לדברי נשות המקצוע, המעבר לבגרות הוא בבחינת "אירוע" שדורש התייחסות מיוחדת בגלל השפעותיו ארוכות הטווח, וכי ליציאה ממסגרת השמה עלולים להתלוות משבר ורגרסיה במצב הצעירים. נאמר כי ה"וואקום" שנוצר במעברים יכול להיות הרסני ולפגוע בהתקדמות שהושגה קודם לכן. עוד נטען כי הקשיים שחווים הצעירים התעצמו

בעת הזאת, שכן הצעירים היום התבגרו בתקופת מגפת הקורונה, יצאו לאזרחות כשמחאות נגד הרפורמה המשפטית שטפו את הארץ, חוו את אירועי שבעה באוקטובר ומלחמת חרבות ברזל ושירתו במילואים בעת המלחמה. חוויות אלו נוספו למצוקה והעצימו אותה על רקע חוויות החיים המאתגרות ממילא.

חוסר המוכנות של בוגרי מסגרות השמה למעבר לבגרות, בין השאר בשל הפער בין תפיסת החיים שיהיו להם אחרי ההשמה ובין המציאות עצמה, הוא הבסיס לרבים מן הקשיים שהם חווים בשלב המעבר לבגרות ומתוארים להלן.

ב. הצרכים והקשיים של בוגרי מסגרות השמה בישראל – תובנות מן הראיונות ומקבוצת המומחים מניסיון חיים

היעדר עורף משפחתי ומחסור בתמיכה חברתית. מנשות המקצוע עלה כי רבות ממשפחות הצעירים אינן מסוגלות לתת להם תמיכה כלכלית או רגשית מספקות או אמצעים לפיתוח כישורים ומיומנויות שיסייעו להם במעבר מוצלח לבגרות. בהיעדר עורף משפחתי קטנים סיכוייהם להסתגל לחיים הבוגרים. יש גם צעירים שחוזרים להוריהם או למשפחתם המורחבת ועשויים להמשיך לחוות דינמיקה משפחתית פוגענית במשפחה או בקהילה.

”כשיצאתי לעצמאות כבר הייתי לבד, בתכלס בתחושה האישית שלי הייתי לבד כבר מגיל 14, גם בתוך המשפחה. אני חושבת שאם היו נותנים לי רשימה של גורמים שאליהם אני יכולה לפנות זה היה עוזר לי” (צעירה, 30).

קשיים רגשיים וחברתיים. אחד הנושאים שעלו בראיונות הוא שהאוכלוסייה שמגיעה בשנים האחרונות למסגרות השמה היא פגיעה ומורכבת יותר. דווחו יותר ילדים עם קשיים רגשיים והתנהגותיים ומקרים של ילדים חסרי עורף משפחתי שבאו למסגרת בצו בית משפט. התמיכה המועטה בשלב המעבר לבגרות מחריפה את השפעות היעדר העורף המשפחתי. המרואיינות זיהו כמה חסמים במעבר לבגרות בתחום הרגשי: העצמת בעיות רגשיות מורכבות, ובהן דיכאון וחרדה, חשש לקראת סיום ההשמה בעיקר בקרב חסרי עורף משפחתי, לחץ, תסמיני פוסט-טראומה, בדידות, חוסר תמיכה, שימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים, חשיפה לאלימות, הסתגרות, תחושת חוסר שייכות, ניכור וזרות לצד רתיעה מפנייה לעזרה ומהמשך קשר עם אנשי מקצוע, בין היתר בשל חוסר אמון בהם והקושי להיות מזוהה ומתווג כ”בוגר מסגרת השמה”.

”הרגשתי שבעטו אותי החוצה להסתדר לבד כי לשמור על קשר בטלפונים בתור נקיה טרייה לא ממש עזר לי [...] אני עד היום מרגישה מין לבד” (צעירה, 23).

צעירים רבים מבקשים לדעת את הסיפור האישי והמשפחתי שלהם, ולרוב הם פנויים לעסוק בו רק בבגרותם. בהיעדר דמות שמחזיקה ברצף הסיפור שלהם הדרך שלהם ללמוד על עצמם היא חיפוש בתיק האישי שלהם. עם זאת אין כיום מודל לליווי רגשי של הצעירים בעת עיבוד

ה"סיפור האישי" שלהם בהיותם בגירים, וגם אין חשיבה מספקת על סוג המידע שיש לתעד בתיקים של ילדים דוגמת פרטי הילדים במסגרות אומנה.

קשיים כלכליים. בשלב המעבר לבגרות צעירים עלולים לסבול מעוני, להתמודד עם קשיי פרנסה, לצבור חובות, לדחות לימודים או לוותר עליהם בשל אי-יכולת לממן או לכלכל את עצמם בזמן הלימודים. הניהול הכלכלי נהיה אתגר ניכר, בעיקר בגלל קיומם של רשתות חברתיות, פיתויים למניהם ושרלטנים המציעים "פתרונות קסם". יש צעירים שמקבלים כסף מן המדינה, כגון קצבת שארים או כספי התוכנית "חיסכון לכל ילד" ומתבלבלים בשל התחושה ש"יש לי הרבה". כמו כל הצעירים הם מתלבטים בשאלות של דימוי חברתי וכלכלי: האם לעבוד במשכורת נמוכה או לחפש "משהו מהיר"? היעדר חינוך פיננסי בזמן ההשמה וחשיפה מועטה להיבטים של ניהול כספים בפנימייה מותירים אותם בלי הידע וההתנסות הנדרשים. צעירים אלו גם אינם נהנים מ"רשת ביטחון" במקרים של הסתבכות.

גם כשהתחלתי להיות סטודנט, עד שפניתי לארגון [לסיוע במימון הלימודים] כבר הייתי מאוד מיואש. לא ידעתי מה הזכויות שלי בתור בוגר אומנה ופנימייה, זה לא רשום, אתה לא יודע למי לפנות [...] אף אחד לא יודע" (צעיר, 27).

קשיים בהתנהלות עצמאית והיעדר כישורי חיים. לבוגרי מסגרות השמה יש קושי רב בהתנהלות עצמאית בשל מיעוט הזדמנויות להתנסות במשימות של ניהול משק בית, ניהול תקציב וניהול עצמי או לתרגל מיומנויות עבודה וקשרים בין-אישיים בזמן השהות בפנימייה. למעשה אין הכנה הדרגתית לסיום ההשמה וליציאה מן המסגרת. בצאתם ממנה הם מגלים שהם נעדרים מיומנויות בסיסיות, וזו חוויה מטלטלת. כך לדוגמה תואר מקרה של צעירה שהתרוכזה הפסיכיאטריות שלה הוחזקו בארון נעול בכל זמן שהותה בפנימייה, וביום האחרון היא קיבלה לידיה ארבע חפיסות ונדרשה להתמודד עם נטילה אחראית של התרוכפות בלי ידע קודם והבנה. דוגמה אחרת שניתנה היא של צעירה שחלתה ולא ידעה שהיא חברה בקופת חולים וזכאית לקבוע תור לרופא בלי תשלום. המעבר ממסגרת עוטפת לסביבה לא מפוקחת יוצר משברים בשל הצורך להתמודד עם אתגרים חדשים בלי ידע וכלים מתאימים.

היה אסור לנו להוציא רישיון נהיגה וגם לא לצאת ללא מלווה למכולת. לא הייתה עצמאות בשיט... לא נתנו לי לצאת במשך שנתיים מהכפר [כפר נוער, בגלל צו בית משפט], ואז יצאתי בגיל 18 מהכפר, ולכי תתמודדי עם החיים" (צעירה, 26).

ואף אחד לא הכין אותי למה יחכה לי בחוץ. אף אחד לא אמר לי על מה אני יכולה להגיד לא [...] אף אחד לא אמר: 'תעצרי, תראי מה אומרים לך, מה נותנים לך, מה הסיטואציה האמיתית ותפעלי מתוך שיקול דעת אמיתי ונכון' [...] אם מישו היה אומר לי איך החיים היו נראים בחוץ, אולי הייתי ממתנה עוד טיפה לפני שהייתי רצה, נושכת עוד קצת את השפתיים

ומקבלת את הביטחון שיש לי [במשפחת האומנה], גם אם זה לא הביטחון שאני רוצה, [מבינה שאני צריכה] לקבל את מה שיש... מה שנכון ולא מה שבא לי" (צעירה, 30).

דבר נוסף שצינו נשות מקצוע הוא התמודדויות חדשות המאפיינות את העולם המודרני, כגון הודעות טקסט עם הצעות להלוואות והצעות לרכישת רכב, ועוד פיתויים כלכליים שצעירים אלו עלולים ליכול ברשתם. מן הצעירים עצמם עלתה לעיתים זהירות יתר בכל הנוגע לשימוש באמצעים דיגיטליים בשל היעדר הבנה. חששות לטעות או להיפגע עלולים גם לחסום אפשרויות והזדמנויות.

אי-מיצוי זכויות. צעירים שיוצאים ממסגרת צריכים "לנשום" אחרי שנים שהם היו מלווים ומפוקחים, ולרצון הזה בעצמאות יש מחיר – אלה לא רק האתגרים שהם עשויים להיתקל בהם בלי שהיו מוכנים לכך אלא גם שבחלוף הזמן, כשהם כבר מעוניינים בסיוע, הם לא תמיד יודעים למי לפנות, והם עלולים להפסיד זכויות בזמן הזה. מחסור בידע ובמידע על זכויות, חוסר ביטחון, קושי להתמודד עם הליכים בירוקרטיים וגם חשדנות כלפי הממסד משפיעים על מיצוי זכויות. חסם נוסף למיצוי זכויות הוא המעבר שחווים בוגרי מסגרות השמה בין מערכות ועובדות סוציאליות. לצעירים עם קשיים בביסוס יחסי אמן המעבר המורכב הזה עלול להיות חסם לשימוש בשירותים.

אתה לא מבקש עזרה גם אם אתה יודע שיש כי אתה לא סומך שהמערכת תסייע לך או תיתן לך מענה. זה גם יכול לגרום להידרדרות, לכל ההתנהגויות הלא-חוקיות" (צעירה, 23).

אפשר ללמד ולהיות מוכן [למעבר], אבל זה נראה לי הקושי הכי גדול שאני נתקלתי בו. היה לי בירוקרטיה בצו ראשון, בצבא, לפני השחרור, שוכר דירה במעונות, בתואר, בעבודות, [טופס] 101 חדש. כל פעם אני שוכח גם. יש כל כך הרבה לקרוא וחשוב לדעת איפה לסנן כדי לא להתיש את המוח. אני מאוד שונא בירוקרטיה ואוהב דברים ישר ולעניין ולא מגילת העצמאות" (צעיר, 25).

הבירוקרטיה של אחרי הצבא זה חשוב, כי בצבא דאגו לי לכל מה שהייתי צריך, אבל מיד אחר כך הכול משתנה ועכשיו הרבה יותר קשה" (צעיר, 27).

קשיים בתחום המגורים. בתום ההשמה יש צעירים שחוזרים לבית הוריהם, ויש מי שעוברים להתגורר בדירות סמי-מפוקחות בקהילה. יש גם מקרים של צעירים שמוצאים עצמם ללא פתרון דיור ועוברים בין בתי חברים או אפילו ישנים במרחב הציבורי וברחובות:

אני יצאתי מהמסגרת עם התיק, וכאילו ישנתי על חוף הים במשך חודש. זה מה שעשיתי כי לא היה לי לאן [ללכת]" (צעירה, 26).

בפרק הזמן שהילדים חיו בפנימייה או באומנה חלו שינויים בהם ובבית שעזבו. שינויים אלו ושינויים בדינמיקה המשפחתית וביחסים בין הצעיר למשפחתו יכולים להפוך את החזרה הביתה לחוויה מורכבת. ציפיות לא ריאליות מצד ההורים וגם מצד הצעירים יכולות להקשות על החזרה ולעיתים להוביל למשבר חריף בין הצעיר למשפחתו. הסוגיה המרכזית בקרב בוגרי אומנה היא המשך הקשר עם משפחת האומנה ובצידה הרתיעה מהכרה בקושי שבפנדה והימנעות מן השיח עליה, שכן הוא לעצמו יכול לגרום קושי ומצוקה. גם בהשתלבות בדירה בקהילה טמון קושי בגלל המגורים המשותפים בחדר עם צעיר נוסף ובדירה עם כמה צעירים שאין קשר קודם איתם. צעירים שגדלו בפנימייה רוצים בשלב חיים זה מרחב פרטי משלהם, וצעירים שגדלו באומנה נמנעים מאפשרות זו כי אינם מורגלים בחיים שיתופיים מסוג זה ונרתעים מהם. במקרי קיצון חוסר הכנה ליום שאחרי סיום ההשמה, כגון פנטזיה לא ממומשת על חזרה הביתה או אי-התארגנות לחודשי מעבר בין מסגרת אחת לאחרת, יכול להותיר את הצעירים בלי פתרונות דיור מתאימים.

קשיים בגיוס לשירות צבאי ובשירות עצמו. השירות הצבאי הוא צומת מכריע בחיי הצעירים בישראל בשל הפוטנציאל שלו לספק להם רשתות תמיכה, כלים ומיומנויות שיעזרו להם במעבר לבגרות – פיתוח הון אנושי (הכשרה מקצועית, ניסיון מעשי, מיומנויות עבודה רכות) והון חברתי (יצירת קשרים מחוץ למעגל הקרוב) ולעיתים אף מתן הזדמנות להשלים בגרויות והכשרה מקצועית. עם זאת יש קבוצות באוכלוסייה שאינן מתגייסות, ואף דווח על עלייה במספר בוגרי הפנימיות המקבלים פטור משירות צבאי מסיבה רפואית. נשות המקצוע ציינו גם משברים בתקופת השירות עד כדי נשירה בשל תנאי השירות או אירועים שהערימו קשיים, חוסר התאמה לציפיות והתגברות המצוקה. אחת הטענות שעלתה היא שהמעבר לצבא או לשירות אזרחי יכול להיות מטלטל מאוד כי זו מסגרת אחרת מזו שהכירו ויש בה כללים אחרים וכן בגלל המפגש עם בני אותו הגיל וההשוואה אליהם.

נפלתי לדיכאון בצבא בגלל תחושת תקיעות, בדידות וחוסר סיפוק משווע מהשירות הצבאי. רק לאחר מספר חודשים מזמן הגיוס, עם הוותק, הבנתי שיכולתי להילחם על תפקידים הרבה יותר משמעותיים, ובגלל שהנמיכו לי את הציפיות לא ניסיתי אפילו, ובדיעבד הבנתי שההפך הוא הנכון, בייחוד בזכות זה שאין לי רקע פלילי וסיימתי טיפול ובגרויות, זה היה אמור לתת איזשהו יתרון ותהליך מהיר יותר [...] היה עדיף שהייתי יוצאת מהצבא כי זה היה בזבז זמן" (צעירה, 23).

בתוך הצבא בתחילת הדרך היה הכי קשה והפעם הראשונה בחיים שאתה מבין שמי שאתה מכיר לא תמיד יכול לעזור לך [...] הייתה התמודדות קשה, והיה מאוד קשה לבקש ולקבל שם דברים [...] כשפניתי למדריכים מהפנימייה או ל"גשר לעצמאות" הם אמרו שאין להם איך לעזור לי [...] הייתי רגיל לבקש דברים ולדבר עם אנשים ובצבא לפעמים זה לא כמו לדבר לקיר אלא לדבר לכלום" (צעיר, 25).

קשיים בקרב קבוצות ייחודיות באוכלוסייה

■ **צעירים חרדים:** סוגיות שעלו הן מיעוט מסלולי המשך ומענים מותאמים לצעירים אלו וכן מגבלות חברתיות על גיוס לצבא או לשירות אזרחי ועל מגורים מחוץ לבית. עוד נטען כי צעירים חרדים הם אוכלוסייה פגיעה ונוחה להשפעה רעה. בהיעדר עורך משפחתי, בייחוד שהחברה החרדית שמה דגש רב במשפחה ובקהילה, הצעירים שהיו מחוץ למשפחה ולקהילה מתקשים לשוב ולהשתלב, הם חשים תלישות והדרה, ויש שנמצאים כפסע מדרות רחוב ומהידרדרות להתמכרויות ולפשע. סוגיה אחרת היא הנישואים בגיל מוקדם בחברה החרדית. זאת הציפייה גם מבוגרי מסגרות השמה, גם אם עדיין אינם בשלים לזוגיות וסוגיות של משפחה והורות מורכבות להם. צעירים אלו גם מתקשים בכל הקשור ב"שידוכים" כי אין להם משפחה שתדאג לעניין וכי הם נחשבים "סוג ב" לעניין זה ויכול להיות שישתדכו לבן או לבת זוג שאינם מתאימים להם. צעירים שנישאו נהנים מחופש רב יותר ונתפסים כמי ש"עלו על המסלול" אף על פי שלא השתנה דבר מבחינת הצרכים שלהם או המוכנות הרגשית שלהם. אחת מנשות המקצוע טענה כי היעדר המוכנות מעלה את שיעור המתגרשים בקרב קבוצה זו ומוסיף על מורכבות המעבר שלהם לבגרות. זאת ועוד, צעירים אלו כבר אינם נמנים עם אוכלוסיית היעד של **תוכנית יתד** ועוברים לאחריות יחידות במשרד הרווחה המטפלות במשפחות. כמו שציינה אחת המרואיינות:

”עכשיו הם לא רק צעירים חרדים בסיכון, אלא גם גרושים צעירים בסיכון, ואם יש גם ילד אז זה בכלל מסבך את העניין” (אשת מקצוע).

■ **צעירים ערבים:** כלל הצעירים הערבים נתקלים בחסמים בבואם להשתלב בלימודים ובעבודה בשל היעדר שליטה בשפה העברית. עבור צעירים ערבים בוגרי מסגרות השמה השפה עלולה להיות חסם רציני ולהקשות על המעבר לבגרות ועל השתלבות בחברה בישראל. חסם זה מצטרף לקושי רחב יותר של היעדר מסלולי המשך לקבוצה זו. מרבית הצעירים חוזרים למשפחה על פי הקודים המשפחתיים והתרבותיים המקובלים. המשפחות מצפות שהצעירים ישובו הביתה לסייע בטיפול בבן משפחה חולה או מבוגר או בפרנסת המשפחה או כדי להינשא (בקרב נשים) ואפשרויות אחרות נתקלות בהתנגדות. אחד הקשיים הבולטים באוכלוסייה זו הוא מיעוט המענים עבורה ותת-ניצול של מענים קיימים. קושי אחר שצוין הוא האלימות הגוברת בחברה הערבית שיכולה להגביר את הפחד להיפגע או לפגוע.

■ **צעירים עם לקויות למיניהן** שלא משתייכים לאף קבוצת מענים: צעירים אלו אינם מוכרים בסל שיקום כי הנכות שנקבעה להם נמוכה מן הסף (40%), והם אינם שייכים למנהל מוגבלויות כי מבחינה קוגניטיבית אין הם "מונמכים מספיק", והם אינם יכולים להשתלב בצבא כי אינם "חזקים מספיק". בהיעדר מענה מוגדר לקבוצת אוכלוסייה זו, עלול מצבם להחמיר בתום ההשמה, והם מועדים להידרדרות. דווקא הצלחת הפנימיות לשלב במסגרת ילדים עם קשיים מורכבים יותר מגדילה את האתגר בסיום ההשמה, שכן אין מסגרות המשך לאוכלוסייה זו. קושי דומה נמצא בקרב צעירים אוטיסטים בתפקוד גבוה. הם מצליחים להשתלב בכנייה רגילה, אבל אין מענים מותאמים עבורם בצאתם ממנה.

■ **נוער הגבעות:** צעירים אלו נמצאים במסגרות חוץ-ביתיות לא פורמליות וחיים במנותק ממשפחותיהם. אחת מנשות המקצוע ציינה כי יותר מ-80% מהם מוכרים למשרד הרווחה, ונעשית עבודה מאומצת לשלבם במסלולי המשך, לדוגמה באמצעות הסרת החסמים לגיוסם לשירות צבאי כדי שלא יתנתקו "מחבל הטבור של החברה הישראלית", לדבריה. היום מספרם נמוך יחסית, אך נטען שהוא עלול לגדול בשל השגשוג הנוכחי במספר החוות ברחבי הארץ.

■ **צעירים חסרי מעמד:** קבוצה באוכלוסייה בסיכון גבוה בגלל היעדר כמעט מוחלט של מענים עבורם. עד גיל 18 הם משולבים במסגרות השמה, אבל לאחר מכן מצבם החוקי אינו מאפשר להם להתגייס או לחלופין לקבל זכויות שמגיעות לצעירים במצבי סיכון או לבוגרי מסגרות השמה בעלי מעמד. לצעירים אלו אין בדרך כלל קהילה לחזור אליה או קבוצת השתייכות.

מנקודת המבט של המומחים מניסיון חיים

הצעירים הדגישו את חוויית הבדידות, בעיקר בסופי שבוע ובחגים, וציינו קשיים בהצבת גבולות לעצמם ובניהול הקשר עם המשפחה הביולוגית (ציפיות חדשות שהם מתקשים להתמודד איתן). שלוש הסוגיות העיקריות שעלו היו עצמאות, מיצוי זכויות והתנהלות פיננסית. הצעירים ציינו את הפער בין העצמאות המינימלית שחוו בתקופת ההשמה ובין הציפייה שיסגורו בעצמם אחריה, את הקשיים שנגרמים ממנו וחשש גדול מקבלת החלטות בלי הכוונה, כגון לשכור דירה או למצוא עבודה. הם הביעו תסכול מן הקושי לקבל מידע על זכויות וחשש להפסיד זכויות בגלל היעדר מידע, חשיפה מאוחרת (יש זכויות המוגבלות בגיל) וקושי להתמודד עם הליכים בירוקרטיים. בהקשר של מיצוי זכויות ציינו הצעירים גם את הצורך להכיר את חובותיהם האזרחיות דוגמת תשלום לביטוח הלאומי, גם אם אינם עובדים, או ימים מיוחדים להוצאת פסולת בכל אזור מגורים. היעדר מידע זה עלול לגרום קנסות ולהכביד עליהם כלכלית. בוועדת המומחים עלתה גם אוכלוסייה נוספת שסובלת מהיעדר מסגרות המשך – צעירות מכורות.

5.2 חסמים ברמת הארגון

חוסר במענים לפיתוח כישורי חיים: מן הראיונות עלה שברוב המסגרות היה תחום ההכנה לחיים עצמאיים רדום עד השנים האחרונות, וגם עתה הוא אינו מפותח דיו. הצעירים אינם מגיעים מוכנים למעבר לבגרות מאחר שלא הוכנו להתמודד עם החיים מחוץ למסגרת עוטפת. נדמה שהנחת היסוד היא שההכנה נעשית בבתי הספר או שהיא מתרחשת באופן טבעי (במשפחות האומנה). תוכניות ההכנה הקיימות מתמקדות בתכנון המעבר, כלומר בהכנה לשירות הצבאי או לשירות האזרחי, במיצוי זכויות מסוימות (קצבאות) ובקישור בין הצעיר לתוכניות דיור בקהילה. אין כמעט עיסוק בפיתוח כישורי חיים דוגמת אוריינות כלכלית, קבלת החלטות, ביצוע משימות

בסיסיות בתחזוקת הבית, בישול, קניות, כביסה, ניהול תקציב ותשלומים על הוצאות שוטפות. אחת הטענות הייתה שהפנימיות חוששות לאפשר לילדים להתנסות מחשש לתאונות ומסיכון לפגיעה, וטענה אחרת הייתה שהם מתקשים להרפות:

”אתגר גדול מאוד להגיע למנהל מסגרת ולהגיד לו: תקשיב, אתה צריך לגרד את הגבולות, אתה חייב לתת להם להתנסות ולעבוד, אתה חייב לתת לו לחזור הביתה בכוחות עצמו [...] יש פה מתח מובנה. אבל אם לא תכין אותם כמו שצריך הם לא יסתדרו והם ייפלטו” (אשת מקצוע).

אשר לאומנה, נאמר כי אין יחידת התערבות שעוסקת בנושא ההכנה לחיים עצמאיים וכי החוסר בולט במיוחד באומנת קרובים.

דגש מועט בקישור בין הצעיר לקהילה: אחת הטענות שעלתה מנשות המקצוע היא שלא עוסקים מספיק בסיוע לצעירים לבסס קשרי קהילה לקראת היציאה שלהם מן המסגרת. הטענה הופנתה בעיקר לצוותים בפנימיות החינוך שחוששים להפנות לתוכנית יתד כיוון שהיא מענה של הרווחה, ולכן הוצמדה לה תווית שלילית. צוין כי היעדר האמון בין צוותי הפנימייה למערכות בקהילה עלול לחלחל לצעירים עצמם.

קושי בהסדרת הטיפול בזכויות מסוימות בעיתוי הנכון: תהליכים של מיצוי זכויות חינויים להצלחת המעבר לבגרות, ויש תהליכים שצריך לבצע מייד בסיום ההשמה ולתאם בין כל המערכות. לדוגמה, הגדרת אחוזי נכות לקבלת סל שיקום או להבטחת הכנסה. אחד החסמים בנושא מיצוי זכויות נובע מכך שיש הליכים שאפשר לעשות רק מגיל 18. יש צעירים שסיימו י”ב בטרם מלאו להם 18 שנים, ולכן ייתכן שאינם מְלִיִּים עוד. מצב זה מחייב להסדיר את האחריות למיצוי זכויות ולדאוג לאכיפת הנהלים כדי שהטיפול בנושא לא יהיה תלוי במודעות וביוזמה של מסגרת כלשהי או של עובדת מסוימת ולא “טיפול בין הכיסאות” בגלל מחסור בידע ומידע של הצוות המלווה.

היעדר רצף טיפול ושירות הקשר עם המסגרת: לעיתים קרובות בסיום ההשמה נגדע הקשר בין המסגרת ששימשה בית כמה שנים ובין הצעיר. הצעירים כמהים להמשך הקשר, אך פתרונות הדיור הקיימים חסרים ואינם מאפשרים לגור תמיד בקרבת מקום. בהיעדר דמות שתשמור על הרצף נקטע הקשר שלהם עם מה שהיה “הבית”, ואין להם כתובת לפנייה. רכז הבוגרים אמר לתת מענה לכך, אך תפקיד זה עודנו בהתהוות. בפנימיות הרווחה ובמעונות חסות הנוער תפקיד רכז הבוגרים הוא חדש ודורש גיבוש ומיצוב בתוך מערכת הפנימייה. התפקיד עוד צריך להיבנות, והרכז יצטרך למצב את עצמו כבעל תפקיד שמניע תהליכים מערכתיים ואינטגרטיביים בתוך המסגרת ומתמקד בשיתופי פעולה עם בעלי תפקיד אחרים לצורך הטמעת תפיסות ותהליכי חשיבה חדשים (להרחבה ראו פרק 7). באומנה נאמר כי היעדר הליווי אחרי גיל 18 מחייב לעיתים לעשות תהליכים שהמתבגרים פנויים אליהם חלקית בלבד או שאינם בשלים להם, ואי אפשר להאיץ את התהליכים.

תחלופה גבוהה של כוח האדם במסגרות: בראיונות צוינו קושי לגייס אנשים לעבוד בתחום החינוך והרווחה ותחלופה גבוהה של מדריכים ועובדות סוציאליות בפנימיות וכן של מנחות אומנה. נאמר כי המדריכים והמנחות הם בדרך כלל אנשים צעירים בתחילת דרכם המקצועית וכי העבודה קשה ואינה מתגמלת, נעדרת הזדמנויות להתפתחות ועלולה לגרום לשחיקה וטראומטיזציה משנית. הוותק המועט של הצוותים עשוי להתבטא גם בהיעדר היכרות עם מגוון המענים הקיים. גם המורכבות ההולכת וגדלה של האוכלוסייה שבאה למסגרות ההשמה וחוסר היציבות מאז התפרצות מגפת הקורונה ומלחמת חרבות ברזל מקשים מאוד על הצוותים ובעלי התפקידים לנהל את תהליכי ההכנה למעבר לבגרות.

עבודה לא מספקת לשיפור הקשר עם ההורים והמשפחה: לא ידוע כמה מן הצעירים חוזרים לבית ההורים, אבל יש להניח שמדובר בשיעור לא מבוטל של צעירים ששבים למערכת משפחתית שלא בהכרח הוכנה לקראת חזרתם. יתרה מזו, עד גיל 18 משפחות הצעירים מלוות על ידי המחלקה לשירותים חברתיים וצוות הפנימייה או מנחות האומנה. המשפחות הביולוגיות ומשפחות האומנה התרגלו לבעל תפקיד מלווה ומתווך, אך ליווי זה נפסק באחת עם סיום ההשמה. למשפחות הביולוגיות יש אפשרות להמשיך לפנות לעובדת הסוציאלית במחלקה לשירותים חברתיים, אך למשפחות אומנה הפסקת הליווי יכולה להיות קשה יותר כי אין להן מעמד או זכאות ברגע שמסתיימת ההשמה, גם אם הצעיר ממשיך לגור בביתן. גם המשפחות הביולוגיות זקוקות לסיוע מסוג אחר, ואין איש מקצוע שברשותו הידע והמשאבים לתמיכה במשפחה שהילד שלה כבר בגיר ולשיקום הקשר בין ההורים לצעיר.

היעדר ליווי ומעקב אחר בוגרי מסגרות ההשמה: בשירות האומנה אין ליווי של הבוגרים אחרי סיום ההשמה, למעט בקרב בוגרים של עמותת "אור שלום", ועל כן אין מעקב אחר מצבם ומידע על הנעשה איתם. גם הפיקוח אינו מעורב דיו בהליכי ההכנה של המתבגרים ואינו מיועד על מה שנעשה בפועל. בפנימיות הרווחה החל ליווי הבוגרים רק בתחילת 2025, וגם בחסות הנוער תפקיד רכז הבוגרים הוא חדש. נדמה כי עד לשנים האחרונות לא נעשתה חשיבה על ההמשך כי התייחסו לסיום ההשמה כשלב טבעי שלא מצריך התערבות מיוחדת, אלא אם התרחש משבר, או כי תמה האחריות של המסגרות לצעירים בני יותר מ-18. בראיונות צוין שנושא התמיכה בבוגרי מסגרות השמה דורש קשב רב יותר מצד העובדות הסוציאליות במחלקות לשירותים חברתיים ומצד העובדות הסוציאליות בתוכנית יתד כדי להבטיח מענה לכל הבוגרים שזקוקים לו.

הבדלים בתפיסת נורמטיביות בין האוכלוסייה היהודית לאוכלוסייה החרדית והערבית והתאמה חלקית של המענים: נשות מקצוע ציינו כי הציפיות מצעירים יהודים שונות מן הציפיות מצעירים ערבים, ויש גם הבדלים בין צעירים יהודים מן האוכלוסייה הכללית לצעירים חרדים. למרות זאת אין במסגרות התייחסות מיוחדת לנושא זה ולא פותחו מענים ייעודיים שיסייעו לצעירים ערבים וחרדים להשתלב בחברה בישראל. הצורך בהתאמת מענים לאוכלוסייה ייחודית עלה לא רק בהקשר של בוגרי פנימיות אלא גם בהקשר של בוגרי אומנה. צעירים אלו גדלו במשפחה,

ורובם לא הכירו ילדים אחרים כמותם. מענים המיועדים לבוגרי מסגרות השמה לרוב אינם מנוצלים על ידם כי אינם מחשיבים עצמם לאוכלוסיית רווחה. היעדר היכרות מעמיקה עם צורכיהם מונעת פיתוח מענים ייחודיים לאוכלוסייה זו.

5.3 חסמים ברמת המערכת ובין מערכות

קושי להטמיע תפיסה חדשה: מן הראיונות עלה כי ההכנה לחיים עצמאיים נפגעת משילוב של אי-מעורבות מספקת מצד גורמי פיקוח בהיבט זה ואי-הכשרה מספקת של אנשי הצוות בהדרכת הצעירים בתהליכי התבגרות. עד לא מזמן רווחה התפיסה ביחידות האמונות על מסגרות השמה חוץ-ביתית שגיל 18 מסמן את המעבר לעצמאות ועל הצעירים לקבל אחריות לחייהם. לפיכך לא נעשו כמעט פעולות לסייע להם בשלבים הראשונים של המעבר לבגרות. הטמעת התפיסה החדשה, שלפיה אחריות המסגרות אינה מסתיימת בגיל 18, היא מורכבת, בוודאי במסגרות שעובדות בעומס רב ובכוח אדם חסר. הפניות לכך, בפרט בעיתות המשבר המאפיינות את השנים האחרונות, היא מוגבלת, ואלו תהליכים שיכולים להימשך זמן רב.

היעדר הסדרה של דרכי העבודה בין כלל המערכות ובעלי התפקידים להבטחת רצף טיפול ומעבר הדרגתי: המערך החוץ-ביתי ומערך התמיכה בצעירים הם מבוזרים ומרובי שחקנים. אחת הטענות שעלתה בראיונות היא שפועלות עשרות עמותות בתחום ההכנה לחיים עצמאיים, אך למשרדי הממשלה הרלוונטיים אין מדיניות שתסדיר את העבודה עימן, בייחוד סרטוט גבולות גזרה בין המשרדים לגופים המפעילים, וכן אין מחקרי הערכה שילמדו על מועילות המענים. עוד נאמר כי בעקבות כניסת רכזי בוגרים לפנימיות הרווחה ולמעונות חסות הנוער נוצרה חפיפה כלשהי בין תפקיד הרכז לתפקיד עו"ס יתד בלי הסדרת הממשק ביניהם ובלי חלוקה ברורה של תחומי האחריות ביניהם. הצורך לדייק את עבודת אנשי המקצוע הוצג כאתגר הרובץ לפתחם של הגופים המעורבים. במשרד הרווחה עצמו יש כמה מנהלים ויחידות שאמונים על האוכלוסייה הזאת וחלוקת התפקידים ביניהם אינה ברורה, לדוגמה השאלה אם האחריות לבוגרי מסגרות השמה היא של המערך החוץ-ביתי או דווקא של מערך קהילה. התפתחות תחום הליווי של בוגרי מסגרות השמה עורר סוגיות חדשות והציף את העובדה שביחידות המטפלות אין תורת עבודה סדורה, קל וחומר כתובת ברורה בכל הקשור לתמיכה בבוגרי מסגרות השמה בעת המעבר לבגרות. חסרה גם הבחנה בין צעירים לפי סוגי מסגרות ההשמה לנוכח הבדלים ביניהם במאפיינים ובצרכים.

תנאי סף מגבילים לקבלת מענים: בדירות המעבר יש כמה תנאים מגבילים, כגון האיסור להכניס אלכוהול או לאפשר לבן זוג או לבן משפחה לישון בדירה. הגבלות אלו והפרטיות החלקית בדירה שבה גרים יחד כמה צעירים הן בבחינת חסם שמונע אימון אמיתי בעצמאות, שכן התנאים בהן שונים מאלו של כלל הצעירים. הגבלות בקבלת שירותים יכולות לנבוע ממגורים ברשות מקומית שהצעיר אינו משויך אליה. לדוגמה, באומנה ילד שייך למחלקה לשירותים

חברתיים ברשות שבה גרים הוריו בלי קשר למקום מגוריו הנוכחי, אך אחרי סיום ההשמה הוא כבר לא יקבל מענים מן הרשות המקומית שבה גרים הוריו אם הוא גר במקום אחר. תנאי הסף להשתתפות בתוכנית יתד מגבילים אף הם – באוכלוסיית היעד של התוכנית נכללים צעירים רווקים (לא נשואים ולא הורים) עד גיל 25 (כולל) וצעירים שאינם משתייכים למנהל מוגבלויות, לבריאות הנפש או לשירות לטיפול בהתמכרויות. גם דרישות בירוקרטיות לקבלת מענים, כגון הצגת דוח פסיכיאטרי, מקשות על קבלתם.

קשיים הקשורים לכוח אדם ולהקצאת תקציבים: נשות המקצוע ציינו כי תחלופת הצוותים בצבא גבוהה מאוד בגלל פרק הזמן המוגדר למילוי תפקיד. מפקדים בכירים מתחלפים בדרך כלל כל שנתיים ומפקדים זוטרים כל ארבעה עד שמונה חודשים. תחלופת הצוותים אינה מאפשרת שמירה של ידע ארגוני וגם מקשה על הצעירים, שכן הם מתקשים לתת אמון וזקוקים לדמות מתכללת קבועה שאפשר להיתמך בה. אשר לתוכנית יתד לצעירים במצבי סיכון, צוין כי היא אינה פועלת בכל הרשויות המקומיות וגם תוכנית "יש לך כתובת" של המינהל לחינוך התיישבותי פועלת ב-93 מסגרות בלבד מתוך יותר מ-200 מסגרות בשל היעדר תקציב.

קשיים בעבודה בין-מערכתית – הבדלים מבניים, אי-אכיפת נהלים וניצול חסר של משאבים: צוינו פערים בין היחס של הפנימייה למתבגר ובין היחס שיקבל ממערכות בקהילה (עו"ס יתד, משרד הבריאות). האינטנסיביות וההחזקה במערכות בקהילה חלשות הרבה יותר ומותאמות לאנשים בגירים. צוין כי בשנת 2021 לערך בנו תוכנית יתד, מנהל שירותים אישיים וחברתיים ומנהל של"מ מתווה ליציאה ממסגרות השמה שמסדיר את תהליכי העברת האחריות לקהילה. בין השאר נקבע במתווה כי בדיון הוועדה לתכנון טיפול והערכה המתקיים בסוף כיתה י"א יידונו תוכניות ההמשך, ובדיון הוועדה המתקיים באמצע השנה בכיתה י"ב תשתתף עו"ס יתד או מי מטעמה, אולם נאמר כי החלטות אלו כמעט אינן מיושמות בפועל. עוד נטען שיש קשיים בתיאום בין המערכות בצד בעיית כוח אדם בתוכנית יתד. חוץ מתוכנית יתד יש יחידות אחרות במשרד הרווחה שמספקות שירותים לצעירים, אך מלווי צעירים בארגוני החברה האזרחית אינם מכירים את עבודתן, ויחידות אלו אינן מורגלות בעבודה עם ארגונים המלווים צעירים. יש גם עבודה משותפת מועטה עם שירותים אוניברסליים, כגון מרכזי צעירים, שיכולים לספק מענים גם לבוגרי מסגרות השמה.

עיכוב בחקיקה: אי-קידום הצעת החוק לסיוע לצעירים חסרי עורף משפחתי (ראו התייחסות מורחבת בפרק 6) מעכב הוצאה לפועל של סל הזכויות שנבנה בעבורם, ובהם בוגרי מסגרות השמה.

מחסור במענים מתאימים: הצעירים חווים קושי רב בתחום הכלכלי שעשוי להשפיע על החלטתם ללמוד. מלגות בתחום הלימודים נועדו לממן את הלימודים עצמם ולא הוצאות אחרות, ובכך נמנעות מצעירים אלו אפשרות להתפתחות אישית והזדמנויות להשתלבות בחברה. גם מימון שיעורי נהיגה חיוני לפיתוח עצמאות בקרב הצעירים. טיפולים רגשיים הוא תחום

אחר שדווח כי המענים הקיימים בו אינם עולים בקנה אחד עם הקשיים הרגשיים המורכבים שהצעירים מתמודדים עימם ממילא, ובייחוד עם אתגרי שלב המעבר לבגרות. צוין גם כי אין מענה ביניים לצעירים ששחררו מאשפוז פסיכיאטרי ומחכים להסדרת זכאותם לסל שיקום ואין מי שילווה את הצעיר בתהליך הבירוקרטי המורכב הזה. צורך נוסף הוא בחונכים מלווים עם ניסיון חיים דומה שישמשו אוזן קשבת ויציעו תמיכה לצעיר בשלב המעבר לבגרות. מענים חסרים גם לצעירות אימהות שאינן מטופלות במסגרת תוכנית יתד. במענים הקיימים במחלקות לשירותים חברתיים ההתמקדות היא בילד וכחות באם, ונטען כי חסרים מענים אינטגרטיביים לאם ולילד גם יחד.

מיעוט הערכה ומדידה: אף על פי שנבנו מערכות מידע במשרדים השונים וההתפתחות בתחום ניכרת (ארזי ורזניקובסקי-קוראס, 2026), טרם הוטמעה די הצורך עבודה מתוכננת על בסיס נתונים. יתרה מזו, נתונים רבים עדיין אינם זמינים באופן שוטף לעובדים בשטח ולעיתים גם לא לעובדי המטה. בהקשר זה גם צוין מחסור במנגנונים סדורים לאיסוף, לשימור ולשיתוף מידע על צעירים בשלבי המעבר השונים. בהיעדר רצף באיסוף ובשיתוף מידע לא מצטברת תמונה עדכנית של מצב הצעיר ונפגעת היכולת לזהות מוקדם מצבי סיכון ולהגיב לשינויים. אחת הדוגמאות שניתנו היא היעדר נתונים על מצבם של הצעירים בזמן השירות הצבאי. הצבא אינו משתף בנתונים, ולעיתים מתגלה בדיעבד שצעיר נפלט מן המסגרת הצבאית בלי שמסגרת ההשמה או הגופים בקהילה ידעו על כך ויכלו לפעול. יכולות להיות יוזמות פרטיות של מפקדים שפונים למסגרת, אבל זו אינה פרקטיקה ממוסדת בצבא. היבט אחר של מדידה הוא עריכת מחקרי הערכה כדי לזהות פרקטיקות מיטביות לליווי ולתמיכה בתום ההשמה. נאמר כי פועלות בתחום עמותות ותוכניות רבות, אך מעטים הם מחקרי הערכה שילמדו מה הצליח ומה לא.

מנקודת המבט של המומחים מניסיון חיים

צעירים ציינו קשיים בהשתלבות בלימודים ובתעסוקה בקרב צעירים שלא גויסו לצבא בשל הרקע שלהם. קושי להתקבל לעבודה צוין גם בהקשר של שיתוף ברקע האישי שלהם. הצעירים ציינו היעדר מנגנון ממשלתי שיעסוק בלעדית בבוגרי מסגרות השמה וידאג לפתח מענים עבורם. הצעירים גם סיפרו על מקרים שהפנימייה שבה שהו עד בגרותם נסגרה. בקרב בוגרי הפנימייה שכמהו לקשר וראו בה בית וכתובת לפנייה בעת מצוקה, גברו התחושות של היעדר תמיכה ותלישות. לפעמים גם הבטחות למענים, כגון מלגות והטבות למיניהן, נגוזו בעקבות סגירת הפנימייה. אשר לבוגרי מעונות חסות הנוער עלתה טענה כי לבוגרות, שלא כמו לבוגרים, חסרים במיוחד מסגרות המשך מותאמות ומענים מגוונים.

5.4 חסמים במעבר לבגרות: סיכום אינטגרטיבי ומסקנות

בוגרי מסגרות השמה חווים מעבר כפול: המעבר לבגרות, כמו שכלל הצעירים חווים, והמעבר הייחודי להם ממסגרת השמה לחיים בקהילה (Jones, 2019). צעירים אלו מתמודדים עם אתגרים מרובים הנובעים מן ההשפעות של שלושה מאפיינים ומן האינטראקציה ביניהם: מצבי חיים מסכנים במשפחה ובסביבה הקרובה; קשיים במסגרת, כגון אי-יציבות בהשמה ומעבר בין מסגרות; עזיבת המסגרת בגיל 18 או בגיל צעיר יותר בלי לקבל את התמיכה והטיפול שמרבית המשפחות מציעות לילדיהן עד גיל 25 ואף מאוחר יותר, ובלי המשך התמיכה שניתנה להם במסגרות ההשמה (Mendes & Rogers, 2020). רבים מצעירים אלו חסרים את תחושת הנינוחות והביטחון שמביאה איתה השייכות למערכת משפחתית, וכן לרוב הם חסרי מודלים שיוכלו לבנות על פיהם משפחות עם חוסן, חיי עבודה מוצלחים וזהות תרבותית ואתנית חזקה. צעירים אלו מגיעים לבגרות בלי רשת ביטחון, החיונית להצלחה בה (Avery, 2010).

הקשיים שחווים בוגרי מסגרות השמה מאפיינים בוגרים ממסגרות מגוונות, אך נשות המקצוע הצביעו על כמה תחומים שמצריכים התבוננות מבדלת. לטענתן, הפגיעות גבוהה יותר בקרב צעירים בוגרי מעונות חסות הנוער וצעירים המאופיינים בהתנהגויות המסכנות את עצמם, והם צריכים שמישהו ילווה אותם ויוביל אותם יד ביד ממסגרת ההשמה חזרה לקהילה. לעומת בוגרי אומנה ומעונות משפחתיים, בוגרי פנימיות נחשפו פחות למודל משפחתי וזוגי, ולכן ייתכנו קשיים רבים יותר בתחום הזוגי ובתחום ההורי. אשר לכלל המסגרות, תשומת לב מיוחדת צריכה להינתן לבוגרים חסרי עורף משפחתי.

ההכנה למעבר לבגרות של מתבגרים במסגרות השמה צריכה להיות חלק ממימוש רחב של זכויות: הזכות להתפתחות ולהגנה, הזכות להשתייכות, הזכות לחינוך איכותי, הזכות לבריאות גופנית ונפשית, הזכות ליציבות ולתכנון עתיד והזכות להשתתפות. אף על פי שיש הסדרים חוקיים בתחומים האלה והתפתחויות חשובות בתחום המדידה וההערכה (תחומים אלו מפורטים בפרקים 7 ו-8), היעדר מנגנוני בקרה, מדידה והקצאה יעודית של משאבים עלול לפגוע ביכולת להבטיח מימוש שוויוני של הזכויות, בייחוד בקרב אוכלוסיות פגיעות (Zlotnik & Raz & Sheer, 2022). בחינה של [סט ההנחיות](#) שנוסחו באספה הכללית של האו"ם (United Nations [UN], 2009) בנוגע לקביעת מדיניות ופרקטיקה מיטבית בתחום ההשמה החוץ-ביתית מלמדת על פערים ביישומן בישראל:

■ בישראל כמה סוגים של מסגרות השמה, אך לעומת מדינות אחרות שיעור גבוה מן הילדים מושמים במסגרות מוסדיות שההזדמנויות בהן לתרגל עצמאות פחותות במודלים משפחתיים כדוגמת אומנה ומעונות משפחתיים. סידור זה עלול לעכב את ההכנה של הצעירים למעבר לבגרות.

- אין בישראל גוף אחד בלתי תלוי שאחראי לפיקוח על כלל מסגרות ההשמה החוץ-ביתית. הפיקוח מפוצל בין משרדי ממשלה ובתוך המשרדים עצמם, והפיצול עלול לפגוע ברצף ובאיכות של השירותים.
- תחום ההכנה למעבר לבגרות והתמיכה בצעירים אחרי גיל 18 התפתחו מאוד בשנים האחרונות, ויש היום נהלים המהווים מנגנון דה-פקטו להסדרת שירותים לפי תפיסה מקצועית שהתגבשה בשדה. עם זאת אין בישראל מדיניות ממשלתית מחייבת להמשך הליווי אחרי גיל 18 ויש הבדלים ניכרים בין סוגי המסגרות בתחום ההכנה והליווי.
- אין בישראל מסד נתונים לאומי לאיסוף מידע על ילדים במסגרות השמה ועל בוגריהן ומקורות המידע מפוצלים בין משרדי ממשלה. המידע שיש היום על הבוגרים מסתמך בעיקר על מחקרי הערכה עיתיים שכל אחד מהם מתמקד בהיבטים מסוימים בחיי הבוגר, ולכן אינם מספקים תמונה מלאה על מצבו. לפיכך קשה לבנות מערך כולל לתכנון תוכניות לבוגרי מסגרות השמה, לבקרת איכות עליהן ולהערכת המועילות שלהן.

6. חקיקה ומדיניות

יכולת המדינה לסייע לבוגרי מסגרות השמה לבנות חיים בוגרים יצרניים תלויה בראש ובראשונה במדיניות ובחקיקה המעגנות את המענה לצרכים הייחודיים של אוכלוסייה זו. חקיקה המתורגמת למדיניות, לנהלים ולהגדרה סדורה של תורת העבודה ושל המנגנונים, ובכלל זה הקצאת תקציב ייעודי, עשויה למנוע היעדר תקציב לסיוע לצעירים המבקשים תמיכה, חוסר זמינות של תוכניות וקשיי נגישות אליהן בשל חוסר מקום או כשלים ניהוליים וכן סיום ההשמה בלי להתחשב ברמת המוכנות של הצעירים (OECD, 2022; Strahl et al., 2021).

בעשרים השנים האחרונות נערכו במרבית מדינות OECD רפורמות משמעותיות, והן שיפרו מאוד את מדיניות התמיכה בבוגרי מסגרות השמה. רפורמות אלו התבססו על ממצאי מחקרים ועל תובנות מן הצעירים עצמם, והן הובילו להארכת משך השהות במסגרת ולהעלאת הגיל לקבלת תמיכה, לפיתוח תוכניות מותאמות, להרחבת סוגי התמיכות המוצעות לבוגרי מסגרות השמה ולהרחבת השיתוף של הצעירים בקבלת החלטות (OECD, 2022). רפורמות אלו נועדו לשפר את מצב הצעירים בשלושה תחומים עיקריים: איכות הטיפול בזמן ההשמה באמצעות בניית תוכנית הכנה למעבר לבגרות; מעבר הדרגתי וגמיש יותר מהשמה לבגרות באמצעות מתן אפשרות להארכת משך השהות במסגרת על פי רמת המוכנות של הצעיר; מתן תמיכה מיוחדת ומקיפה אחרי גיל 18 באמצעות הספקת שירותים במגוון תחומים, ובהם מתן סיוע כלכלי ותיאום טיפול.

מיפוי המדיניות והחקיקה ב-36 מדינות ברחבי העולם (Strahl et al., 2021) העלה כי אומנם ב-24 מן המדינות יש חקיקה מפותחת בנוגע לילדים השוהים במסגרות השמה, אולם רק בשבע מדינות יש חקיקה מפותחת הנוגעת לבוגרי מסגרות אלו. במיפוי גם נמצא כי במדינות שהחקיקה בהן מפותחת טווח השירותים המוצעים לבוגרים הוא רחב יותר מזה שבמדינות שהחקיקה בהן מפותחת פחות. אשר ליישום החוק, נמצאו פערים בין החקיקה ליישומה – ראשית, מספר המדינות שבהן צעירים בני +20 נתמכים בפועל קטן ממספר המדינות שעל פי חוק נדרשות לספק תמיכה לקבוצת גיל זו, ושנית, בתשע מדינות שבהן החוק מתיר לצעירים להישאר במסגרת אחרי גיל 18, החוק איננו מיושם. עם זאת 24 מדינות מספקות תמיכה אחרי עזיבת המסגרת אף על פי שרק 17 מדינות עיגנו תמיכה זו בחוק.

בארצות הברית התפתחות המענים לבוגרי מסגרות השמה מלווה בחקיקה כבר עשרות שנים. בשנת 1986 נוסדה תוכנית "היוזמות לחיים עצמאיים" (Independent Living Initiatives), והוקצה לה [בחוק](#) מימון פדרלי בסך 70 מיליון דולר לשנה. בשנת 1999 התקבל חוק [Foster Care Independence Act](#), שמוכר בשם "חוק צ'אפי", ובעקבותיו הוקמה תוכנית הכנה לחיים עצמאיים על שם החוק (John H. Chafee Foster Care Program for Successful Transition to Adulthood). החוק הגדיר את מטרות התוכנית, הכפיל את המימון הפדרלי

ל-140 מיליון דולר לשנה, הגמיש את התנאים לניצול הכספים והתיר להמשיך עד גיל 21 את הזכאות לסבסוד ביטוח בריאות⁸ ולפתח תוכניות, הכשרות ושירותים שנועדו לסייע לצעירים לפתח כישורים לחיים עצמאיים לקראת מועד העזיבה של מסגרת ההשמה (Courtney, 2019; Fernandes-Alcantara, 2019; Greeson et al., 2010). בשנת 2008 התקבל חוק עידוד קשרים להצלחה ([Fostering Connections to Success and Increasing Adoption](#)) שאפשר להאריך את ההשמה עד גיל 21, ובשנת 2014 עבר חוק סחר בבני אדם וחיזוק משפחות ([Sex trafficking and strengthening families act](#)) שחייב את המדינות לספק ייעוץ ותכנון של המעבר לבגרות לכל המתבגרים במסגרות השמה מגיל 14. חוק זה הרחיב אף הוא את המימון של תוכנית צ'אפי (Fernandes-Alcantara, 2019). בשנת 2018 עבר חוק משפחות לפני הכול ([Families First Act](#)) שאפשר להרחיב את הזכאות לקבל שירותי תמיכה עד גיל 23 ולקבל שוברים ללימודים ולהכשרה עד גיל 26 (Gaughen & Hanson Langford, 2019). החוק הגדיל את המימון הפדרלי להפעלת התוכנית (Liu, 2020).

בבריטניה נחקקו בין שנת 1995 לשנת 2015 כמה חוקים המסדירים את גיל העזיבה של מסגרות ההשמה ואת הגיל המרבי לקבלת תמיכה. החוקים גם מגדירים את החובות המוטלים על הרשויות המקומיות ומתארים את רכיבי הליבה של תוכניות ההכנה וההמשך (Mendes & Rogers, 2020). בעקבות שינויים בחוק מאפריל 2016 הרשויות המקומיות בבריטניה מחויבות לפעול להישארות הצעיר במשפחת האומנה אחרי גיל 18, אלא אם הוא או האומנים אינם רוצים בכך או שהרשות המוסמכת סבורה שאין זה לטובת הצעיר. סקוטלנד היא המדינה היחידה בבריטניה שמציעה גם הישארות בפנימייה אחרי גיל 18 (Mendes & Rogers, 2020).

מסמך אסטרטגי מטעם ממשלת בריטניה מציג את חזון הממשלה להמשך רפורמות לשיפור התמיכה בבוגרי מסגרות השמה. במסמך נוסחו חמישה מדדי תוצאה והדרכים להשגתם: (1) מוכנות גבוהה יותר למעבר לבגרות של כל בוגרי מסגרות ההשמה ותמיכה טובה יותר בהם (לדוגמה, דרך עיגון בחקיקה של מחויבות המדינה, הרשויות המקומיות והקהילה לצעירים אלו); (2) שיפור הנגישות להשכלה, לתעסוקה ולהכשרה; (3) מתן תחושות יציבות, ביטחון ובטיחות (לדוגמה, דרך התוכניות ממשלתיות Staying Put ו-Staying Close להארכת השהות באומנה או בפנימייה); (4) שיפור הגישה לשירותי בריאות הגוף והנפש; (5) יציבות כלכלית (HM Government, 2016). באירלנד פותחה תוכנית אסטרטגית לשנים 2023-2026 על ידי הגוף שאחראי מטעם המדינה לאוכלוסייה זו. תהליך הפיתוח כלל התייעצויות עם בעלי עניין רבים, ובהם מומחים מניסיון חיים, ובחינה של המצב הקיים. התוכנית פורטת חמש המלצות שמטרתן לשפר את המענים המוצעים לצעירים ואת יכולת המערכת לספק שירות איכותי ועקבי: (1) חיזוק העבודה הבין-מגזרית, דוגמת פיתוח שיטותי פעולה בין משרדי ממשלה ובינם ובין ארגוני החברה האזרחית, יצירת מנגנונים משותפים שיבטיחו גישה לשירותים ושיפור הגישה

⁸ משנת 2014 בוגרי מסגרות מכוסים במסלול חובה של Medicaid עד גיל 26.

לשירותים מתמחים כגון בריאות הנפש; (2) התאמת המענים לצורכי הצעירים והרחבתם באמצעות בדיקה מחודשת של תנאי הזכאות לקבלת שירותים, התאמת השירותים לצעירים מקבוצות מגוונות ועדכון המדיניות על פי ממצאי מחקרים ומשוב מן השטח; (3) שיפור מערך הדיור באמצעות הרחבת פתרונות דיור ייעודיים לבוגרי מסגרות השמה ופיתוח מודלים חדשים ועבודה עם רשויות בתחום וגופי ממשל; (4) חיזוק מבנים ארגוניים ותשתיות באמצעות הרחבת הצוותים והכנסת מומחים רב-תחומיים, הקצאת משאבים בהתאם לעומס ולביקוש, פיתוח מערכות מידע לניהול נתונים ושיפור ההכשרה והתמיכה בעובדים; (5) יצירת מודל עבודה אחיד, ובכלל זה פיתוח מודל עבודה לאומי סדור ויצירת אחידות בתהליכים, בהחלטות ובזכויות, שיצמצמו פערים במתן השירותים ויבטיחו חוויית שירות דומה לכל צעיר (TUSLA, n.d.).

בקנדה יש לכל פרובינציה או טריטוריה חקיקה משלה. רק בשתי פרובינציות (ניו פאונדלנד ונובה סקוטיה) ניתנת האפשרות להישאר בהשמה אחרי גיל 18, וביתר הפרובינציות עיקר התמיכה בבני 18+ היא בסיוע כלכלי (van Breda et al., 2020). בשנים האחרונות נעשו בכמה פרובינציות שינויים בחקיקה במטרה להגדיל את התמיכה החודשית, להאריך את משך קבלת ביטוח הבריאות ולהעלות את גיל הזכאות לקבלת תמיכה. בשנת 2020, בעקבות מגפת הקורונה, הוחלט להמשיך במתן תמיכה גם לצעירים שכבר אינם זכאים לה ולאפשר למי שהגיעו לגיל 18 להישאר במסגרת.

באוסטרליה משנת 2014 הממשל הפדרלי מציע תמיכה כספית לבני 15-25 שעזבו את מסגרת ההשמה (Sansone et al., 2020). במאי 2021 הורחב החוק להארכת האומנה גם ליוצאי פנימיות (Mendes, 2023), ובסוף שנת 2022 הציגו שמונה המדינות והטריטוריות באוסטרליה תוכנית להארכת משך השהות במסגרת או התחייבו לעשות זאת.

בישראל אין כיום חוקים שנוגעים לצעירים בסיכון בכלל ולצעירים בוגרי מסגרות השמה בפרט. יוצא דופן הוא [חוק אומנה לילדים, התשע"ו-2016](#), שבין השאר מתיר לצעירים עם מוגבלות להאריך את משך השהות באומנה עד גיל 21. מכוח חוק האומנה גם הוקמה נציבות תלונות ילדים ונוער הפועלת משנת 2017 ונועדה לילדים בפנימיות ובאומנה בשל הבנת הצורך בהגנה על זכויותיהם ובקידומן. יש כמה חוקים רלוונטיים אחרים לילדים ובני נוער במסגרות השמה, כגון [חוק הנוער \(טיפול והשגחה\), התש"ך-1960](#), שנועד להגן על קטינים נזקקים ולהסדיר את הטיפול בהם, ובכלל זה שמיעת הקטין והוראה על דרכי טיפול, [חוק הנוער \(שפיטה, ענישה ודרכי טיפול\), התשל"א-1971](#), שנועד להבטיח שקטינים יישפטו ויטופלו באופן הוגן ומותאם לגילם, ו[חוק זכויות התלמיד, התשס"א-2000](#), שקובע עקרונות לזכויות התלמיד ולהגנה עליו בעת הלימודים במערכת החינוך ברוח אמנת האו"ם לזכויות הילד.

לאחרונה התקבלו בקריאה שלישית שלוש הצעות חוק שיש להן השפעה על ילדים ונוער במסגרות השמה: הצעת [חוק הארכת תקופות \(הוראת שעה – חרבות ברזל\) \(אומנה לילדים\), התשפ"ד-2023](#) נוגעת לצעירים באומנה ומבטיחה את הישארותם במשפחת האומנה בזמן

מלחמת חרבות ברזל, [חוק הביטוח הלאומי \(תיקון מס' 342\), התשפ"ד-2024](#) קובע כי גמלת ילד נכה לילד באומנה תשולם להורה האומן בתקופת האומנה והוא יהיה זכאי לקבל גם את ההטבות והזכויות הנלוות לגמלה, [וחוק אומנה לילדים \(תיקון מס' 7\), התשפ"ו-2026](#) מעגן בחקיקה את הזכות לחינוך לילדים המושמים במסגרת חוץ-ביתית שאינה אומנה.

חוץ מהצעות אלו שחקיקתן הסתיימה, בשנים האחרונות הונחו על שולחן הכנסת לדיון מוקדם כמה הצעות חוק הרלוונטיות לבני נוער וצעירים במסגרות השמה. בשנים 2017-2023 הונחו על שולחן הכנסת חמש גרסאות של [הצעת חוק סיוע לצעירים חסרי עורף משפחתי](#)⁹ (מוניקנדם-גבעון ונוי, 2024), ובשנת 2024 הונחו [הצעת חוק אומנה לילדים \(תיקון – המשך השמה באומנה לבגיר והעלאת גיל האומן\)](#), [התשפ"ד-2024](#) ו[הצעת חוק שירות אזורי \(תיקון – מתנדב בודד או חסר עורף משפחתי\), התשפ"ה-2024](#). שתי הצעות חוק שהונחו יותר מפעם אחת על שולחן הכנסת ויכולות לסייע גם לבוגרי מסגרות השמה הן [הצעת חוק הביטוח הלאומי \(תיקון – הארכת תקופת הזכאות לדמי אבטלה לצעירים\)](#), [התשפ"ג-2023](#), ו[הצעת חוק מס ערך מוסף \(תיקון – פטור בעת קניית דירה ראשונה לזוגות צעירים\)](#), [התשפ"ג-2023](#). יש גם הצעות חוק הנוגעות לבני נוער במסגרת השמה, כגון תיקונים לחוק הנוער (טיפול והשגחה) התש"ך-1960, שנועדו להבטיח את הזכויות של הילדים ובני הנוער (הוועדה הציבורית, 2025), והצעות חוק שנועדו לחזק מסגרות השמה חוץ-ביתית, כגון [הצעת חוק קליטת חיילים משוחררים \(תיקון – הכרה בעבודה בפנימיות לילדים ונוער בסיכון כעבודה מועדפת ומתן הטבות\)](#), [התשפ"ה-2025](#), ו[הצעת חוק הביטוח הלאומי \(תיקון – הדרכה בכפר נוער כעבודה מועדפת\)](#), [התשפ"א-2025](#).

מלבד חוקים יש גם תקנות שמסדירות את עבודת היחידות במשרד הרווחה, את תחום האחריות המקצועית והפרקטיקה של העובדים בשירותים החברתיים ואת כללי האתיקה המקצועית. יש [הוראות תע"ס \(תקנון לעבודה סוציאלית\)](#) שפועלות מכוח [תקנות שירותי הסעד \(כללי השתייכות\)](#), [התשפ"ד-2023](#) או [תקנות העובדים הסוציאליים \(כללי אתיקה מקצועית\)](#) [תשנ"ט-1999](#), וכן יש נהלים שמסדירים את פעילות משרד הרווחה בקרב אוכלוסיית בוגרי מסגרות ההשמה. לדוגמה, נוהל נעדרי עורף משפחתי (נוהל נע"ם) של אגף בכיר חוץ-בית, שמגדיר את אוכלוסיית הילדים הנכללים בהגדרה זו ואת תפקיד העובדת הסוציאלית בהכנה שלהם למעבר לבגרות, ונוהל בוגרים, שמסדיר את עבודת רכז הבוגרים עם כלל בוגרי פנימיות הרווחה (מוניקנדם-גבעון ונוי, 2024).

החלטת ממשלה (שאינה מעוגנת בחקיקה) ונוגעת ישירות לבוגרי השמה היא [החלטה מספר 2014 של הממשלה מיום 30.10.2016](#) להקים תוכנית לאומית לקידום צעירים וצעירות במצבי

⁹ הוועדה לבחינת הצעת החוק המליצה לכלול בסל המענים תחומי סיוע נוספים: סיוע בשכר דירה, השלמת השכלה, השתתפות במימון השכלה ורכישת מקצוע, אבחונים, מלגות, הצטיינות לרבות מחשוב ואינטרנט, מימון לימודי נהיגה, מימון טיפול רגשי, מימון טיפול שניים, ליווי והדרכה כלכלית, הנחה בתחבורה ציבורית וליווי אישי (מוניקנדם-גבעון, 2023).

סיכון – "תוכנית יתד". מדובר בתוכנית בין-משרדית ובין-מגזרית בהובלת משרד הרווחה וג'וינט-אשלים שנוסדה בשנת 2016 כדי לתאם את מגוון הפעולות הנעשות בתחום צעירים בסיכון, ובהם בוגרי מסגרות השמה. מלבדה אין בישראל מדיניות ממשלתית מחייבת להמשך התמיכה בצעירים אחרי גיל 18 (למעט נוהלי עבודה פנימיים בכל אחד מסוגי המסגרות). זאת בניגוד [להנחיות שבהחלטת האו"ם](#) המחייבות אחריות ישירה של המדינה באמצעות פיתוח מדיניות לסיום השמה ומעבר לבגרות, ובכלל זה הכשרה לחיים, דיור, תעסוקה ושירותים חברתיים (UN, 2009). מעורבות הממשלה, ולא רק ארגוני החברה האזרחית, ומענים רב-מערכתיים לצעירים בני 18+ חיוניים להשגת תוצאות מיטביות (Refaeli & Mann-Feder, 2025).

כאמור, זכויות המתבגרים במסגרות השמה ובוגריהן נובעות בעיקר ממדיניות הרווחה הנהוגה בישראל. אשור אמת האו"ם לזכויות הילד ב-1991 מיצבה ערכים מרכזיים, כגון טובת הילד, שוויון והשתתפות בהחלטות. יש גם קצבאות וסיוע כלכלי מטעם הביטוח הלאומי, כגון קצבת שאירים, סיוע בשכר דירה במקרים חריגים, קצבת הבטחת הכנסה לילד יתום או נטוש, מענק לימודים לילדים יתומים, נטושים או שהוריהם אינם בישראל, תגמול לילד שהתייתם בעקבות רצח בין בני זוג וסיוע כלכלי במערכת החינוך.

הספקת שירותים חברתיים בישראל

ישראל מספקת את השירותים החברתיים בעיקר במיקור חוץ ורכישתם נעשית באמצעות מכרזים תחרותיים, מכרזי מסגרת ופטורים ממכרז. המכרזים משלבים שני קריטריונים: איכות ועלות. השחקנים המרכזיים הם: המדינה, שאחראית לחקיקה, למדיניות ולאמות המידה, לבקרה ולפיקוח על השירותים המסופקים במיקור חוץ; הרשויות המקומיות, שאחראיות להספקת שירותי רווחה במישרין או במיקור חוץ; המגזר השלישי והמגזר העסקי. במשרד הרווחה יש 365 מפעילים מן המגזר השלישי ו-162 מפעילים מן המגזר העסקי (מכלל המפעילים הפרטיים של שירותים חברתיים), ובמשרד החינוך יש 80 מפעילים מן המגזר השלישי ו-45 מן המגזר העסקי. השירותים ממומנים על ידי המשרדים אלא אם אלו שירותי רווחה שמספקת הרשות המקומית הממומנים על ידי משרד הרווחה והרשות המקומית (לנטו ופורזיקי, 2024).

7. פרקטיקה

7.1 תפיסה מקצועית ועקרונות מנחים

התאוריה "בגרות בהתהוות" שפיתח ג'פרי ארנט (Arnett, 2000) מלמדת כי שלב המעבר לבגרות הוא שלב התפתחות מובחן שיכול להתארך לשנות העשרים ועל כן צריך להיות הדרגתי. המעבר גם צריך להיות מלווה בקשר מקצועי מתמשך שיסייע לצעירים להתמיד במסגרות, לקבל החלטות על חיייהם ולבנות תחושת מסוגלות (Farragher et al., 2023; van Breda et al., 2020). היכולת לבנות רשתות תמיכה, כורמליות ולא כורמליות כאחד, היא מיומנות חשובה להצלחה בשלב המעבר לבגרות (Zhao et al., 2025). קשרים המספקים טיפול ותמיכה מותאמים ומקיפים, אתגר והזדמנויות הם המקורות העיקריים לקידום התפתחות חיובית של צעירים (Refaeli, 2017; Scales et al., 2016). הם מדגישים את ערכן של מערכות יחסים כרשתות ביטחון (Paulsen & Berg, 2016) ומאפשרים לראות במעבר לבגרות תהליך מתמשך של רכישת ידע וכישורים ולא תהליך קצר טווח שבו הפרט משיג בזמן קצר מיומנויות לחיים עצמאיים (McGhee & Deeley, 2022; Starr et al., 2024).

הראיונות עם נשות המקצוע הצביעו על תחילת התבססותה של תפיסה מקצועית דומה, המדגישה כמה מאפיינים חשובים: (1) העברת האחריות לצעירים בהדרגה: "בהתחלה שמרנו [עליהם] [ב]צמר גפן, עם השנים למדנו שהם רוצים להיות יותר עצמאיים"; (2) יצירת רצף טיפול שהתבטא בהמשך התמיכה גם אחרי תום ההשמה אך גם בשמירה על קשר עם הקהילה בעת ההשמה באמצעות מעורבות מתמשכת של עו"ס המשפחה או עו"ס לחוק נוער ועבודה עם המשפחה; (3) עיקרון רצף העצמאות – ממסגרות מפקחות מאוד לתוכניות חונכות שעוסקות בעיקר בהכוונה; (4) בניית תמונת עתיד לא רק בקרב הצעירים אלא גם בקרב אנשי המקצוע שמלווים אותם – המיקוד בהכנה למעבר לבגרות והמשך הליווי מאפשרים לאנשי הצוות להתנתק מ"כאן ועכשיו" וליצור משמעות לעבודה: "גם הצוותים צריכים לראות תמונת עתיד, להאמין בצעד הבא, להתכונן אליו [...] אני חושבת שזה עושה שינוי מאוד עמוק [תפקיד הרכז שמלווה מההתבגרות אל הבגרות] כי רכז הבוגרים שומר בתוכו עבר, הווה, עתיד"; (5) ראייה מערכתית וגמישות והתאמות למציאות משתנה מבחינת הכלים שניתנים לצעירים.

הראיונות לימדו כי בבסיס התפיסה של ההכנה למעבר לבגרות כמה הנחות: סיום ההשמה הוא אירוע מכונן ומורכב שיש להתכונן אליו ולתכנן את ה"יום שאחרי" עזיבת המסגרת, גם אם הליווי או מסגרת האחריות נפסקים, לדוגמה באומנה; תכנון מוקדם של השלב הבא חיוני להבטחת ההתפתחות של הצעירים והמשך התקדמותם; ההכנה למעבר לבגרות היא תהליך מתמשך, ולכן יש להתחיל בה בעת ההשמה ולהמשיך בפעולות אחרי היציאה כדי לשמר את ההתקדמות; ההכנה צריכה להתחיל בשלב מוקדם כי נדרש זמן להבנות תהליכים ולצייד

בכלים לחיים; הכנה היא עצם השיח על רצונות, על יעדים, על התלבטויות, על תהליכי קבלת החלטות ועל התמודדות עם הצלחות וכישלונות.

לתפיסות והנחות אלו זיקה להנחות יסוד ולעקרונות פעולה להתוויית תוכניות הכנה לחיים עצמאיים שהוגדרו בכמה מסמכים (ראו לדוגמה: [UN Policy directive CW 001-24](#), 2024; [General Assembly Resolution 64/142](#), 2009):

■ הכנת המתבגרים למעבר לבגרות היא חלק בלתי נפרד מאחריות המסגרות לתת טיפול ראוי לילדים שבאחריותן.

■ תהליך ההכנה הוא מתמשך ולא חד-פעמי, ועל כן יש להתחיל מוקדם ולהתקדם בהדרגה, בצעדים קטנים (Child Welfare Information Gateway, 2018). ממחקרים עלה שהכנה מדורגת ותהליכי למידה מבוססי התנסות תורמים לחיזוק תחושת המסוגלות ולפיתוח מוכנות גבוהה יותר לחיים עצמאיים (Gypen et al., 2017; Zhao et al., 2025).

■ בבניית עצמאות יש להתמקד בבניית כישורי חיים להתפתחות ולשגשוג ולא רק בהישרדות ובשיתוף המתבגרים בחיי הקהילה – ניהול תקציב, מיומנויות עבודה רכות, שמירה על בריאות, התנהלות מול גופים בירוקרטיים, בניית מערכות יחסים בריאות ומיטיבות.

■ התאמה אישית על פי גיל, זהות תרבותית ולשונית, בשלות ומאפייני פגיעות: תוכנית ההכנה והמעבר צריכה להיות מותאמת למאפייני הנער או הנערה ולצורכיהם. במילה "מאפיינים" הכוונה לדוגמה למוגבלות, למעמד הגירה, לשייכות לקבוצת מיעוט ולאיורעי חיים טראומטיים. אשר לצרכים, יש לשים את הדגש בקשיים רגשיים, חברתיים והתנהגותיים וכן בקשרי משפחה פוגעניים.

■ מינוי דמות משמעותית שתלווה את תהליך המעבר: דמות זו יכולה להיות עובדת סוציאלית, חונך או מבוגר משמעותי שישמש גורם מתווך בין הצעיר למערכות תמיכה פורמליות ובלתי פורמליות לאחר סיום ההשמה.

■ מיסוד שיתופי פעולה עם שירותים בקהילה (גופי חינוך, רווחה, בריאות ותעסוקה) כדי להבטיח רצף, בניית קשרים עם קהילותיהם, יצירת הזדמנויות להשתלבות בהכשרה ותעסוקה וקידום שירותים כוללניים לצעירים.

■ שיתוף המתבגרים והצעירים בבניית התוכנית שלהם, ובכלל זה מתן מידע על זכויות ועל הזדמנויות לקבל סיוע משפטי, שיתוף בקבלת החלטות, נקיטת גישה מיועצת טראומה ושימוש בכוחות המתבגרים. גישה מיועצת טראומה מכירה בהשפעתן ארוכת הטווח של חוויות טראומטיות על תפקודם של צעירים שגדלו במסגרות השמה. ארגונים הפועלים לפי גישה זו מקפידים על יצירת סביבה בטוחה, יציבה ורגישה, על דיאלוג ועל בניית יחסים מבוססי אמון המאפשרים לצעירים תהליך מעבר יציב יותר (Purtell, 2023; UNICEF, 2019).

תוכניות הכנה לחיים עצמאיים (Independent Living Programs - ILPs) הן שם כולל לתוכניות המציעות לבני נוער ולצעירים (בני 14+) יוצאי מסגרות השמה סל שירותים רחב שנועד לתמוך בהם בשלב המעבר לבגרות. תוכניות אלו מספקות למתבגרים ולצעירים כלים מעשיים, רגשיים וחברתיים לקראת המעבר לבגרות ובעת המעבר, והן מסייעות להם לפתח כישורים לבניית נכסים התפתחותיים להצלחה בבגרותם, כגון השכלה, תעסוקה ומגורים יציבים. המיקוד של תוכניות אלו הוא בפיתוח מסוגלות ומיומנויות במגוון רחב של כישורי חיים, בתמיכה מעשית בהשגת מגוון יעדים ארוכי טווח, בהגברת הביטחון, בהעשרת הידע ובטיפוח היכולת לבנות מערכות יחסים ולתחזק אותן (Brisson et al., 2022; Greeson et al., 2010; Taylor et al., 2021; Taylor et al., 2024).

בתוכניות אלו שלושה צירים: הציר הראשון הוא פיתוח כישורי חיים, ובו מיומנויות מוחשיות (מיומנויות וידע נרכש כמו מציאת עבודה ומגורים, ניהול משק בית, ניהול תקציב, מימוש זכויות) ויכולות לא מוחשיות (מיומנויות רגשיות וקוגניטיביות כמו הערכה עצמית וחוללות עצמית, ויסות רגשי ושליטה בכעסים, בניית מערכות יחסים וקבלת החלטות). תוכניות לפיתוח כישורי חיים צריכות להינתן מרגע ההשמה ולאורך זמן; הציר השני הוא תוכנית המעבר שמתמקדת בפעולות הכנה ליציאה מן המסגרת; הציר השלישי הוא שירותי תמיכה שניתנים במגוון תחומים לבוגרי מסגרות השמה. דוגמה לתוכנית ששמה משקף את הרצף המתואר היא התוכנית הקנדית [Ready, Set, Go](#) המיועדת לבני 17-22 (כולל). Ready מתייחס לפיתוח כישורי חיים בקרב בני 17-13 שבהשמה, Set מתייחס למשימות שיש להשלימן עד יום הולדת 18 של הצעיר, ו-Go מתייחס לתוכנית הליווי האישית שנבנית לצעירים בני 18-22 (ראו **תיבה 1**). בתהליך בניית התוכנית השתתפו מומחים מניסיון חיים – בוגרי מסגרות השמה.

Ready – שלב המתייחס לפיתוח כישורי חיים בקרב בני 13-17 שבהשמה ובו ששת תחומי החיים שפורטו בתקנה – בריאות, חינוך, זהות, קשרים משפחתיים וחברתיים, התפתחות רגשית והתנהגותית, כישורי חיים. השירותים ניתנים לאחר שנחתם הסכם בין הצעיר לארגון המפעיל. הארגון צריך ליזום את הקשר עם הצעיר שלושה עד שישה חודשים לפני מועד סיום ההשמה, והאפשרות להשתתף בתוכנית צריכה להיות חלק מן הדיונים על תכנון המעבר לבגרות.

Set – שלב המתייחס למשימות שעו"ס לחוק נוער (child protection worker) אחראי להשלמתן עד יום הולדת 18 של הצעיר: (1) לוודא שברשות הצעיר כל המסמכים הרשמיים שנדרשים לו בבגרותו, כגון תעודת לידה, ביטוח רפואי, רישיון נהיגה, תעודת זהות; (2) לדאוג שהארגון המפעיל תומך בהשתתפות המתבגר בתוכנית ההכנה (פיתוח כישורי חיים); (3) לוודא שהצעיר נערך מבחינה כלכלית וענייני הכספיים מטופלים – יש חשבון בנק, כרטיס אשראי, תוכנית חיסכון או קשר עם ארגונים שמסייעים בכך; בישראל זאת יכולה להיות בדיקה של מיצוי זכויות, כגון זכאות לקצבאות; (4) לוודא שהצעיר משויך לשירותים בקהילה, כגון קופת חולים, רופא שיניים, מטפלים בבריאות הנפש (אם נדרש); (5) לוודא שהצעיר קיבל ערכת מידע ובה כל הזכויות והשירותים הזמינים לו עם סיום ההשמה; (6) לוודא שברשות הצעיר התרופות שהוא צריך והוא יודע כיצד להשתמש בהן; (7) לוודא שלצעיר יש טלפון נייד ומחשב.

Go – השלב האחרון במעבר מהשמה למסגרת הבאה אחריה. בשלב זה נחתם הסכם בין איש המקצוע מן הארגון המפעיל לצעיר, והסכם זה צריך לקבל את אישור המנהל האזורי. איש המקצוע מספק לצעיר העתק של ההסכם החתום ומתעד זאת בתיק של הצעיר. בשלב זה איש המקצוע צריך לבדוק את נסיבות חייו של הצעיר, כגון הסדר מגורים, תמיכות כספיות, הכנסה מעל סף הזכאות לתמיכה. איש המקצוע והצעיר בונים יחד תוכנית אישית מותאמת לכוחות של הצעיר, לצרכים שלו ולמטרות האישיות שלו. התוכנית מתחשבת בתשעה מדדים לפחות מאלו שבמדריך התוכנית. בתוכנית האישית יש לכלול את כל השירותים שיופסקו לצעיר, ובכלל זה סיוע כספי. התמיכה הכספית פוחתת בהדרגה (מ-1,800 דולר לחודש בגיל 18 ל-500 דולר לחודש בגיל 22). את התוכנית יש לבנות בתוך חודש מן החתימה על ההסכם. פעם ברבעון לפחות ייפגשו העובד והצעיר כדי לבחון את ההתקדמות ופעם בחצי שנה לפחות תיבחן התוכנית ותעודכן. גם על עדכון התוכנית צריכים לחתום כל הנוגעים בדבר. בתום ההשתתפות בתוכנית יכתוב איש המקצוע סיכום ובו תיאור ההתקדמות ומצב הצעיר בכל אחד מתשעת המדדים. התוכנית כוללת גם מנגנון לאיסוף נתונים על הצעירים שמשתתפים בה וכן מנגנון להגשת תלונות על אי-שביעות רצון מן השירות.

בדוח זה נעשית הבחנה בין תוכניות הניתנות במסגרת ההשמה (ציר ראשון ושני) ובין תוכניות הליווי ושירותי התמיכה הניתנים אחרי סיום ההשמה (הציר השלישי). לא נעשתה הבחנה בין הציר הראשון לשני בגלל קושי להבחין ביניהם, ובייחוד בשל הקושי לאסוף מידע מבוסס על סוג ועל היקף המענים לפיתוח כישורי חיים בכלל המרחבים במסגרות ההשמה.

7.2 תוכניות למתבגרים במסגרות ההשמה

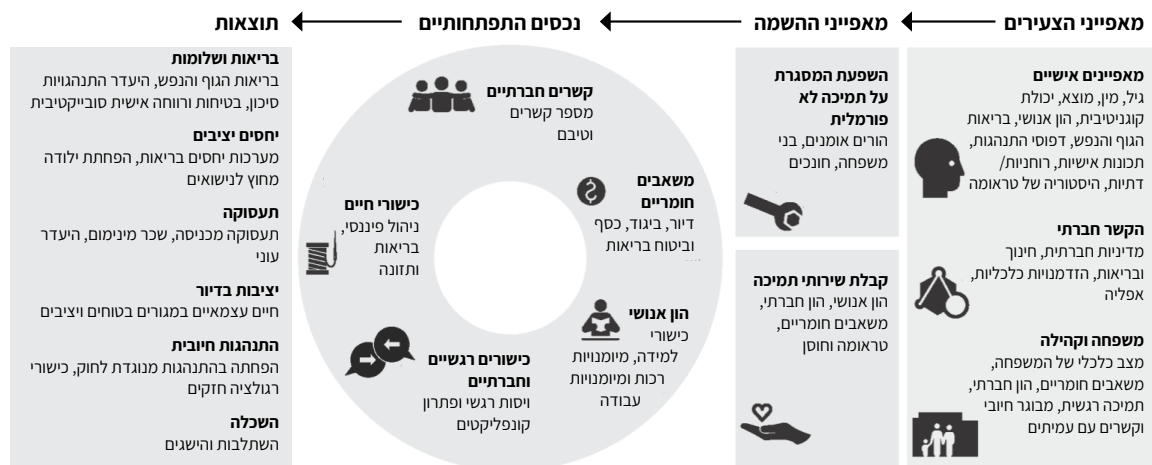
א. פיתוח כישורי חיים ותוכניות מעבר לקראת חיים עצמאיים עבור בוגרי מסגרות השמה

"פיתוח כישורי חיים" הוא כותרת כללית לפיתוח מיומנויות במגוון היבטי חיים, ומטרתו העיקרית היא הכנה לחיים עצמאיים בבגרות. תוכניות בתחום זה נועדו לספק למתבגרים ולצעירים סביבה מטפחת שמדמה את מה שכל הורה טוב מעניק לילדיו (Legal Aid Center of Southern Nevada, 2016). הן נותנות למתבגרים כלים מעשיים, רגשיים וחברתיים לקראת המעבר לבגרות, ומסייעות להם לפתח כישורים ולבנות יכולות מוחשיות ויכולות לא-מוחשיות (Nollan et al., 2002).

אחת המסגרות למדידת הצלחה בקרב בני 12-18 היא נכסים התפתחותיים (developmental assets framework), שפיתח ארגון [Search Institute](#), והיא נשענת על תפיסת ההתפתחות החיובית (positive youth development). מסגרת מושגית זו מתמקדת בזיהוי ובחיזוק משתנים המקדמים התפתחות בריאה ומוצלחת בקרב מתבגרים, והנכסים ההתפתחותיים משמשים להערכה של רמת ההתפתחות האישית של המתבגרים ושל מידת מוכנותם לבגרות (Anderson, 2015). על בסיס עבודת מחקר מקיפה נוסחו ארבעים נכסים התפתחותיים, חיצוניים ופנימיים. נכסים חיצוניים הם התמיכה, ההזדמנויות ומערכות היחסים שמתבגרים צריכים בכל אחד מהיבטי חייהם, והם סווגו לארבע קטגוריות: תמיכה, העצמה, גבולות וציפיות ושימוש מובנה בזמן. נכסים פנימיים הם הכישורים האישיים, ההתחייבויות והערכים הדרושים למתבגרים כדי לקבל החלטות ולהיות אחראים לחייהם, עצמאים ושבעי רצון. גם נכסים אלו סווגו לארבע קטגוריות: מחויבות ללמידה, ערכים חיוביים, מיומנויות חברתיות וזהות חיובית (לפירוט הנכסים ראו בן סימון, 2025).

במודל שפיתחו מק'דניאל ואח' (McDaniel et al., 2014) לתיאור תהליך המעבר לבגרות בקרב בוגרי מסגרות השמה, הנכסים ההתפתחותיים (הכוחות) הם הגשר בין התנסויות העבר להצלחה בבגרות. החוקרים סיווגו נכסים אלו לחמישה סוגים (תרשים 1). על פי מודל זה, מסגרות השמה יכולות לקדם תוצאות חיוביות בקרב צעירים באמצעות הענקת משאבים והזדמנויות שייבנו את הנכסים ההתפתחותיים שלהם, כל אחד על פי מאפייניו וצרכיו. פיתוח הנכסים ההתפתחותיים צריך להתרחש בכל מרחבי המסגרת ולהיות הבסיס לפיתוח תוכניות ההכנה לחיים עצמאיים.

תרשים 1: המודל של מק'דניאל ואח' (McDaniel et al., 2014) למעבר לבגרות של בוגרי מסגרות השמה

תוכניות מעבר (pathway plan) מתמקדות כאמור בהכנה מעשית לסיום המסגרת ולמעבר לבגרות. לתוכניות אלו כמה מאפיינים בולטים:

- התוכנית אישית ומבוססת על הערכת מאפיינים וצרכים. לדוגמה, באנגליה הרשויות המקומיות נדרשות על פי חוק להעריך את הצרכים של כל בני ה-16 שבאומנה ולבנות להם תוכנית מעבר שתענה על צרכים אלו ותסלול את דרכם לעצמאות (Mendes & Rogers, 2020). הערכת הצרכים צריכה לכלול הערכה של המוכנות הרגשית, המוכנות החברתית והמוכנות התפקודית לסיום ההשמה (UN, 2009). בארצות הברית יש מדינות המחייבות לעשות הערכה של מוכנות המתבגרים בכלים מתוקפים או בכלים שנבנו במיוחד להליך זה (Tuyishime et al., 2024).
- התוכנית מתחילה בדרך כלל בתקופה שבין חצי שנה לשנתיים לפני תום ההשמה. בארצות הברית החוק להארכת האומנה מחייב את המדינות לבנות עם בני הנוער תוכנית אישית בשלושת החודשים שלפני סיום מסגרת ההשמה (Gaughen & Hanson Langford, 2019), אולם נטען שהעיתוי מאוחר מדי (Luna et al., 2023). בכמה מן המדינות והטריטוריות באוסטרליה ההנחיה היא שהתוכנית תתחיל שנה אחת לפחות לפני סיום המסגרת ושנתיים אם הצעירים עם מוגבלות (Baidawi, 2016).
- בניית התוכנית יכולה להיעשות על ידי צוות רב-מקצועי או רק על ידי עובדת סוציאלית שעובדת עם הנער או הנערה כדי לזהות את סוגי התמיכה שיעמדו לרשותם עם עזיבת המסגרת (OECD, 2022).

■ לרוב ייכללו בתוכנית הרכיבים הללו, כולם או חלקם: השאיפות של בני הנוער, העדפותיהם, תחומי העניין שלהם, מיומנויות ומוטיבציות שלהם, מערכת התמיכה שזמינה להם מחוץ למסגרת (מקורות תמיכה פורמליים ולא פורמליים), לרבות משאבים ממשלתיים ולא-ממשלתיים (OECD, 2022), יעדי המתבגר במגוון היבטי חיים והדרכים להשגתם (Gaughen & Hanson Langford, 2019; Welsh Government, 2016), וכן יעדים במישור הרגשי, במישור הפסיכולוגי ובמישור ההתפתחותי כדי להבטיח את מוכנות הצעירים לחיים בוגרים ואת יכולתם לפתח קשרים ארוכי טווח עם בוגרים אכפתיים (Child Welfare Information Gateway, 2018). באנגליה התוכנית כוללת את הפעולות שהרשות המקומית, ההורה האומן, הצעיר, משפחתו הביולוגית ומעורבים אחרים נדרשים לעשות כדי לסייע לו במעבר מוצלח לבגרות. בבניית התוכנית האישית העובדת הסוציאלית משוחחת עם הנער על האפשרות להאריך את ההשמה, אם האפשרות הזאת רלוונטית.

■ התוכנית צריכה לכלול כישורי חיים, בעיקר בתחומים קבלת החלטות, ניהול סדר יום, תקשורת בין-אישית, ניטור רגשי (emotional monitoring), שמירה על גבולות והתנהלות עם מוסדות מדינה. ניטור רגשי חיוני בעבודה עם בני נוער וצעירים שחוו טראומה או מצוקה כי הוא מסייע להם להבחין ברגשות שמתעוררים בהם בזמן אמת, לזהות את מקורם, להעריך את עוצמתם ולבחור בתגובה מותאמת ולא בתגובה אימפולסיבית או מזיקה. התוכנית צריכה גם לדאוג לקשר את הצעיר לשירותים בקהילה – בריאות, רווחה, ביטוח לאומי, תעסוקה, חינוך, סיוע משפטי (UN General Assembly Resolution 64/142, 2009).

■ התוכנית נבחנת ומתעדכנת בקביעות, בדרך כלל כל חצי שנה (Gaughen & Hanson, 2016; OECD, 2022; Welsh Government, 2019; Langford).

■ במדינות שאין בהן מדיניות הארכה של ההשמה, המדינה צריכה לוודא שיש המשך ליווי וסיוע לבוגרי מסגרות ההשמה.

ב. מענים בתחום ההכנה למעבר לבגרות במסגרות ההשמה בישראל

הממצאים המוצגים להלן מתבססים על תשובות המרואיינות להגדרה ולתיאור של "פעולות ההכנה למעבר לבגרות". עם זאת ההכנה לחיים עצמאיים היא תהליך רחב ורב-ממדי, ונכללות בו פעולות שאינן מזוהות או מוגדרות בהכרח כפעולות ההכנה ייעודיות שיכולות להתבצע במרחבים במסגרת ומחוץ לה, דוגמת בתי הספר שמפעילים תוכניות להקניית כישורי חיים. אופיו הסבוך של תהליך ההכנה לא אפשר להקיף את כולו בראיונות וגם לא בסקירת המענים שנעשתה (ראו **לוח 2**). זאת ועוד, עצם קיומם של מענים אינו יכול ללמד על מידת מימושם בפועל, ולכן אי אפשר להסיק מתיאור המענים להלן על היקף השימוש בהם או על מועילותם.

תהליכי ההכנה למעבר לבגרות במסגרות כוללים קישור הצעיר לתוכניות בקהילה, חשיפתו למענים ולזכויות, הקניית ידע ומיומנויות בסיסיות ולעיתים גם עיבוד רגשי של המעבר הצפוי. ההכנה נעשית במרחב מוגן יחסית שאפשר "להתאמן" בו על כישורי חיים, אולם במערך

החוץ-ביתי יודעים שחלק גדול מן הלמידה נעשה רק דרך התנסות וגם הכנה אינטנסיבית אינה מחליפה את ההתמודדות עם החיים מחוץ למסגרת. מנשות המקצוע עלה כי המתבגרים מתקשים להפנים את המשמעויות של חיים מחוץ למסגרת קודם שחוו אותם בפועל. הדיון בוועדת הצעירים חיצק הערכות אלו ולימד על ההתכחות אל מול המציאות:

” אני עד גיל 18 חכיתי לצאת [...] לא ציפיתי בכלל שזה יהיה מפחיד או קשה. תמיד חכיתי לרגע הזה אבל כשהוא הגיע, לא הייתי מוכנה לזה”
(צעירה, 22).

כך נוצר מצב שבו זירת ההתערבות העיקרית היא תוכניות מעבר, והמסגרת משמשת בעיקר להכנה חלקית ולעיתים מופשטת של המתבגרים.

הראיונות עם נשות המקצוע לימדו כי תפיסת ההכנה למעבר לבגרות היא די חדשה, ובמרבית המסגרות רק בשנים האחרונות התגבשה ההבנה שנדרשת הכנה מודעת ומכוונת יותר. הראיונות גם הראו כי בהכנה למעבר לבגרות מגוון תחומים ובכל אחד מהם ההכנה שונה מעט בהיקפה, בעומקה ובאופייה. בכל אחד מסוגי המסגרות יש נוהלי עבודה בתחום ההכנה למעבר לבגרות, ובכלל זה תחומי התוכן שיש לעסוק בהם. מתווה העבודה הוא די גמיש ומותיר מרחב פעולה למסגרות ולבעלי התפקידים בתחום כדי להבטיח התאמה של המענים לצרכים הייחודיים של הצעיר. פעולות ההכנה הן ברובן קבוצתיות אך נעשות גם פעולות ברמת הפרט, כגון מיפוי צרכים ובניית תוכנית אישית, וברמת המשפחה. ההשתתפות בפעולות ההכנה למעבר לבגרות היא וולונטרית, ולא כל הנערים והנערות משתתפים בהן (ראו גם בן סימון ואח', 2026, פלק ואח', 2024).

ההכנה לשירות צבאי היא התוכנית המובנית והמפותחת ביותר. קבלת הצו הראשון מסמנת למעשה את תחילת ההכנה למעבר לבגרות. בתוכנית ההכנה יש מפגשים במסגרת עם אנשי מקצוע מן הצבא (כגון מש"קיות ת"ש או נציגים מיחידת מיטב, האחראים להליכי מיון ושיבוץ) והכנה לצו ראשון ולמבדקים. בחלק מן הפנימיות החניכים רשומים באותה לשכת הגיוס, עושים את המבדקים יחד, עוברים הכנה ליום המא"ה (מיון, איתור והתאמה) ועוברים את תהליך החייל כקבוצה באותו מועד. אחת הפעולות בתחום שעשתה שינוי ניכר היא הסדרת הליך קבלת הכרה כחייל בודד. תחילה הוסדר התהליך באומנה ולאחר מכן בפנימיות הרווחה. ההכנה בתחום זה היא מובנית בשל תפיסת השירות הצבאי כציר מרכזי למוביליות חברתית ולהשתלבות נורמטיבית בחברה, וכמסלול המאפשר פיתוח הון אנושי ובניית הון חברתי. התוכנית גם מובנית הודות לתוכניות ייעודיות, כגון תנועת "אחריי!" הפועלת במעונות חסות הנוער ותוכנית "ניצוץ" הפועלת במסגרת תוכנית יתד ונועדה לתמוך בצעירים בסיכון, ובהם בוגרי מסגרות השמה, בשלבי המיון והגיוס וגם לאחר מכן בשירות עצמו.

בתחום התעסוקה ההכנה משלבת בין הקניית כלים ומיומנויות קונקרטיים, כגון כתיבת קורות חיים, הכנה לראיונות עבודה, התנהלות פיננסית וקישור להכשרות מקצועיות, ובין חשיפה

לעולם העבודה, לעיתים לצד התנסויות ראשוניות. **בתחום הלימודים** להכנה יש אופי אחר – הסיוע בלימודים אינו מרוכז בתקופה שלקראת סיום ההשמה אלא נפרס לאורך זמן. בשלב סיום המסגרת הסיוע יכול להתבטא בהגברת המאמצים בהכנה לבחינות הבגרות ובעידוד לסיים עם תעודת בגרות מלאה. בחסות הנוער ניתנה דוגמה לתוכנית לקידום ידע בתחום מדע וטכנולוגיה שחסר לחניכים ולחשיבה על דרכים להגביר את שיעורי הזכאות לתעודת בגרות. באוכלוסייה החרדית ובאוכלוסייה הערבית, שאינן מתגייסות, צוינה חשיפה לאפשרויות בתחום הלימודים והכוונה כללית. **בתחום הדיור**, בצד הכנה מועטה להיבטים מעשיים של דיור עצמאי המתבטאים בחשיפה לאפשרויות דיור בקהילה ובהקניית כישורי חיים כלליים, ההכנה מתמקדת בהסדרי מגורים ובקשרים המשפחתיים. עבור צעירים רבים, בעיקר חניכי פנימיות, היציאה מן המסגרת כרוכה בשיבה לבית ההורים, ולכן חלק מן ההכנה מוקדש לעיבוד המשמעות של חזרתם הביתה ולעבודה עם המשפחה על ציפיות, גבולות ותפקידים. גם כאשר אין חזרה פיזית הביתה, נעשה ניסיון להבין את המערכת המשפחתית בשל היותה רכיב משמעותי בסביבת החיים של הצעיר. לדוגמה, בפנימיות הרווחה ההנחיה לעובדת הסוציאלית היא לערוך שלושה מפגשים בכיתה י"ב בנושא זה.

קישור הצעיר לתוכניות בקהילה ומיצוי זכויות הם שני רכיבים בולטים בהכנה למעבר לבגרות בכל התחומים שבהם ניתנים מענים, והם קשורים זה בזה. מידע על זכויות ניתן בכל אחד מן התחומים וגם סיוע במיצוי שלהן בתחומים מסוימים. אחד התחומים שקודמו באגף בכיר חוץ-ביתי הוא תהליך ההכרה בזכאות לסל שיקום בקרב צעירים עם 40% נכות ויותר. לחשיבות של מיצוי זכויות נלווה יחס אמביוולנטי (כנראה גם מצד הצעירים) ל"מחיר" שיש לשלם על מיצוין, כפי שתיארו נשות מקצוע. כך לדברי אחת מהן:

”אנחנו מאוד לא רוצים לתייג אותם, אבל יש עולם שלם של מיצוי זכויות שחשוב לנו שהם ימצו [...] כי מיצוי זכויות זה כוח, זה לא חולשה. לדוגמה, נערים שמסיימים את השהות וחוזרים לבתים זכאים לקצבה של הבטחת הכנסה לחודשיים [...] חבר'ה שמוכרים כנכות 20%-40%, יש לנו הרבה כאלו, אם הם תובעים נכות כבגירים הם זכאים לשיקום לימודי-תעסוקתי. זה אומר סיוע של המדינה במימון שכר לימוד [...] אז כשמדברים על היום שאחרי ומסלול המשך, זה חשוב לנו המיצוי זכויות הזה.”

קישור הצעיר לתוכניות בקהילה ולגופים מחוץ למסגרת הוא חלק מן המאמצים לממש את זכויות הצעירים, והוא גם נועד להבטיח רצף טיפול כדי שהצעיר לא יישאר חסר מסגרת תומכת או מבוגר אחראי שיראה אותו אחרי היציאה ממסגרת ההשמה. מאמצים מוקדשים לחשיפה למענים ולקישור לעו"ס יתד או לעובדות סוציאליות במחלקות לשירותים חברתיים, לתוכניות באקדמיה ולהכשרות תעסוקתיות ולצבא, כאמור. תיווך זה נעשה במגוון דרכים: מפגשים עם גופים חיצוניים, הרצאות, ימי חשיפה, יצירת קשרים ראשוניים עם שירותים בקהילה וכן מאמצים להסדיר הליכים מסוימים, כגון התכנסות ועדת תכנון טיפול והערכה בכיתה י"ב כדי לתכנן את

עתידי הצעיר עם המחלקה לשירותים חברתיים ותוכנית יתד. במחקר בנושא מעונות חסות הנוער נמצא כי קישור למסגרות המשך או לאנשי מקצוע מלווים הוא אחת הפעולות שנעשות במעונות לקראת סיום ההשמה. אך למרות החשיבות של צמצום פרק הזמן שבו הבוגר חסר ליווי, לעיתים אנשי המקצוע במעונות פונים מאוחר לתוכנית הבוגרים "מחסות לעצמאות", ולא בכל המסגרות נעשה מאמץ מספק לשלב את הבוגרים בתוכניות שמותאמות לצורכיהם, כגון תוכניות רווחה או קבלת קצבאות (פלד ואח', 2024). במחקר בנושא האומנה נמצא כי הוסדרו הליכים למיניהם כדי להבטיח העברה מסודרת של האחריות לשירות אחר, אבל הם עדיין אינם מיושמים בקביעות או פועלים כנדרש (בן סימון ואח', 2026).

חשוב להדגיש כי הפער בין ריבוי החסמים ובין קיומם של מענים עשוי לנבוע מכך שהדוח מתמקד בזיהוי סוגי המענים הקיימים, אך אינו מספק מידע על נגישותם, על פריסתם או על יישומם. הראיונות במחקר הנוכחי לימדו כי ההיכרות של הצעירים עם המערכות אינה מתורגמת בהכרח ליכולתם להשתמש בהן לאחר היציאה מן המסגרת, והצעירים נדרשים לעיתים ללמוד בעצמם כיצד לנווט בין שירותים, למצות זכויות ולהשתמש במענים שלרשותם. כלומר, ההכנה מספקת אוריינטציה ראשונית לשימוש בהם אך אינה מקנה שליטה מלאה בידע עליהם. לתפקיד המסגרת כמתווכת יש חשיבות מיוחדת עבור צעירים חסרי עורף משפחתי, כי בהיעדר גורם אחר שיכול למלא את פונקציית התיווך לאחר היציאה, תיווך זה הוא שיכול לסייע להם במימוש המענים הקיימים. בפנימיות הרווחה פותח לפני כמה שנים נוהל עבודה עם נערי עורף משפחתי שמבנה את תפיסת העבודה עם קבוצה זו מתוך הבנה שלצעירים חסרי עורף משפחתי יש מאפיינים וצרכים ייחודיים שדורשים הכנה מותאמת והסתכלות אחרת.

ההבדלים בהכנה בתחומים למיניהם מלמדים כי הכנה מעמיקה יותר תיעשה בתחומים המאורגנים סביב מערכות ברורות או בתחומים שמיוחסת להם משמעות חברתית. לעומת זאת לתחומים תלויי הקשר אישי, דוגמת הסדר מגורים, מוקדשת הכנה מועטה יותר. בעקבות זאת רמת המוכנות של הצעירים ביציאתם מן המסגרת משתנה מתחום לתחום. מצב זה מחזק את התלות בלמידה תוך כדי תנועה לאחר היציאה מן המסגרת ולעיתים גם במענים משלימים שיינתנו בשלב מאוחר יותר. בקרב צעירים חסרי עורף משפחתי פערים אלו יכולים להיות מורגשים במיוחד, שכן אין מי שיוכל להשלים את ההכנה בתחומים שבהם היא הייתה מוגבלת מלכתחילה. במחקר על תרומתם של מעונות חסות הנוער להכנת בוגריהם לחיים בקהילה (פלד ואח', 2024) נבחנו הפעולות הנכללות בהכנה. מסקנת החוקרים הייתה כי דגש מושם בהיבטים מעשיים יותר מבהיבטים רגשיים. ממצא דומה נמצא במחקר שנעשה על פעולות ההכנה למעבר לבגרות בשירותי האומנה (בן סימון ואח', 2026). הראיונות במחקר הנוכחי לימדו כי ממצא זה נכון גם במסגרות אחרות שמתמקדות בעיקר בהיבטים אינסטרומנטליים של ההכנה.

אומנם הממצאים משקפים את האופן שהמראיינות הגדירו ותיארו את ההכנה למעבר לבגרות, ועל כן אינם ממצים בהכרח את כלל הפעולות הנעשות במסגרות, אך ממצא זה חשוב כשהוא

לעצמו כי תפיסת נשות המקצוע חשובה להבנת הדגשים בתוכניות ההכנה. מן הראיונות עלתה נטייה להתמקד בפעולות ישירות ומוצהרות הקשורות לשלב המעבר עצמו, ואילו הכנה לחיים עצמאיים היא תהליך רחב המתרחש גם דרך התנסויות יום-יומיות, השתלבות במערכת החינוך, חיים בקבוצה וקשרים עם אנשי צוות. רכיבים אלו אינם מזהים תמיד כ"פעולות הכנה", אך הם חלק ניכר מתהליך ההכנה של מתבגרים למעבר לבגרות. עם זאת הראיונות לימדו על ההתפתחות שחלה בתחום הזה. בכמה מן המסגרות ובפרט בקרב מסגרות וארגונים שפועלים זמן רב יחסית בתחום החלו למקד את ההתערבות בהיבטים רגשיים וזהותיים ובפיתוח קשרים. כך לדברי אחת מנשות המקצוע:

” בהתחלה היינו מאוד ממוקדים בהכנה אינסטרומנטלית, כישורי חיים נדרשים, מיצוי זכויות היה אצלנו חזק מאוד בהתחלה, הדברים הנגלים לעין, הגלויים. היום אני מרגישה שיש לנו פרקטיקה מיטיבה ואנחנו עושים את זה יותר בקלות, אז אנחנו יכולים יותר להסתכל על תהליכי פרדה, על הגברת חוסן, על התנסויות, כל מיני דברים שהם יותר רכים וגם יותר רגשיים.”

כך לצד סדנאות על כתיבת קורות חיים או פתיחת חשבון בנק, מתנהלים כיום גם תהליכים לעיבוד פרדה, לעבודה על קשרים משפחתיים ולעבודה עם משפחות או לזיהוי קשרים חברתיים מיטיבים וחיזוקם. המתח בין המענה האינסטרומנטלי למענה הכוללני משקף לא רק ניסיון וביטחון של אנשי המקצוע בתחום ההכנה אלא גם הבדלים בתפיסה של מה נדרש כדי "להצליח" במעבר לבגרות – האם די ברכישת מיומנויות אינסטרומנטליות או שנדרש תהליך עומק בהיבטים הרחבים יותר של תחומי החיים?

נמצאו הבדלים בין מסגרות בביצוע ההכנה, ובעיקר במידת ההבניה והאחידות של תוכניות ההכנה לבגרות. בקצה אחד של הרצף נמצאות מסגרות, כגון מעונות חסות הנוער וכפרי נוער מסוימים, שבהן ההכנה מאורגנת ויש תהליך סדור, לעיתים עם הגדרה מפורשת של "דמות הבוגר" ותוכניות עבודה ברורות. במסגרות אלו ניכר בשנים האחרונות ניסיון לשלוט בתהליך המעבר, לכוון אותו, ואף ליצור מסלולי המשך ברורים. לעומתן, בפנימיות הרווחה אומנם נוסחו עקרונות מנחים, נהלים ותוצאות הרצויות להשמה, אולם אין תוכנית אחידה, והיישום בפועל נתון במידה רבה לשיקול הדעת בכל פנימייה. מצד אחד יש בהתנהלות זו גמישות והתאמה להקשר, אך מצד שני יש שוני רב בין מסגרות ולעיתים חוסר עקביות. אפשר למצוא שוני גם בין הארגונים המפעילים את האומנה, בין השאר מכיוון שנוהלי העבודה עודכנו רק במכרז החדש, ועד לכתיבת דוח זה הוא עדיין לא מחייב את הארגונים. בשל מודל האומנה יש גם הישענות על תהליכים שקורים באופן טבעי במשפחה ומסייעים בהכנת המתבגרים למעבר לבגרות. עם זאת בתחומים מסוימים יש כאמור כבר הסדרה של הליכים, כגון חיילים בודדים ודיון בתוכנית המשך בוועדת תכנון טיפול והערכה שעל פי ההנחיות צריכה להתכנס בתחילת כיתה י"ב (צעדים דומים של הסדרה נעשו גם בפנימיות הרווחה).

תפקיד המטה בהכנה למעבר לבגרות: בעלי תפקידי המטה ביחידות האמונות על הפעלת מסגרות ההשמה אחראים להכיר לאנשי הצוות במסגרות את המענים הקיימים, לדוגמה מסגרות המשך, זכויות, אפשרויות תעסוקה והכשרה. חשיפה זו נעשית במגוון דרכים: מפגשים פיזיים ומקוונים, הודעות הנשלחות בקבוצות ווטסאפ והתייעצויות בהן וכן בהכשרות ייעודיות. לדוגמה, במינהל לחינוך התיישבותי מועסקים ארבעה מנחים שתפקידם לערוך כנסים לרכזים ולארגן הרצאות, לבנות השתלמויות ולפתח תכנים. חוץ מן המנחים יש גם רכזת השכלה ורכזת מלגות. בפנימיות הרווחה הכשרות נעשות לבעלי תפקידים במסגרות כדי להטמיע את תחום ההכנה בכל פרופסיה. בפעולות ההטמעה יש גם פיתוח סטנדרטיזציה לתחום הבוגרים, אך נושא זה עוד בהתהוות. בשנת 2021 בערך נכתב יחד עם תוכנית יתד מתווה עבודה שהסדיר את העבודה של פנימיות הרווחה עם עו"ס יתד. לבעלי תפקידי המטה יש גם תפקיד חשוב בהגדרת מנגנוני בקרה שיכולים לכלול בדיקות תקופתיות, גאנט שנתי ומערכות דיווח, כגון מערכת הנתיב בפנימיות הרווחה שאחריה עוקבים המפקחים המחוזיים המשמשים רפרנטים תחום בוגרים.

מימון: בפנימיות הרווחה ובשירותי האומנה אין היום תקציב ייעודי לתוכניות הכנה, ומשרד הרווחה פועל בעיקר כגוף שמתווך מידע ומסדיר פעולות מסוימות. המשרד אינו מממן הקניית מיומנויות יסוד גם במעונות חסות הנוער, אך במטה הרשות החליטו להקצות לכך תקציב. בפנימיות החינוך יש תקציב שנתי ייעודי המאפשר למסגרות לממן מגוון פעולות הכנה.

ג. רכז הבוגרים כמנגנון מארגן של ההכנה למעבר לבגרות

לתוכניות המעבר במסגרות ההשמה בישראל אחראים היום בעיקר רכזי הבוגרים, תפקיד חדש יחסית במרבית המסגרות. הרכזים פוגשים את המתבגרים לראשונה בעודם במסגרת ההשמה וממשיכים ללוות אותם אחרי סיום ההשמה. רכז הבוגרים משקף את הניסיון ליצור המשכיות בין החיים בתוך המסגרת לחיים מחוצה לה ולתת מענה לקשיים המאפיינים את המעברים. הרכז פועל בעת ובעונה אחת כמתכנן, כמלווה אישי וכמתווך בין הצעיר למגוון מערכות, ובכך הוא נהפך לאחד המנגנונים המרכזיים ביצירת רצף טיפול. העקרונות המנחים את תפקיד הרכז הם: ליווי רציף ומתמשך מהשמה לבגרות היוצר תחושה שיש כתובת זמינה ובטוחה; התאמה אישית של התמיכה לפי הצרכים, הכוחות והמשאבים של הצעירים בצמתים למיניהם; עידוד אחריות אישית; עבודה כוללת המשלבת מיצוי זכויות, פיתוח כישורי חיים ומסוגלות עצמית וכן תיווך לגורמי מקצוע בקהילה; פרואקטיביות בקשר עם הבוגרים ובמציאת פתרונות עבורם וגמישות בדפוסי העבודה; ועבודה רב-מערכתית לתיאום בין מערכות והנגשת שירותים לצעירים. עבודת הרכז משלבת ליווי אישי וקבוצתי ומספקת תמיכה רגשית וסיוע בהתמודדות עם משברים.

מודלים דומים למודל רכז הבוגרים יש בארצות הברית (מתאם טיפול) ובבריטניה (יועץ אישי). מודלים אלו מגלמים שתי תפיסות של ליווי במעבר לבגרות. מודל מתאם הטיפול האמריקני

מדגיש תפקיד של תיאום, בניית תוכנית מעבר וקישור הצעיר למשאבים ולשירותים בקהילה, כלומר המתאם פועל כמתווך בין הצעיר ובין מערכות למיניהן ומסייע בהגדרת יעדים ובהשגתם בתקופת המעבר (Dworsky & Dasgupta, 2018; Gaughen & Hanson Langford, 2019; McDaniel et al., 2019). לעומתו, מודל היועץ האישי הבריטי מדגיש יותר את הליווי האישי והקשר המתמשך, והיועץ משמש דמות מלווה לאורך זמן המשלבת תמיכה רגשית, ליווי אישי והכוונה מעשית (Mendes & Rogers, 2020).

תפקיד רכז הבוגרים בישראל נע ברצף שבין שתי תפיסות אלו: במסגרות מסוימות הוא מתפקד בעיקר כמתאם טיפול, מתווך ומקשר למענים, ובאחרות הוא מגלם את דמות היועץ האישי, המנהל קשר מתמשך ומספק ליווי אישי אינטנסיבי. מיקום התפקיד ברצף מושפע ממידת המיסוד הארגוני, ממשך הליווי ומן המשאבים שלרשותו. להלן יישום התפקיד בכל אחד מסוגי המסגרות.

פנימיות חינוך. "יש לך כתובת" היא תוכנית הבוגרים של המינהל לחינוך התיישבותי. היא הוקמה בשנת 2015 ופועלת בשיתוף ג'וינט-אשלים ב-93 מתוך 226 המסגרות שבפיקוח המינהל. הגוף המפעיל היום את התוכנית הוא החברה למתנ"סים, יש ממשקים עם גופים ותוכניות אחרים דוגמת תוכנית יתד, מיטב, מפעל הפיס, משרד הרווחה, חברות היי-טק והפורום הציבורי. התוכנית מיועדת לבני 16-26 – היא מתחילה במיפוי צרכים של תלמידי כיתה י"א לקביעת רמת אינטנסיביות הליווי, כלומר תדירות הקשר עם רכז הבוגרים, וממשיכה ללוות את הבוגרים עד גיל 26 לפחות. בתוכנית כ-32,000 בוגרים המלווים ברמת אינטנסיביות משתנה – כ-30% מלווים באינטנסיביות גבוהה יחסית. מטרת העל של התוכנית היא לספק כתובת ידועה ומוכרת לבוגרים, ולכן מוקד התוכנית הוא הרכז. לתוכנית ארבעה עקרונות מנחים: עקרון הרצף, עקרון הפרואקטיביות, עקרון האינדיווידואליות ועקרון המענים (קשר לקהילה). תפקיד הרכזים הוא להוביל את תחום הבוגרים ברמה המערכתית – הטמעת עקרונות התוכנית במסגרת, יצירת כתובת לבוגרים, ארגון מפגשים ואירועים ותיעוד מידע על מצב הבוגרים – וברמה הפרטנית – ליווי הבוגרים, פתרון בעיות ותיווך לשירותים בקהילה. הרכזים נדרשים ליזום קשר טלפוני עם כל אחד מן הצעירים שבאחריותם ולתעד שיחות אלו. לכל רכז יש גם קבוצת ווטסאפ של כל הבוגרים בשנתו, ובאמצעותה הוא שולח מידע חדש ומעדכן על תוכניות ועל שירותים. התמיכה בבוגרים כוללת סל מענים בתחום הדיוך, סיוע בחובות, סיוע בצבא ובשירות אזרחי ומלגות לימודים. באחד הראיונות צוין כי לרכזי הבוגרים בכפרי הנוער יש סל מענים גמיש, והם יכולים לתת סיוע חומרי בעת הצורך ובלי הליכים בירוקרטיים, כגון על סמך הצעות מחיר אחדות. רכזי הבוגרים הם בעלי תואר אקדמי, ניסיון בתחום החברתי והחינוכי ובעלי יכולת ורבליית ואוריינות דיגיטלית גבוהות. הם משתתפים בקורס הכשרה לרכזים חדשים שבו חמש פגישות ובהכשרות שוטפות במשך השנה: שלושה כנסים, חמישה ימי למידה וכ-20 זרקורים (הרצאות זום) במגוון נושאים וכן הדרכה פרטנית מן המנחה האזורית של התוכנית. במוסדות מודרכים (כפרי הנוער משתייכים להגדרה זו) היקף המשרה של הרכז הוא 50%-75%.

פנימיות רווחה. תפקיד רכז הבוגרים קיים מתחילת שנת 2025 והוגדר בנוהל "עבודה עם בוגרים", שמתווה את העבודה בתחום אך גם שומר על גמישות. הנוהל פורט את עבודת הרכז לכמה ממדים: פרט, קבוצה, קהילה, פנימייה ומשפחה. הרכזים מלווים את חניכי הפנימייה מגיל 16 או מכיתה י' לקראת הצו הראשון עד שנה וחצי לפחות מסיום ההשמה. בכיתה י"ב נעשית עבודה פרטנית עם המתבגרים כדי לבסס את הקשר עם הרכז לקראת היציאה מן המסגרת, אך בשל התפיסה שיש לעודד היקשרות לדמויות המשך ולעודד פרדה מן הפנימייה, הליווי נמשך שנה וחצי בלבד אחרי סיום ההשמה. הרכזים אחראים לבניית תוכניות העבודה לכל שכבת גיל במגוון תחומים, ובהם השכלה, משפחה, כישורי חיים, מיצוי זכויות, תעסוקה וצבא. הם נדרשים לראייה כוללת של תחום הבוגרים במסגרת ולדאוג שכל הנוגעים בדבר פועלים על פי התוכנית. הרכזים אמונים על הקשר עם גופי חוץ, כגון המוסד לביטוח לאומי, מכינות קדם-צבאיות וצבא, וצריכים להכיר את מגוון המענים הקיימים. הם גם משתתפים בדיוני הוועדות לתכנון טיפול והערכה בכיתה י"ב וכן במפגשי הפרדה בהשתתפות ההורים בסוף י"ב. עבודה רבה נעשית עם אנשי הצוות בפנימייה, לרוב עם עו"ס הקבוצה – הרכז מנחה, מייעץ, מקשר לשירותים אחרים, מסייע בבניית התוכניות האישיות עם העובדת הסוציאלית וההורים ובבניית התוכניות הקבוצתיות ועוקב אחר ביצוען. רכזי בוגרים צריכים להיות בעלי תואר ראשון במקצוע חינוכי או טיפולי, עם ניסיון בעבודה בפנימייה, בעלי יוזמה ויכולת יזמות. התפקיד עודנו בהליכי המשגה וגיבוש, ונדמה כי יש הבדלים גדולים בין פנימיות. יש פנימיות שמעסיקות רכז במשרה מלאה וכבר נוצרה בהן מסורת ותחומי הליווי בהן נרחבים ומתמשכים, ויש פנימיות שיוצאות ידי חובה באיוש המשרה והתפקיד בהן ניתן לאחד מאנשי הצוות נוסף על תפקידו בשגרה ובמשרה מצומצמת ביותר. עמותת ילדים בסיכוי ועמותת אור שלום השיקו בשנת 2025 קורס חדש להכשרת רכזי בוגרים בפנימיות הרווחה בהשתתפות 30 רכזים. מן הראיונות עלה שהרכזים עדיין אינם מבינים את תפקידם וחסרים להם כלים לעבודה עם המתבגרים והבוגרים. אתגר אחר הוא ההתמקמות שלהם בפנימייה וביסוס העבודה שלהם עם המינהל ואנשי המקצוע.

מעונות חסות הנוער. תפקיד רכז הבוגרים קיים במרבית המעונות (פנימיות והוסטלים) מנובמבר 2024. בשלושה מעונות כבר היו רכזי בוגרים קודם לכן, ובמעונות הממשלתיים, נכון למועד כתיבת הדוח, עדיין אין רכז בוגרים בגלל עיכוב במכרז. תפקיד רכזי הבוגרים הוא ללוות מתבגרים וצעירים בני 16-25 – הם אחראים לתכלל את תהליכי ההכנה במעון, ללוות את הצעירים במכינות, בזמן השירות הצבאי ובאקדמיה ולשמור שהמסגרת תמשיך לשמש כתובת יציבה עבורם. מידת ההתערבות סווגה לצבעי ירוק, צהוב ואדום על פי הצומת שבו מצוי הנער או הצעיר. לדוגמה, לקראת שירות בצבא תגדל ההתערבות וגם במעברים מהשמה ללימודים או מלימודים לתעסוקה. הרכזים יוזמים את הקשר (פנייה פעם ברבעון שגם מתועדת), מציעים סיוע, מתווכים ומלווים. תפקידם ללוות את הצעירים במגוון אירועים, ובכלל זה טקסים או דיונים בוועדות מיוחדות. רכזי הבוגרים הם חברים בצוות המוביל של המעון, ורשות חסות

הנוער אחראית ישירה להם – היא מממנת תקנים ייעודיים בתוך המסגרות ומספקת הנחיה מקצועית מאחראית תחום בוגרים במטה. הרכזים גם משתתפים בפורום עמיתים חודשי. המענים הניתנים בתוכנית הליווי "מחסות לעצמאות" כוללים דירות בוגרים בפריסה ארצית, מערך חונכים, רשת מעסיקים ידידים וסל מיומנויות חובה. ברשות חסות הנוער נמצאים בשלב בניית תפיסת התפקיד של רכזי הבוגרים ומתוכנן קורס הכשרה דומה לזה שניתן לרכזי פנימיות הרווחה אך מותאם למאפייני אוכלוסיית המתבגרים והצעירים במעונות. מן הראיונות עלה כי על הרכזים להיות אנשים בוגרים, בני 30 ויותר, עם ניסיון חיים, אמפתים וכריזמטים.

משפחות אומנה. בכל אחד מחמשת הארגונים המפעילים את האומנה יש רכזת מתבגרים. בעת כתיבת דוח זה, רכזות אלו עובדות בלי תקן כמעט חמש שנים, אך במכרז החדש תפקיד זה כבר מופיע ומוגדר. הרכזות הן מתוך ארגון האומנה ולרוב משמשות גם בתפקיד מנחת אומנה. שלא כמו ביתר סוגי מסגרות ההשמה, רכזות המתבגרים מלוות רק בעת ההשמה (מתבגרים בני 16-17), ותפקידן מסתיים בתום ההשמה. הארגון היחיד שמפעיל תוכנית בוגרים הוא עמותת אור שלום. רכזות המתבגרים עובדות בעיקר עם מנחות האומנה ומספקות להן מידע על זכויות, מסייעות בהסדרת הליכים בגופים למיניהם (בעיקר צבא והמוסד לביטוח לאומי), מקשרות אותן לתוכניות בקהילה ובוחנות פתרונות דיור. בכמה מן הארגונים הרכזות אחראיות גם לארגון סדנאות וסמינרים למתבגרים בנושאים רלוונטיים, כגון הכנה לשירות צבאי ומידע על זכויות. תפקיד זה עוד נמצא בתהליכי התהוות בשירותי האומנה.

מעונות משפחתיים. רכזי הבוגרים באור שלום מלווים מדי שנה 400 צעירים וכ-80 מתבגרים החיים במעונות המשפחתיים ובמשפחות אומנה. יש 20 אנשי מקצוע לערך בתוכנית. תוכנית הבוגרים מתמקדת בשלושה תחומים: כישורי חיים, השתלבות בחברה ורווחה נפשית, ויש בה חמישה מענים מרכזיים: (1) הכנת המתבגרים למעבר לבגרות, ובכלל זה ייעוץ פרטני, סדנאות, סמינרים, סיוע בכתיבת תוכנית הטיפול שבונה המעון וייעוץ לאנשי הצוות; (2) חונכות, ליווי פרטני של הצעירים על ידי רכז המתגורר באותו גאוגרפי ומספק סיוע על פי צורך בכל תחום שנדרש. הרכזים אחראים גם לארגון סדנאות להקניית כישורי חיים בצד פעילויות פנאי; (3) הפעלת 17 דירות בתוכנית "גשר לעצמאות"; (4) מיצוי זכויות; (5) סיוע חומרי. רכזי הבוגרים ממלאים ארבעה תפקידים ב-זמנית: מלווים דירה או שתיים בתוכנית "גשר לעצמאות", מלווים צעירים באזור שבו הם גרים, משמשים רפרנטים באחד המעונות ואחראים לתחום תוכן מסוים בתוכנית. דפוס פעולה זה מאפשר ראייה כוללת של התחום ושל הצעירים, פיתוח מומחיות ושמירה על רצף טיפולי ועל עוגנים בחיי הצעירים. לרכזים רקע של חינוך ומדעי החברה, ויש להם יכולות גבוהות ביצירת קשר ובשימור קשר, הם כריזמטים, גמישים, מחויבים לתפקידם ומסוגלים להתנהל בעצמם.

סקירת תפקיד הרכז הצביעה על חשיבות גישה פרואקטיבית מצידו. ממצא זה מתיישב עם הספרות המקצועית שמודגש בה כי בהיעדר רשתות תמיכה משפחתיות או אחרות, בוגרי מסגרות ההשמה זקוקים לליווי מתמשך המתאפיין ביוזמה אקטיבית מצד המבוגר ולא רק

בזמינות למענה בעת הצורך (Gypen et al., 2017; Hedenstrom, 2021; Refaeli, 2020). בספרות מרבים לעסוק ברעיון "התלות ההדדית" (interdependence), ולפיו המעבר לבגרות כרוך בהישענות מתמשכת על קשרים עם מבוגרים תומכים שהם בעלי יוזמה ויכולת לשמור על קשר מתמשך (Children Now, 2023; Starr et al., 2024).

הסקירה גם מלמדת כי למרות נקודות הדמיון, לכל מסגרת מודל משלה. בפנימיות החינוך ובמעונות המשפחתיים התפקיד מבוסס וממוסד, ויש בו הגדרת תפקיד ברורה ופרקטיקות מגובשות. בפנימיות הרווחה ובמעונות חסות הנוער התפקיד מוזכר בדרישות מכרז והמדיניות המוצהרת, אך היישום אינו אחיד והתפקיד בתהליכי התגבשות. במשפחות אומנה רכזות המתבגרים עובדות בלי תקן (המכרז החדש מסדיר זאת). ההבדלים בין המסגרות נובעים בין השאר מן הוותק של תפקיד רכז הבוגרים. בעת כתיבת דוח זה, בפנימיות החינוך ובמעונות המשפחתיים התפקיד קיים כבר עשר שנים, בארגוני האומנה (מלבד אור שלום) כחמש שנים ובפנימיות הרווחה ובמעונות חסות הנוער הוא חדש וקיים כשנה. נמצאו הבדלים בין סוגי המסגרות גם במשך הליווי: בפנימיות החינוך, במעונות חסות הנוער ובמעונות המשפחתיים הליווי ארוך טווח (עד גיל 25 או 26), בפנימיות הרווחה עד שנה וחצי מסיום ההשמה (אף כי מעקב יכול להימשך גם עד חמש שנים מן הסיום) ובאומנה (מלבד באור שלום) התפקיד מסתיים עם סיום ההשמה. ההבדלים בין סוגי המסגרות משקפים הבדלים בתפיסת תפקיד הליווי – בין רכז המשמש גורם מתווך למענים מחוץ למסגרת ובין רכז שמחזיק רצף וקשר מתמשך – והבדלים במשאבים הקיימים – המשאבים הזמינים לפנימיות החינוך ולמעונות המשפחתיים רבים מן המשאבים הזמינים לפנימיות הרווחה, לאומנה ולמעונות חסות הנוער. נקודות הדמיון והשוני בתפקיד רכז הבוגרים בין מסגרות ההשמה מוצגים ב**לוח 1**.

לוח 1: השוואה בין המודלים של רכזי בוגרים

פנימיות חינוך	פנימיות רווחה	חסות הנוער	אומנה	מעונות משפחתיים
סטטוס התפקיד	ייעודי ומבוסס; לא קיים בכל המסגרות	מוגדר בנוהל, אך יש שונות בין מסגרות בהיקף וביישום	מוסדי, מעוגן בתפיסה, בתקציב ובתקן	עדיין לא מעוגן בנוהל ארגוני, גמיש
מוקד התפקיד	יצירת כתובת רציפה לבוגרים, תכלול מערכתי וליווי מתמשך	תכלול והובלה של תהליך ההכנה למעבר לבגרות	הובלת תהליך ההכנה למעבר לבגרות, ליווי במסגרות המשך ושמירה שהמסגרת תשמש כתובת יציבה	תכלול תהליכי ההכנה לקראת סיום ההשמה, תיווך זכויות וחיבור למענים
יעד מרכזי מוצהר	החזקה רציפה ותחושת שייכות	מעבר מיטבי	מוביליות חברתית והשתלבות בליבה החברתית	עצמאות תפקודית ורווחה אישית
משך ליווי	עשר שנים לפחות (16 עד +26)	מגיל 16 עד שנה וחצי מסיום ההשמה לתיווך ועד חמש שנים למעקב	16 עד 25	עשר שנים לפחות (16 עד 26, לעיתים עד 28)
אופי הקשר	יזום, אישי וקבוצתי, מתועד	שילוב בין פרטני לקבוצתי פרטני, דרך הצוותים	קשר רציף, יזום, אחת לרבעון, מתועד	עקיף ברובו, דרך מנחות האומנה
רמת פרואקטיביות	גבוהה יוזמה וליווי מתמשך, קבוצות תקשורת	בינונית-גבוהה, יש תכנון יזום, אך היישום אינו אחיד	גבוהה מאוד, יזמים קשר ומציעים סיוע לפי צומת	בינונית – מתן מידע, תיווך והכוונה
עומק התערבות	בינוני-גבוה, תלוי רמת אינטנסיביות	גבוה בתוך המסגרת, מצטמצם לאחר היציאה ממנה	גבוה, בפרט בצומתי סיכון ומעבר	נמוך-בינוני, בעיקר הכנה, מידע ותיווך

פנימיות חינוך	פנימיות רווחה	חסות הנוער	אומנה	מעונות משפחתיים
עבודה מובנית	גבוהה מאוד, תוכנית סדורה, מיפוי, תיעוד, הכשרות ונהלים ברורים	בינונית, יש נוהל אך היישום משתנה בין פנימיות	בינונית, יש מסגרת ותפיסה, אך התפקיד עדיין בבנייה	נמוכה עד בינונית, התפקיד עדיין בהתהוות
משאבים	רבים יחסית	מועטים-בינוניים, שוני מפנימייה לפנימייה	מועטים יחסית בשל היעדר תקן	רבים
יתרונות מרכזיים	רצף ארוך, כתובת ברורה, פרואקטיביות ומענים מגוונים	חיבור חזק לתוכנית הטיפול האישית	אחריות מערכתית ארוכת טווח	מודל הוליסטי, גמישות וסל מענים רחב
חסרונות מרכזיים	עומס עבודה, היעדר רכז ברבות מן הפנימיות	מימוש לא אחיד, ליווי קצר יחסית	התפקיד טרם הוטמע בכל המעונות, מורכבות ביישום	תלות בעמותה / בתקצוב

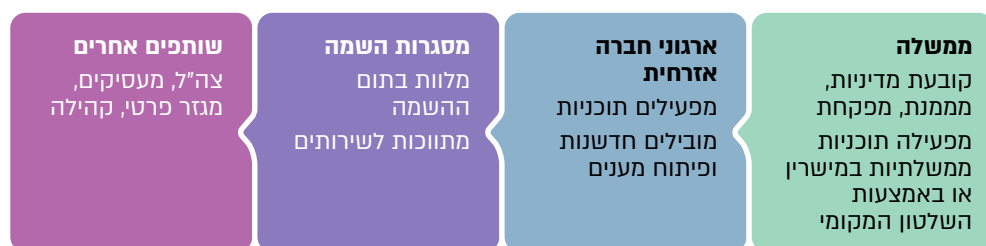
רוב הצעירים שהשתתפו בוועדה לא התנסו בליווי של רכז בוגרים, שכן תפקיד זה חדש ברוב המסגרות והם סיימו את ההשמה לפני חמש שנים לפחות. הצעירים שלוו על ידי רכז בוגרים העלו כמה קשיים, כדוגמת תחלופה גבוהה, חוסר פניות של הרכז בשל תפקידים אחרים שביצע במסגרת, זמינות נמוכה, שיחות קצרות ולא מספקות, וחוסר יכולת לתת מידע רלוונטי. צעירים שלא לוו על ידי רכז ציינו דמויות מן המסגרות שליוו אותם אחרי סיום המסגרת, גם אם לא פורמלית. קיומו של אדם שאפשר לפנות אליו ונוכחותו הייתה יציבה ומתמשכת, נקשר בקרב הצעירים לתחושות ביטחון ומוגנות בשל הצורך של צעירים אלו בדמות קבועה בחייהם. מכאן החשיבות להעסיק בתפקיד זה אנשים המחויבים לתפקידם ויכולים לדבוק בו לאורך זמן וכן למצוא דרכים להבטיח שימור כוח האדם והעברת מידע מסודרת בין רכזים.

7.3 תוכניות ליווי ותמיכה אחרי גיל 18

כאמור, בתקופות מעברים בוגרי ההשמה פגיעים במיוחד. חוץ מרכזי הבוגרים, ארגוני החברה האזרחית הם בעיקר אלו שמפעילים תוכניות לתמיכה בצעירים בתקופות אלו, במימון מלא או חלקי של המדינה. ארגוני החברה האזרחית, בפרט במדינות חסרות מדיניות מוסדרת, משמשים גשר בין מסגרת ההשמה לחיים העצמאיים, בין השאר על ידי פיתוח מודלים שלאחר זמן נהפכו למדיניות רשמית: חונכות, דיור מסובסד, כוורות תעסוקה וקבוצות עמיתים (Refaeli & Mann-Feder, 2025). מן הראיונות עם נשות המקצוע עלה כי ארגוני החברה האזרחית יכולים להיות נטועים בשטח – לזהות צרכים ולספק מענים בהתאם וגם להשפיע פוליטית על עיצוב מדיניות. בשנים האחרונות, בעקבות הקמתה של תוכנית יתד בשנת 2016 והתפתחויות שחלו במינהל של"מ, יש מענים רבים יותר גם מטעם המדינה.

בתרשים 2 מוצע תיאור של מבנה מערך השירותים לצעירים, ובהם בוגרי מסגרות השמה, ותחומי פעילות עיקריים.

תרשים 2: מבנה מערך השירותים לצעירים, ובהם בוגרי מסגרות השמה

במסמך שנכתב בעצרת הכללית של האו"ם בנושא טיפול בילדים במסגרות השמה (UN, 2009) פורט סל המענים שעל המדינה לפתח ולספק לבוגרים:

- תמיכה כלכלית וקיומית: דמי מחיה, מענים לדיוור, תמיכה בקבלת החלטות פיננסיות, גישה לשירותים בחינם או בהנחה
- ליווי רגשי וטיפול נפשי: טיפול רגשי או פסיכותרפיה, קבוצות תמיכה לבוגרי מסגרות, טיפול בחרדה, בטרומה, בבדידות
- הכוונה בתחומים תעסוקה ולימודים: הכשרות מקצועיות, סיוע במציאת עבודה, מלגות להשכלה גבוהה, ליווי בלימודים למניעת נשירה
- דירות מעבר ופתרונות יציבים: דירות מעבר עם השגחה וליווי, פתרונות ביניים לפני דיוור עצמאי מלא, תמיכה בניהול משק בית ובשימור סדר יום
- חיזוק הקשר המשפחתי בהתאם לצורך: תיווך לשיקום הקשר, בדיקה שוטפת של בטיחות הקשר, גישור בין הצעיר למשפחה

הראיונות עם נשות המקצוע מלמדים כי ניתנים מענים בכל תחומי הליבה שבסל המענים במסמך של עצרת האו"ם, ובייחוד בתחום דירות המעבר וההכוונה למסלולים מחוללי מוביליות דוגמת שירות צבאי או לימודים. אולם יש גם פער בין קיומם של המענים ובין זמינותם ומימושם בפועל, בין היתר בגלל מורכבות המערכת, ריבוי שחקנים ותלות גבוהה ביכולתם של צעירים לנווט בין השירותים. להלן מוצגים שירותים ותוכניות הזמינים לבוגרי מסגרות השמה. מידע זה מבוסס על הראיונות ועל מקורות גלויים ואינו מיפוי ממצה של כלל המענים הקיימים בתחום המעבר לבגרות. **בלוח 2 ובנספח א** אפשר למצוא מידע נוסף על מענים בתחום התמיכה במעבר לבגרות. בתחילה מוצגות תוכניות רחבות היקף ולאחר מכן שירותים ותוכניות לצעירים במצבי סיכון, בייחוד שירותים ייעודיים לבוגרי מסגרות השמה, על פי תחומי תוכן ומסקנות מן הספרות המקצועית.

תוכנית יתד. תוכנית יתד נועדה לקדם צעירים וצעירות בני 18-25 במצבי סיכון בארבעה תחומי חיים: השכלה, תעסוקה ומיומנויות; רווחה ובריאות רגשית; קיום פיזי, בריאות ומוגנות; השתייכות משפחתית וחברתית. המענים המוצעים בה ניתנים בשלוש דרכים עיקריות: ליווי אישי של עובדת סוציאלית ייעודית, השתלבות בתוכניות ובמסלולים המיועדים לקידום הצעיר באחד מתחומי החיים שצוינו וסל משאבים גמיש שמאפשר הענקת סיוע חומרי (אבגר, 2018). בחמש שנות הפעילות הראשונות (2016-2021) לוו כ-10,300 צעירים בוגרי פנימיות (16% מכלל המלווים באותן שנים). תוכנית יתד פועלת בשיתוף עם אגף בכיר חוץ-ביתי ומינהל של"מ במשרד הרווחה ועם המינהל לחינוך התיישבותי במשרד החינוך. היא מממנת את תוכנית "גשר לעצמאות" ומפקחת עליה, והעובדות הסוציאליות ביתד מקבלות הכשרה בתחום בוגרי מסגרות השמה. מאז הקמתה התוכנית פועלת להסדרה של הליכים ולבניית תהליכי עבודה ותפיסת עבודה. לדוגמה, ניסוח מתווה היציאה מהשמה לחזרה לקהילה, קידום הצעת חוק

הסיוע לצעירים חסרי עורף משפחתי וניסוח ההגדרה "צעיר חסר עורף משפחתי". תפיסת העבודה של תוכנית יתד היא שיתוף פעולה עם שירותים ועם תוכניות אחרות ומתן מענה משלים למענים הקיימים. העובדת הסוציאלית מיתד משתתפת בדיוני הוועדה לתכנון טיפול והערכה לבניית תוכנית המשך לבוגרי מסגרות השמה, והתוכנית שותפה במערכי דיור, כגון "גשר לעצמאות" ודירות מדרגה של רשות חסות הנוער, ובתוכניות ליווי, כגון "מחסות לעצמאות", "מנטורינג" של עמותת "ילדים בסיכוי" ו"יש לך כתובת" של המינהל לחינוך התיישבותי. תוכנית יתד גם סייעה בפיתוח מנגנון שיתוף פעולה בתהליכי הקליטה לצבא והכרה בחיילים כבודדים ובפיתוח "**מיזם החובות**". ממחקר הערכה של מיזם החובות עלה כי התוכנית יעילה בהפחתת חובות של צעירים ובשיפור מצבם הכלכלי ורווחתם הנפשית (פלדי ואח', 2024).

מיזם החובות פותח בשיתוף משרד המשפטים ו**פורום נראות**, לאחר שהפורום זיהה בעיה בתחום הזה וערך מחקר לבחינתו. פורום נראות מאגד 35 מארגוני החברה האזרחית שמלווים יחד כ-20,000 צעירות וצעירים במצבי סיכון. הפורום פועל בשלושה ערוצים כדי לקדם את עבודת הארגונים השותפים: קידום מדיניות לפי צרכים שעולים מן השטח; יצירת פרוכסיה בתחום ליווי צעירים במצבי סיכון באמצעות תרגום הידע שנצבר בארגונים להזדמנויות להתמקצעות בקורסים, בהכשרות, בימי עיון, בקהילות המשמשות מרחבים להתייעצות וכדומה; הטמעת עבודה מכוונת מגדר ותרבות כדי להבטיח מענה מותאם לצרכים של קבוצות מגוונות.

תוכנית ניצוץ. התוכנית פותחה בשנת 2015 על ידי צה"ל ושירות נוער וצעירים שפעל באותה עת. מטרתה היו להגדיל את שיעור הגיוס באוכלוסיות ששיעור הגיוס בהן נמוך ולצמצם את הנשירה מן השירות הצבאי באמצעות ליווי ותמיכה בצעירים (בני 16-25) ותיווך בינם ובין המערכת הצבאית. התוכנית מלווה צעירים מכיתה י"א (שלב המיונים לשירות) ועד תום השירות. בכיתה י"א מגיעות מש"קיות ת"ש קהילה לכל הפנימיות שיש בהן מועמדים לשירות (על פי רשימה שקיבלו מניצוץ; השירות קיים גם בפנימיות של משרד החינוך) ומספרות להם על תנאי שירות (ת"ש) שהם עשויים לקבל אם יחזרו לגור אצל ההורים, כגון תשלומי משפחה ושוברים, או על תנאי שירות אם יוכרו כחיילים בודדים. היום תוכנית ניצוץ פועלת במסגרת תוכנית יתד ב-46 רשויות מקומיות ועוסקת גם בקידום חזרה מיטבית לאזרחות לאחר השחרור. ברמה המחוזית פועלים מנהלי צבא-חברה שמרכזים את עבודת התוכנית ומנהלים קשר שוטף עם גורמי צבא רלוונטיים (בריאות הנפש, משאבי אנוש, שלישות ועוד) כדי לסייע לצעירים להתגייס ולהשלים את שירותם, בין השאר באמצעות התאמת תנאי השירות לצורכיהם ושיבוצם בתפקידים מתאימים ובמסגרות שירות המותאמות למצבים מורכבים דוגמת טירונות יומית לצעירים עם קשיים רגשיים וטירונות "ליאור" בלי נשק. במסגרת התוכנית פותחו מענים ייעודיים, ובהם חמש מכינות קדם-צבאיות לצעירים בסיכון, תוכנית ייעודית לצעירים חרדים ("ניצוץ לנצח") ותוכנית "מכאן" לצעירים שהשתחררו על רקע רפואי ואין להם פתרון דיור. במסגרת תוכנית "מכאן" נפתחו שתי דירות – אחת לצעירים ואחת לצעירות. בתחומי הליווי של עובדת סוציאלית מתוכנית ניצוץ נכללים עבודה עם המשפחה, תיווך וסיוע בנושא מיצוי זכויות וסל גמיש לצרכים

חומריים. תוכנית ניצוץ הייתה גם מעורבת בתהליכים להקלת ההכרה בבוגרי מסגרות השמה כחיילים בודדים ולהנגשה של זכויותיהם. מן הראיונות עלה קושי להגיע לכל אוכלוסיית היעד ולהכיר את עולם התוכן של צה"ל שהוא עצום ומבלבל. במסגרת התוכנית ניתנות הכשרות גם לרכזי בוגרים וגם לאנשי צבא כדי לגשר על פערים בשפה.

שירות אזרחי. על פי נתוני רשות השירות הלאומי-אזרחי, בשנת 2024 התנדבו בשירות האזרחי 1,656 צעירים וצעירות במצבי סיכון שהם 5.2% מכלל המתנדבים (בן סימון וקונסטנטינוב, 2025). תקנים אלו ממומנים על ידי רשות השירות הלאומי-אזרחי ומשרד הרווחה ומותאמים לצעירים עם פרופיל של סיכון. במסגרת תקינה זו צעירים מתנדבים ארבעה ימים בשבוע, וביום החמישי מתקיימות הכשרות וקבוצות שיח. הצעירים מקבלים מן המוסד לביטוח לאומי קצבת הבטחת הכנסה בכל תקופת השירות.

תוכניות לבוגרי מסגרות השמה יכולות להתמקד בתחום אחד או לאמץ גישה כוללת של one stop shop מתוך הכרה בצרכים המרובים שיש לרוב לצעירים אלו (Tuyishime et al., 2025). גישה כוללת היא חשובה, שכן לכל אחד מתחומי החיים שהתוכניות מבקשות לקדם יש השפעה על התחומים האחרים, וכן יש חפיפה בין התחומים מבחינת יעדיהם של הצעירים (Nathans & Chaffers, 2023). עם זאת לרוב יתמקדו התוכניות בתחום אחד, גם אם יש נגיעה לתחומים אחרים.

תחומי החיים העיקריים שבהם מתמקדות תוכניות תמיכה לבוגרי מסגרות השמה

התחומים העיקריים שבהם ניתן מענה בתוכניות אלו הם: דיור, תעסוקה, כישורי חיים, השכלה, בריאות וקשרי משפחה (Tuyishime et al., 2024).

דיור

דיור יציב ובטוח הוא רכיב מרכזי במעבר מוצלח לבגרות מאחר שיציבות המגורים היא תנאי להשתלבות בתחומי חיים אחרים, כגון תעסוקה והשכלה, ואילו היעדר פתרונות דיור הולמים עלול להוביל לחוסר יציבות ולהגביר סיכון למצבי מצוקה. שירותים בתחום זה כוללים הנגשת מידע על אפשרויות דיור ועל יחסי שוכר ומשכיר, סיוע בהגשת בקשות לדיור ציבורי, תמיכה באיתור שותפים לדירה ובהשגת פתרונות דיור זמניים דוגמת מעונות. בארצות הברית משרד השיכון מפעיל תוכניות המסבסדות מגורים לבוגרי מסגרות השמה עד גיל 24 לתקופה של עד 36 חודשים (Fernandes-Alcantara, 2019). המענים בישראל לבוגרי מסגרות השמה מתמקדים בדירות מעבר ובסיוע באיתור פתרונות דיור ובהתנהלות בשוק השכירות. עם התוכניות המרכזיות נמנות התוכניות [נָשֵׁר לַעֲצִמָאוֹת](#) לבוגרי פנימיות רווחה ואומנה ו**מחסות לעצמאות** לבוגרי מעונות חסות הנוער. חסות הנוער עצמה מפעילה 12 דירות בוגרים ברחבי הארץ שבכל אחת מהן מתגוררים ארבעה-חמישה צעירים חסרי עורף משפחתי. צוין כי באחד

מכפרי הנוער הוקמו בתי בוגרים משלהם שמספקים מגורים לחיילים בודדים בזמן השירות ובשנה שלאחר השחרור לצורך הסתגלות. גם פנימיות החינוך מספקות סיוע בדיוור ובמגורים לפני השירות הצבאי. דירות המעבר למיניהן נועדו לספק מענה בתחום הדיוור אך גם הקניה ותרגול של מימוןיות לחיים עצמאיים, ולכן לרוב המענה כולל ליווי אישי. הראיונות לימדו על מאמצים להרחיב את המענים הקיימים ולגוונם ברמות שונות של פיקוח וליווי. כך דווח על קבלת אישור לפתח במסגרת "גשר לעצמאות" מודל חדש של דירה המיועדת לצעירות הזקוקות לליווי אינטנסיבי. בצד מענים אלו יש גם פתרונות דיוור מטעם צה"ל והאגודה למען החייל, וכאמור, גם הוקמו חמש מכינות קדם-צבאיות לצעירים במצבי סיכון המלוות בעובדת סוציאלית. בראיונות צוינו כמה קשיים בתחום זה, ובהם קושי של צעירים מסוימים להשתלב במענים הקיימים (ראו פרק 5.1), פער בין המענים המוצעים למגוון הצרכים וקושי לשמר יציבות במגורים לאורך זמן. באחד הראיונות צוינה מגמה חדשה שזוהתה: בחירה לשכור דירה או חדר באזור הפנימייה ולא להשתלב בדירות מעבר.

בוגרים לא רוצים לעבור לבתי המשך אלא שוכרים חדרים או דירות בסביבה הקרובה לפנימייה, כדי להישאר במרחב המוכר ולעשות שירות באזור. הם שוכרים יחידות דיוור, עובדים ורוצים להיות עצמאיים מהר מאוד. אנחנו מלווים אותם בתהליך הזה: חוזה, סיוע בהתארגנות ולמעשה פותחים פתח למסלול חדש" (אשת מקצוע).

מנקודת המבט של המומחים מניסיון חיים

מן הצעירים עלה כי אין די בפתרונות דיוור וביציבות הדיוור, יש גם לוודא את איכותם. בוועדה עלה כי דירות מעבר או דירוריות שרמת התחזוקה שלהן נמוכה והמגורים בהן לא נעימים ולא בטוחים, עלולות להיחוות כזלזול בצעירים ולפגוע בתחושת הערך והשייכות שלהם. עוד צוין כי יש לוודא נגישות לתחבורה ולשירותים כדי שפתרונות הדיוור ייטיבו עם הצעירים.

תעסוקה וביטחון כלכלי

השקעה בקידום השכלה ותעסוקה בקרב בוגרי מסגרות השמה צפויה לשפר את סיכויי ההצלחה שלהם להשתלב בתעסוקה (OECD, 2022) ולמנוע אבטלה או תעסוקה לא איכותית, שפגיעתן ארוכת טווח ומשפיעה לא רק על התפתחות ההון האנושי ועתיד התעסוקה של הפרט אלא גם על תחושת הרווחה שלו ועל בריאותו (Koen et al., 2012). במחקר הערכה לתוכנית התעסוקה "סיכויים להצלחה" של "ילדים בסיכוי" נמצא כי התוכנית תרמה לפיתוח זהות תעסוקתית, לחיזוק תחושת מסוגלות ולתחושת שליטה, הודות לליווי האישי, לתמיכה הרגשית וכן לתחושת השייכות לעמיתים עם רקע דומה (Melkman et al., 2026). שירותים בתחום זה: ייעוץ מקצועי, הכנה לעולם העבודה דוגמת כתיבת קורות חיים והכנה לראיונות,

הקניית מיומנויות רכות, כגון אחריות, התנסות בעבודה, הכשרה מקצועית, חיפוש עבודה, שילוב בעבודה ושימור עבודה וכן קידום יציבות כלכלית ורווחה פיננסית דוגמת ניהול תקציב, בנקאות ותוכניות חיסכון, מידע והפניה לסיוע כלכלי ולקבלת מענקים (בן סימון, 2025).

הראיונות לימדו על סדנאות הכנה לעולם העבודה המוצעות לבוגרי מסגרות השמה, על ליווי תעסוקתי אישי ועל הפניה להכשרות מקצועיות. באחד הראיונות צוין כי חל שינוי בתחום זה בשנים האחרונות בעקבות שינויים בעולם התעסוקה ובנטיית הלב של צעירים. נאמר כי פחת המיקוד בהפניה להכשרה מקצועית ובשילוב בגופים יציבים, כגון גופים ציבוריים, שנותנים קביעות ותנאים סוציאליים, ועלה המיקוד בסיוע לפתח יזמות זעירה והקמת עסקים קטנים. לנוכח שינוי זה, ארגונים מספקים היום מידע על בניית תוכנית עסקית, על אנשי מקצוע שיש לעבוד איתם כדי להצליח, על היערכות לקשיים ועל רשתות תמיכה. בפנימיות החינוך הוזכרה שותפות עם נשים בהיי-טק שעובדות בהתנדבות עם הבוגרים על כתיבת קורות חיים ועל השתלבות בתעסוקה איכותית והולמת. סקירת המענים הצביעה על מגוון תוכניות הפועלות בתחום הזה, לעיתים בשילוב מענה בתחום אחר. חוץ מתוכניות של תוכנית יתד בתחום הזה, פועלות תוכנית שוברים להכשרה מקצועית של משרד העבודה או [תוכנית תל"מ](#) של משרד הרווחה שמציעה מגורים ותעסוקה בקיבוצים בד בבד עם הכשרה מקצועית או עם הכנה ללימודים גבוהים. בתחום הסיוע הכלכלי הוזכרו תרומות לכל בוגרי פנימיות החינוך ששירתו בצבא ובמילואים בתקופת המלחמה וההחלטה להוסיף לתוכנית הבוגרים תכנים בתחום חינוך פיננסי (לדוגמה ראו **תיבה 2**).

תיבה 2: תוכנית Opportunity Passport לחינוך פיננסי

קרן Casey פיתחה בארצות הברית תוכנית לחינוך פיננסי בשם Opportunity Passport כדי לסייע לצעירים במעבר מהשמה לבגרות ולספק להם רשת ביטחון. התוכנית כוללת שלושה רכיבים עיקריים: (1) קורסים באוריינות פיננסית שפותחו במיוחד בקרן לצעירים בוגרי מסגרות השמה; (2) פתיחת חשבון חיסכון בבנק בסיום הקורס – כל צעיר שסיים קיבל 100 דולר מענק לפתיחת החשבון; (3) הגדרת יעדים פיננסיים בהדרכת מלווה מבוגר לפי הצרכים שיהיו לצעיר במעבר לבגרות ומימון תואם (matching) של הקרן – הקרן נתנה סכום זהה לסכום שהשקיע הצעיר באחד התחומים האלה: מכונית, דיור, השכלה והכשרה, השקעה כספית, עסקים קטנים, בריאות, בניית קרדיט. התוכנית פועלת מאז 2003 וסייעה עד כה ליותר מ-21,000 צעירים. הצעירים שהשתתפו בתוכנית חסכו 12.6 מיליון דולר, והקרן באמצעות ארגונים שותפים הפקידה סכום דומה, וביחד עמדו לרשות הצעירים 30 מיליון דולר להשגת יעדים שהציבו לעצמם, כגון קניית מכונית או תשלום ללימודים ולשכר דירה. התוכנית מלווה לאורך כל השנים במדידה והערכה כדי לבחון את תרומתה לחיי הצעירים (Annie E. Casey Foundation, 2025).

כישורי חיים

בתחום זה רכישת מיומנויות של אחריות אישית, סגור עצמי, ניהול משק בית, צרכנות נבונה, תקשורת בין-אישית, ניהול זמן, תהליכי קבלת החלטות ועוד. גורמים אחדים יכולים לקדם התפתחות של מיומנויות לחיים עצמאיים, ובהם הכנה בעיתוי שמתאים לצעיר או לצעירה, מערכות תמיכה אחרי סיום ההשמה ומענים גמישים וארוכי טווח מאחר שמיומנויות אלו נלמדות לאורך זמן. חשוב גם לאפשר תהליך של ניסוי וטעייה כי הוא מסייע בהבנת סגנון הלמידה של כל צעיר וצעירה (Starr et al., 2024). מן הראיונות עלה כי בתוכניות הדיור לבוגרי מסגרות השמה מלמדים אוריינות פיננסית, תזונה נכונה וניהול משק בית. צוין כי תחומים אלו צריכים חיזוק בעיקר בקרב בוגרי כפרי הנוער והפנימיות, שבהם "הכול מעל הראש שלהם, באמת אין להם שום מושג". זאת לעומת בוגרי אומנה ומעונות משפחתיים שנחשפים יותר להתנהלות של משק בית. עוד עלה מן הראיונות שרכישת מיומנויות לחיים עצמאיים צריכה להיעשות דרך התנסות וחוויה, ונאמר כי נדרש אורך רוח כדי להקנות את כל המיומנויות הנדרשות לתפקוד עצמאי, ובהן אחריות אישית, דאגה לבריאות, צרכנות נבונה, יכולת הצגה עצמית, אוריינות פיננסית, אוריינות דיגיטלית, צריכת שירותים בקהילה, לימודי תאוריה ונהיגה ושאיפות לעתיד.

השכלה

שירותים בתחום זה כוללים תמיכה בלימודים לתעודת בגרות או לתעודה שוות ערך (GED), למידה חווייתית, למידת מיומנויות מחשב, רכישת מיומנויות למידה, הכוונה ללימודים על-תכונים, תמיכה בהשתלבות בהשכלה גבוהה, סיוע כספי ומלגות לסטודנטים. לדוגמה, בארצות הברית התוכנית לשוברים להשכלה והכשרה (the educational and training vouchers) בשיתוף תוכנית צ'אפי נותנת לסטודנטים עד גיל 26 עד 5,000 דולר בשנה במשך חמש שנים לכל היותר (רצופות או לא רצופות; Fernandes-Alcantara, 2019). בראיונות הייתה התייחסות מועטה לנושא זה. אומנם השכלה הוגדרה כאחד מממדי התוצאה של הכנת בוגרי מסגרות ההשמה לבגרות, אך חוץ מתעודת בגרות הוזכרו בעיקר הכוונה ללימודים ומלגות לימודים, והוזכרה הקמתן של כ-30 מכינות קדם-אקדמיות ייעודיות לצעירים במצבי סיכון. מענים נוספים בתחום הם: [תוכנית משל"י](#) להשלמת 12 שנות לימוד, שהוקמה על ידי משרדי ממשלה וגופים נוספים, [מיזם ההשכלה](#) של תוכנית יתד, קרן רש"י וג'וינט-אשלים, ובו ליווי בתקופת הלימודים וסדנאות הכנה ללימודים, ו"מכוונים גבוה" - קהילה לבוגרי פנימיות ואומנה" – [פרויקט בין-לאומי](#) שבו שותפות אוניברסיטת בר-אילן והאוניברסיטה העברית בירושלים ונועד לקדם את השתלבותם של בוגרי מסגרות השמה במוסדות להשכלה גבוהה באמצעות הנגשת מידע ויצירת קבוצות תמיכה.

רווחה ובריאות רגשית

השילוב בין הפגיעות לתחלואה נפשית בשלב המעבר לבגרות ובין היסטוריה של טראומה בקרב בוגרי מסגרות מדגיש את הצורך לספק להם מענים נפשיים מותאמים ולצמצם חסמים

לצריכת השירותים (שומן הראל, 2025). מן הספרות המקצועית עלה כי השירותים בתחום זה הם: מניעת שימוש בחומרים ממכרים, גמילה מעישון, מניעת הריונות בגיל עשרה (בקרוב נערות בהשמה או שהיו בהשמה ועזבו לפני גיל 18), חינוך למיניות בריאה, חינוך תזונתי, גישה לשירותי בריאות ולשירותי בריאות הנפש, ייעוץ, טיפול, שירותי בריאות כוללניים ואלטרנטיביים, כגון יוגה ומיינדפולנס ועבודה מודעת טראומה. מחקרים מרחבי העולם מלמדים על ההשפעה הרחבה של בעיות נפשיות לא פתורות על מצבם של בוגרי מסגרות השמה לאחר עזיבת המסגרת ומצביעים על הצורך במענה בזמן השהות במסגרת (Phillips et al., 2024). עם זאת בראיונות עלה כי לא פעם גברה המוכנות לקבלת טיפול רגשי אחרי עזיבת הפנימייה, בין השאר כי קל יותר להתמסר לטיפול בקליניקה בקהילה ולא במסגרת הפנימייה. בהקשר של בוגרי אומנה, צוינה פתיחות לקבלת טיפול אחרי גיל 18 (בן סימון ואח', 2026). במשך השנים נעשו התאמות לצרכים ההולכים וגוברים בתחום הטיפול הרגשי, אך נטען כי משאבי החברה האזרחית אוזלים, בייחוד לנוכח המציאות מפרוץ מגפת הקורונה בשנת 2020.

מנקודת המבט של המומחים מניסיון חיים

בוועדה עלה כי הצורך בטיפול רגשי או הרצון להתחיל בטיפול מתעורר בכל אחד בזמן אחר, אבל לא פעם הוא מתעורר דווקא אחרי סיום ההשמה וזמן מה אחרי המעבר לבגרות. אחד הצעירים ציין שרק לקראת גיל 26 הוא החל לשאול את עצמו מי הוא ומה הוא רוצה לעשות "כשהוא יהיה גדול".

רשתות תמיכה ומערכות יחסים (כולל קשרי משפחה)

הקשרים הם חשובים מאוד, וחייבים לפתח אותם" (צעיר, 25).

מחקרים הראו שמערכות יחסים יציבות עם מבוגרים משמעותיים קשורות לתוצאות חיוביות, ובהן רכישת השכלה, הפחתת הסיכון לדרות רחוב ושיפור ברווחה האישית ובבריאות. בעקבות ממצאים אלו חוקרים ממליצים לשלב בתוכניות הכנה יעדים לטיפול קשרים עם בני משפחה או עם מבוגרים תומכים, וכן להכשיר את אנשי המקצוע לזהות דמויות תמיכה ולהקנות לצעירים מיומנויות לבניית קשרים, לשימורם ולפנייה לעזרה (Hedenstrom, 2021; Refaeli et al., 2019; Salazar et al., 2018; Sulimani-Aidan & Kovach, 2024). שירותים בתחום זה הם: תמיכה בהורים צעירים, פיתוח כישורי הורות, עבודה עם הורים מולידים ואומנים ועידוד חיזוק קשרים עם דמויות משמעותיות. הספרות מדגישה כי לא רק יצירת קשרים חדשים חשובה אלא גם שימור קשרים משמעותיים מן העבר והידוקם, כגון קשרים עם בני משפחה, עם הורים אומנים ועם אנשי צוות, אשר יכולים לשמש בסיס לרשת תמיכה יציבה ומתמשכת לאחר היציאה מן המסגרת (Cameron et al., 2018; Sulimani-Aidan & Kovach, 2024). מן הראיונות עלה כי בשנים האחרונות גבר המיקוד גם במערכות יחסים זוגיות, בין היתר בשל

עלייה באליונות שחוות צעירות במרחבים שונים, לדוגמה בעמותת "ילדים בסיכוי" תואר שיתוף פעולה עם מיזם "קווים אדומים", ובפנימיות החינוך עלה צורך לשלב בתוכניות הבוגרים תכנים דוגמת זוגיות ובניית בית.

אחת התמות הבולטות היא מקומה המורכב של המשפחה בתהליך המעבר לבגרות. המשפחה נותרת משמעותית בחיי רבים מן הצעירים, ובמסגרות רבות נעשית עבודה אקטיבית עם המשפחה עוד לפני היציאה מהן, ובכלל זה הכנה לחזרה הביתה, עיבוד המשמעויות הרגשיות ותיאום ציפיות. עבודה על הקשר המשפחתי נעשית גם בתוכניות ליווי של הבוגרים מטעם ארגוני החברה האזרחית, ועלה הצורך בתיווך, בעיבוד הסיפור המשפחתי ובהתמודדות עם יחסים מורכבים.

תחושת שייכות וקהילה

מן הראיונות עלה כי גם נושא השייכות והקהילה הוא רכיב חשוב בתהליך המעבר לבגרות, בייחוד לצעירים חסרי עורף משפחתי. יש מסגרות השמה שממשיכות לשמור על קשר עם חלק מן הבוגרים לאורך זמן ולשמש להם עוגן קהילתי גם לאחר סיום השהות בהן באמצעות השתתפות באירועים מרכזיים בחיי הצעירים, ייעוץ להם בנושאים למיניהם והמשך טיפוח תחושת שייכות למקום, הנתפס בקרבם כבית. נוסף על כך מתפתחים גם מודלים יזומים לבניית קהילה, כגון מפגשים חברתיים, חוגים, קבוצת ווטסאפ וניוזלטר, המאפשרים לבוגרים להמשיך לחוש שייכות וזהות למקום שסיימו, גם בלי ליווי אינטנסיבי. מענים אלו נועדו לעצב תפיסה חיובית של השתייכות למסגרת כמקור לגאווה ולא לבושה. הצעירים מצידם ציינו כי מודלים אלו אינם עונים תמיד על מטרותיהם ליצור קהילה ולחזק תחושת שייכות. הם הציעו כי בצד שמירת הקשר עם המסגרת יוקמו קבוצות בוגרים בשותפות הצעירים עצמם ואף בהובלתם, ובהן הם יוכלו לשתף בחוויותיהם, לפרוק, להיתמך ולשתף במידע שימושי.

מיצוי זכויות

נושא אחר שעלה בראיונות הוא מיצוי זכויות. זה תחום רוחבי שקשור לכל אחד מן התחומים שתוארו. מתן מידע על זכויות וסיוע במיצוי זכויות הם רכיבים מרכזיים בעבודת רכז הבוגרים בכל סוגי המסגרות וגם בתוכניות ליווי של בוגרי מסגרות השמה. עם זאת מגוון המענים בתחום התמיכה בבוגרי מסגרות השמה אינו מנוצל כראוי בגלל פיזור המידע וקושי לגשת אליו. בראיונות עלה כי בעמותת "ילדים בסיכוי" נבנית מערכת של מיצוי זכויות שתרכז את המידע על ספקי שירותים, על מענים ועוד כדי להתגבר על בעיה זו. המערכת נועדה לשרת גם את הצוותים המקצועיים וגם את הצעירים עצמם.

הבירוקרטיה של אחרי הצבא זה חשוב, כי בצבא דאגו לי לכל מה שהייתי צריך, אבל מייד אחר כך הכול משתנה ועכשיו הרבה יותר קשה" (צעיר, 27).

ליווי אישי ומנטורינג

מן הראיונות עלה כי לצד מענים פורמליים במגוון תחומי חיים, יש גם מענה של ליווי אישי מתמשך. מענה זה תואר בעיקר בהקשר של עבודת ארגוני החברה האזרחית. לעיתים ליווי זה ניתן במסגרת תוכניות ייעודיות ולעיתים כחלק מתפקידם של אנשי מקצוע, והוא כולל קשר שוטף עם הצעיר לאורך זמן, סיוע לו בקבלת החלטות, תיווך לשלל מענים וליווי בהתמודדות עם מצבי משבר. לפעמים הליווי מקבל מאפיינים של מנטורינג, המדגישים קשר אישי מתמשך עם מבוגר משמעותי, גמישות גבוהה והתאמה לצרכים המשתנים של הצעיר. אף על פי שיש ליווי אישי גם בתוכניות ממשלתיות והוא חלק מתפקיד רכז הבוגרים, לרוב הוא מתואר בהן במונחים של ניהול טיפול, ואילו בארגוני החברה האזרחית הודגשה במיוחד חשיבותו כרכיב מרכזי בתמיכה בצעירים לאחר היציאה מן המסגרת.

אשר למענים לבוגרי מסגרות השמה חרדים, צוין כי למשרד הרווחה יש קשר עם ארגונים הפועלים בקהילה זו, כגון עמותת "חסד נעורים", שמלווה צעירים וצעירות בסיכון באוכלוסייה החרדית. נעשית חשיבה משותפת כדי לפתח מענים המתאימים לקבוצת זו באוכלוסייה. פנימיות מתגייסות לסייע לצעירים, ובעיקר לצעירות, להישאר עוד כמה חודשים בפנימיה כי הם מודעים להיעדר האפשרויות מחוץ למסגרת בקרב חסרי עורף משפחתי. יש גם ארגונים שמספקים מענים (פנימיות) לצעירים שהם על הרצף הדתי כדי למנוע את פרישתם מן הקהילה, ויש עמותות שמסייעות ליוצאי החברה החרדית ומספקות להם ליווי אישי, דיוור, מלגות ללימודים ועוד (ראו גם ענבר ואח', 2025). אשר למענים לאוכלוסייה הערבית, צוין בראיונות כי היו בשנתיים האחרונות כמה התפתחויות ליוזמות חשובות במסגרת תוכנית יתד דוגמת שילוב בשירות אזרחי, השלמת השכלה ומעורבות חברתית. עוד צוין כי בשנת 2024 נערך יום עיון לארגונים המלווים צעירים במצבי סיכון בנושא סוגיות בליווי צעירים וצעירות מן האוכלוסייה הערבית.

לסיכום, מערך המענים לבוגרי מסגרות השמה התפתח מאוד בעשור האחרון, והיום הוא מתאפיין בהתרחבות מגוון המענים, במעבר מגישה אינסטרומנטלית לגישה כוללת, במיקוד בליווי מתמשך ובשילוב שחקנים רבים. המענים המוצעים בעת ההשמה מרוכזים יחסית, ואילו לאחר היציאה ממסגרת ההשמה יש מציאות מורכבת מרובת שחקנים ומענים. המדינה, המסגרות עצמן וארגוני החברה האזרחית פועלים זה לצד זה ומציעים שירותים בתחומים למיניהם: סיוע בדיוור, תמיכה כלכלית, ליווי תעסוקתי, זכויות, ליווי בשירות הצבאי ומענים בקהילה. אומנם ריבוי המענים מאפשר התאמה לצרכים מגוונים, אך הפיצול יוצר מורכבות – המענים אינם מתואמים ביניהם תמיד, ולעיתים הם פועלים בעת ובעונה אחת בלי תיאום. מצב זה מאלץ את הצעירים לנווט בין מערכות, להבין את זכויותיהם ואת זכויותיהם ולפנות לגופים שונים בעת הצורך. בהיעדר תיווך מספק, מצב זה עלול להקשות על הצעירים כי הוא דורש "מיומנויות ניווט", ידע מערכתי ויכולת התמודדות עם הליכים בירוקרטיים – יכולות שאינן מפותחות במלואן בשלב חיים זה.

הממצאים מלמדים כי המעבר לבגרות אינו רק מעבר אישי אלא גם מעבר בין מערכות – ממערכת אחת סגורה יחסית ומכילה למערך מבוזר של שירותים. המורכבות הזאת בולטת במיוחד בקרב צעירים חסרי עורף משפחתי, שהמסגרת הייתה בשבילם עד כה הגוף המרכזי המתווך את העולם. הצלחת המעבר תלויה לא רק בהימצאותם של מענים אלא גם ביכולת לשלב ביניהם וליצור לצעירים חוויית תמיכה רציפה. הראיונות לימדו כי במערך החוץ-ביתי מודעים לקושי זה ומנסים לתת לו מענה. לדוגמה, כך תוארה חשיבותה של השנה הראשונה לאחר היציאה מן המסגרת לשימור הרצף: "אנחנו מאמינים שהכי חשוב זה השנה הראשונה [...] להתחיל מייד עם העזיבה כשעוד יש קשר למסגרת, אמו". גם הדגש ביצירת "כתובת" ברורה לבוגרים כדי "שהבוגרים ידעו [...] שהם לא לבד", כדברי אחת מנשות המקצוע, משקף רצון להמשיך את הקשר מעבר לגבולות הפורמליים של המסגרת. אסטרטגיות אחרות ליצירת רצף הן בניית קבוצות בוגרים או יצירת קשרים בלתי פורמליים. תוכניות ייעודיות דוגמת תוכנית ניצוץ בתחום הצבא מדגימות כיצד אפשר ליצור רצף גם בתוך מערכת חיצונית באמצעות ליווי המתחיל לפני המעבר וממשיך אחריו. עם זאת בתוכנית יתד, ובתוכנית ניצוץ, אין מיקוד מספיק בבוגרי מסגרות השמה, ורבים אינם מלווים בתוכניות אלו.

לוח 2 מרכז מידע על המענים בתחום ההכנה למעבר לבגרות. הלוח מציג תוכניות וארגונים המספקים מענים למתבגרים במסגרות השמה, לבוגרי מסגרות השמה וכן לצעירים במצבי סיכון שבהם גם בוגרי מסגרות השמה. הלוח אינו מציג מידע על סמך מיפוי אמפירי וכולל של המענים בשדה, אלא הוא מתבסס על מענים ומידע שהיו זמינים ונגישים לצוות המחקר, בעיקר אלו שיש להם תיעוד פומבי או מקור מידע נגיש. יש לראות בסקירת המענים כלי המספק תמונת מצב חלקית, אם כי מקיפה, ולא מיפוי ממצה של כלל הפעילות בתחום.

ארגון			תוכנית	אוכלוסיית יעד	תחומי פעילות							
תוכניות הכנה למתבגרים במסגרות השמה	אור שלום (חל"צ)	מסתכלים אל האופק	בני 16-18 במעונות משפחתיים ובאומנה	טיפול, מוגנות ומעני חירום	קהילה, שייכות והעצמה	איתור, תכלול, ניהול מקרה והפניה	ליווי אישי	דיוור, קורת גג ופתרונות מעבר	מיצוי זכויות, סיוע כלכלי ותיווך למענים	השכלה והכשרה מקצועית	תעסוקה	שירות צבאי, לאומי ואזרחי והכנה לשחרור
	ילדים בסיכוי	הגוף לאפוטרופסות	ילדים חסרי עורף משפחתי	V	V	V	V	V	V	V	V	V
		משפחות מלוות	ילדים חסרי עורף משפחתי									
		מרכזייה חינוכית	ילדי פנימיות רווחה									
		חונך מלווה לחיים	ילדי פנימיות רווחה									
מענים לבוגרי מסגרות השמה	ילדים בסיכוי	סיכויים להצלחה	בוגרי פנימיות רווחה	V	V	V	V	V	V	V	V	V
		מלווי הדרך	בוגרי פנימיות רווחה									
		אמא קדימה	אימהות צעירות									
	אור שלום (חל"צ)	בוגרים לחיים	בוגרי אומנה ומעונות משפחתיים	V	V	V	V	V	V	V	V	
	אור שלום; ילדים בסיכוי; SOS כפרי ילדים בישראל	גשר לעצמאות	בוגרי פנימיות רווחה, מעונות משפחתיים ואומנה									
	Edusystems	מחסות לעצמאות	בוגרי מעונות החסות									
	רשות חסות הנוער	דירות מדרגה	בני 18-24 חסרי עורף משפחתי									V
		מכינה קדם-צבאית	בוגרי מעונות החסות									

ארגון			תוכנית	אוכלוסיית יעד	תחומי פעילות									
מענים לנוער וצעירים במצבי סיכון	הרוח הישראלית	חונכות אחד-על-אחד	בוגרי כפרי נוער חסרי עורף משפחתי	V	V	טיפול, מוגנות ומעני חירום	קהילה, שייכות והעצמה	איתור, תכלול, ניהול מקרה והפניה	ליווי אישי	דיוור, קורת גג ופתרונות מעבר	מיצוי זכויות, סיוע כלכלי ותיווך למענים	השכלה והכשרה מקצועית	תעסוקה	שירות צבאי, לאומי ואזרחי והכנה לשחרור
			קרן מלגות	בוגרי כפרי נוער								V		
		הפורום הציבורי		חניכי ובוגרי הפנימיות	V							V		
	תוכנית יתד	עו"ס יתד	צעירים במצבי סיכון		V	V						V		V
מיזם החובות		צעירים בסיכון עם חובות									V			
עו"ס ניצוץ		מועמדים לשירות ביטחון (מלש"בים) וחיילים צעירים							V		V			V
הרוח הישראלית		כנפיים	צעירים עולים בודדים		V									V
עלם	מלגות לימודים	קק"ל וקרן בנדר	נוער וצעירים במצוקה ובמשבר	V						V				
			נוער וצעירים במצבי סיכון	V										
			סטודנטים לרפואה, כימיה, הנדסה וסיעוד בסיכון כלכלי ומלווים בקביעות									V		
	מלגות לימודים	רקיע	צעירים בסיכון כלכלי בני 18-26 המלווים בקביעות							V		V		
למרחב		צעירים חסרי עורף משפחתי							V					

ארגון	תוכנית	אוכלוסיית יעד	תחומי פעילות							
		טיפול, מוגנות ומעני חירום	קהילה, שייכות והעצמה	איתור, תכלול, ניהול מקרה והפניה	ליווי אישי	דיוור, קורת גג ופתרונות מעבר	מיצוי זכויות, סיוע כלכלי ותיווך למענים	השכלה והכשרה מקצועית	תעסוקה	שירות צבאי, לאומי ואזרחי והכנה לשחרור
מצמצמים רווחים	חיילים משוחררים חסרי עורף משפחתי	V	V		V					
החוט המשולש – בית חם לנוער	צעירים בסיכון בירושלים				V					
בית רות	נערות בסיכון				V	V				
א.ס.ף. (ASSAF)	פליטים ומבקשי מקלט				V		V			
דואליס	צעירים בסיכון תעסוקתי							V		
מקום, מרחב, קידום ומימוש	צעירים חסרי תמיכה			V	V		V			
הזנק לעתיד	צעירים מאוכלוסיות מוחלשות							V	V	
עמית לדרך	חיילים משוחררים מרקע מוחלש				V					V
רוח נכונה	חיילים בודדים		V		V					V
עמותת נצח (נצח יהודה)	נוער חרדי וחיילים בודדים				V					V
פרויקט גילה להעצמה טרנסית	הקהילה הטרנסית		V	V						
הלל – יוצאים בשאלה	יוצאי החברה החרדית		V		V					
יוצאים לשינוי	יוצאי החברה החרדית		V		V					
ICA – המרכז הישראלי להתמכרויות	מתמודדים עם התמכרות	V								

ארגון		תוכנית	אוכלוסיית יעד	תחומי פעילות															
מענים אוניברסליים/ עקיפים	עמינדב		שירות לאומי-אזרחי								שירות צבאי, לאומי ואזרחי והכנה לשחרור	תעסוקה	השכלה והכשרה מקצועית	מיצוי זכויות, סיוע כלכלי ותיווך למענים	דיור, קורת גג ופתרונות מעבר	ליווי אישי	קהילה, שייכות והעצמה	איתור, תכלול, ניהול מקרה והפניה	
	האגודה להתנדבות		שירות לאומי-אזרחי																
	בת עמי – אלומה		צעירות בשירות לאומי																
	אלומה		צעירים בשלב מעבר																
	פעמונים		כלל הציבור																
	הופה – "אסימון לסיכוי"		צעירים בני 14-26																
	המעבדה למיצוי זכויות חברתיות		כלל הציבור																
	עוגן		כלל הציבור																
	מרכזי צעירים		צעירים בני 18-40																

7.4 פרקטיקות מבטיחות

מחקרים על תוכניות הכנה לחיים עצמאיים הצביעו על תמונה מורכבת בנוגע ליעילותן. מחקרים בתחום הראו בדרך כלל תוצאות חיוביות ביכולת הצעירים לסיים לימודים ולהשתלב בתעסוקה ובתרומה נתפסת של התוכנית (ראו לדוגמה, Doucet et al., 2022; Heerde et al., 2018; Kim et al., 2019; Scott & White, 2023). כך גם בסקירת מחקרים שנערכו באוסטרליה אשר הצביעה על תרומה מסוימת של התוכניות, בעיקר בתחומים המעשיים של המעבר לבגרות, כגון יציבות בדיור, גישה למשאבים כלכליים והשתלבות במסגרות השכלה או תעסוקה. התקדמות בתעסוקה או בפיתוח קשרים חברתיים נרשמה בעיקר בתוכניות ארוכות טווח שהחלו לפני היציאה מן המסגרת ונמשכו אחריה (O'Donnell et al., 2020). לעומת זאת, במטה-אנליזות ובסקירות שיטתיות בעיקר של מחקרים שנערכו בארצות הברית נמצא כי בסיס הראיות הקיים הוא מוגבל וחלש מבחינה מתודולוגית בשל הטייות, שונות רבה בין תוכניות, מדגמים מוגבלים וקושי לבדוד אפקט ברור של ההתערבות (Taylor et al., 2021; Taylor et al., 2024). הקושי להצביע על יעילותו של רכיב אחד לעומת אחר נובע גם מהיות המעבר לבגרות תהליך רב-ממדי שיש בו מגוון היבטי חיים התלויים זה בזה, ולכן אי אפשר לצמצמו למיומנויות אחת או לקורס הכשרה יחיד שיכולים להוביל לשינוי (Starr et al., 2024). יתרה מזו, בסקירות שיטתיות נמצא כי תוכניות רבות אינן מעוגנות בתאוריית שינוי סדורה או במודל הפעלה ברור וכי רכיבים מרכזיים, כגון כישורי חיים או תמיכה חברתית, אינם מוגדרים או נמדדים בעקביות, ולכן קשה למדוד את יכולת ההשפעה שלהן (Aslantürk & Keser Günenç, 2026; Cruz et al., 2025; Feather et al., 2024). חוקרים הסיקו שצריך לערוך מחקרים מתחום מדע היישום כדי לזהות אילו רכיבים תורמים לשיפור התוצאות וכיצד הם מיושמים. היעדר ידע מדויק על איכות ההתערבויות, על מנגנוני הפעולה שלהן ועל רמת הביצוע הנדרשת מקשה על חיזוק השירותים הקיימים (Taylor et al., 2021; Taylor et al., 2024).

למרות האמור לעיל, נטען בספרות המחקר המקצועית שתוכניות אלו עשויות להראות תרומה למשתתפים, לדוגמה כאשר יש התאמה בין ובין צורכי הצעירים ורציפות מענים לאורך זמן. עוד נמצאו בספרות כמה פרקטיקות מבטיחות ומבוססות יותר בתוכניות אלו, והן מוצגות להלן.

1 רצף טיפול ותמיכה מתמשכת

בשנים האחרונות בולטת ברחבי העולם המדיניות להארכת משך השהות במסגרת, ולפיה צעירים בני 18 שהשמתם במסגרת הסתיימה יכולים להישאר בה עד גיל 21 לפחות או לעבור לגור בהסדרי מגורים מפקחים ולהיות זכאים למעטפת תמיכה. מדיניות זו מכירה באחריות המדינה לילדים שהוצאו מן הבית, ועל כן היא מעגנת בחקיקה את המשך התמיכה המעשית והרגשית בהם. המשך התמיכה נובע מן ההכרה שההתפתחות נמשכת גם בשנות העשרים, וכדי להשלימה בהצלחה נדרשת תמיכה רבה יותר וגם הבנה של מורכבות צורכי בוגרי מסגרות השמה. בבסיס מדיניות זו התפיסה שיש להעניק לצעירים זמן להתכונן למעבר (הדרגתיות),

לאפשר להם לעשותו כשהם מרגישים מוכנים (גמישות), לעזור להם לשמור על קשר עם מבוגרים תומכים שאיתם פיתחו מערכת יחסים קרובה ולפתח מערכות תמיכה חדשות שילוו אותם בעתיד (רציפות ושייכות). מגוף ידע הולך וגדל על תוכניות להארכת משך השהות במסגרת אפשר ללמוד על התוצאות החיוביות של תוכניות אלו ועל השגת יעדיהן: הן מספקות פתרונות דיור מותאמים, מציעות לצעירים יציבות, המשכיות ותמיכה קבועה לאורך זמן, משמרות את הקשרים עם מטפלים קודמים ונותנות רשת ביטחון וזירה ללמידת כישורים החיוניים לצעיר כדי שיוכל לקבל בהדרגה אחריות לחייו ושליטה בהם ולהיהפך למבוגר יצרני (OECD, 2022; Okpych et al., 2018).

2 תיאום טיפול

ליווי ארוך טווח על ידי מתאם טיפול משמש עוגן מקצועי משמעותי לבוגרי מסגרות השמה. מחקרים מלמדים כי קשר יציב ומתמשך עם דמות מקצועית מפחית תחושת חוסר יציבות אחרי המעבר, מגביר התמדה בלימודים ובעבודה ותורם לפיתוח עצמאות ורווחה נפשית בשנות הבגרות המוקדמת (Stein & Munro, 2008; van Breda et al., 2020; Zhao et al., 2025). מתאם טיפול צריך לעקוב אחר הסדרי המגורים של הצעירים מאחר שאין תמיד מי שידווח, להקשיב להם בתשומת לב ולהכיר בעצמאותם לקבל החלטות בתחומים רבים, שלפני גיל 18 היו מתקבלות בשבילם, ולסייע להם בפנייה למערכות שמשרתות מבוגרים. כלומר, עובד זה צריך להיות בקיא במערכות ובשירותים שעובד רווחה הילד נפגש איתם מעט מאוד ואף לשתף יותר את הצעירים במאמצים שהוא עושה לפתח קשרים עם מערכות אחרות (McDaniel et al., 2019). הוא גם צריך להכיר היטב את נותני השירותים המקומיים ואת המשאבים הקיימים באזור (Dworsky & Dasgupta, 2018).

3 שיתוף הצעירים

בוגרי מסגרות השמה ממוקמים במצבי שוליות מרובים. אחד הביטויים לכך הוא החוויה של ילדים במסגרות השמה כמי שאין ביכולתם לקבל החלטות בנוגע לחייהם. חוויה זו מתעצמת בשלב המעבר לבגרות, אז הם נדרשים לקבל החלטות על מסלול החיים שלהם בלי שתרגלו זאת בעבר ובלי זמן מספיק לכך. מעורבות הצעירים בתכנון המסלול שלהם לבגרות מסייעת להם לפתח יכולת פעולה (agency) ולקבל אחריות לגורלם בתוך מערכות התמיכה המוצעות להם (Atwool, 2016). אף שהשתתפות בתהליך קבלת החלטות היא חיונית לשלומות שלהם, ניסיונם המוגבל מקשה עליהם לשלוט במסלולי הפעולה שלהם. לכן הכללתם בתהליך קבלת ההחלטות, יידועם על המאפיינים של מצבם, דיון עם אנשי המקצוע על האפשרויות שלהם והגברת יכולת הבחירה וההשפעה בצומתי קבלת ההחלטות עשויים לסייע להם בהתמודדותם עם קושי זה ובחיזוק תחושה של יכולת פעולה ושל שלומות (Pepe et al., 2024).

במישור המדיניות, שיתוף בוגרי מסגרות השמה (יועצים מניסיון חיים) בעיצוב, בהפעלה ובהערכה של שירותי מעבר ותמיכה נחשב כיום פרקטיקה מרכזית במדינות מערביות (תיבה 3). שיתוף הבוגרים מחזק את הרלוונטיות של ההתערבויות, מחדד את הבנת הצרכים ותורם ליצירת שירותים המותאמים לדפוסי החיים ולחוויה של הצעירים עצמם. מחקרים הראו ששילוב יועצים מניסיון חיים משפר את איכות השירות ומקדם מדיניות מבוססת משתמש (Farragher et al., 2023; Mendes & Rogers, 2020). מעורבות הצעירים בהחלטות ובמדיניות שמשפיעות על חייהם יכולה לתרום לחוסן שלהם, ליכולת לתכנן ולתחושת השליטה שלהם, והיא מציעה הזדמנות למסגר מחדש אירועים ונסיבות פוגעניים (Stein, 2012).

אף על פי ששיתוף החניכים הוא המדיניות המוצהרת של אגף בכיר חוץ-ביתי, בפועל אין שיתוף מספיק של הצעירים בבניית התוכנית האישית ובתכנון העתיד בתום ההשמה. שיתוף יכול להגביר את מעורבות המתבגרים והצעירים ואת האחריות ליישום התוכנית שנבנתה, והוא גם יכול להבטיח התאמה בין יעדי התוכנית לרצון המתבגרים והצעירים. הוא מחזיר להם תחושה של שליטה, מסייע להשגת תוצאות ההתערבות ומכין את המתבגרים לחיים מחוץ למסגרת ההשמה. ב"אור שלום" דווח על התפתחות נושא השיתוף בעמותה בשנתיים האחרונות ועל הקמת קבוצת מנהיגות שמלווה פיתוח של נושאים חדשים בתוכנית הבוגרים.

מנקודת המבט של המומחים מניסיון חיים

הצעירים בוועדה התקשו לתת דוגמאות למקרים שהם שותפו, והדוגמאות שלהם המחישו שנושא זה אינו ממוסד במסגרות השמה. הדוגמאות שניתנו היו מן התקופה שלאחר סיום ההשמה: הזמנה להציג את הסיפור שלהם בפורומים מגוונים, חונכים שהקשיבו להם, מפקדים בצבא או דיקן במכללה שהקשיבו לצורכיהם. הצעירים ציינו את המכשלים בוועדה שהוקמה למחקר זה כמרחב לשותפות והביעו צורך ורצון רב בהקמת מנגנוני שיתוף, ובכלל זה פורומים שהם יוכלו להוביל בעצמם.

להשתתפות צעירים צורות רבות, החל בשיתוף בחוויה האישית, המשך בייעוץ ובמתן משוֹב וכלה במעורבות ממשית בהפקת ידע, בפיתוח מענים ובהשפעה על קבלת החלטות. במדינות לא מעטות פועלים ארגוני צעירים שמבקשים לשפר את מצבם ומציעים מקום לחלוק חוויות, לחוש תמיכה מעמיתיהם ומאנשי מקצוע ולהשתתף בתהליכי קבלת החלטות בעניינם. התארגנויות מעין אלו דווחו ב-19 מ-36 מדינות שהשתתפו בסקר שנערך בשנת 2020. המימון שלהן הגיע ממגוון מקורות: ממשלה, עמותות וגופים פרטיים (Strahl et al., 2021).

ניסיון חיים יכול להיהפך למשאב קבוע לידע, לקביעת סדרי עדיפויות והשפעה על שירותים, למחקר ולעיצוב מדיניות. סקירות בין-לאומיות ותיעוד מן השדה הראו ששיתוף צעירים הוא פרקטיקה בשימוש במדינות רבות, וכי מעורבותם של בוגרי השמה עשויה להעמיק את ההבנה של חוויותיהם, ובכך לסייע בתיאור מדויק יותר של המעבר לעצמאות (Prendergast et al., 2024). גופים מוצלחים משלבים מועצת צעירים, ייעוץ קבוע בוועדות, תעסוקה של צעירים בוגרי מסגרות בתפקידי חונכות ושותפות בעיצוב מדיניות (Refaeli & Mann-Feder, 2025).

צורה נפוצה של השתתפות היא מועצת צעירים. מטרותיה העיקריות הן לרכז ידע מניסיון חיים, לאפשר שיתוף וחזקת הדדי ולתרגם כוח קהילתי וקולקטיבי להשפעה על קבלת החלטות, על מדיניות ועל שירותים לאוכלוסייה זו. פעילותן של מועצות הצעירים שואבת ממסורות רחבות יותר, ובהן תנועת זכויות הנכים, שהדגישה הגדרה עצמית, הובלה על ידי אנשים בעלי ניסיון חיים ושיתוף פעולה בין עמיתים, ואמנת האו"ם לזכויות הילד, שבמרכזה הזכות של ילדים ובני נוער להישמע בהחלטות הנוגעות להם ([Federation of BC youth in care network](#); Scotch & Sutton, 2021; United Nations, 1989). Casey Family Programs, גוף המתמקד בשיפור המערך החוץ-ביתי בארצות הברית, כתב מדריך מעשי לתפעול מועצות אלו. במדריך מודגש הצורך בהיערכות ארגונית מוקדמת לשיתוף אמיתי של צעירים ודרכי פעולה אחרות, כגון גיוס רחב ומתמשך, תהליך הצטרפות נגיש וידידותי לצעירים, מכגשים היברידיים לצד סיוע טכנולוגי ותחבורתי, תקשורת רציפה בשפה פשוטה, איש צוות ייעודי לליווי הקבוצה והיערכות מודעת טראומה ובה הכנה לפני מכגשים, עיבוד אחריהם ותמיכה רגשית. כדי להבטיח המשכיות, יש לספק לצעירים הוכחה ממשית לכך שקולם יכול להשפיע על שינוי עתידי (Casey Family Programs, 2022).

קנדה: National Council of Youth in Advocate Care

מטרת המועצה לקשר בין רשתות ויוזמות שפועלות ברחבי המדינה ולהפוך ידע המבוסס על ניסיון חיים למשאב בעל השפעה על עיצוב מדיניות, על קידום סטנדרטים שוויוניים למעבר לבגרות ועל פיתוח כלים להערכה ולהשפעה על מדיניות.

המועצה היא ארצית ופועלת בשיתוף גופים אחרים הפועלים בתחום הזה. היא גובשה בתחילה בתמיכת (Doucet et al., 2023; [McConnell](#)) Child Welfare League of Canada ([Foundation](#)).

אוסטרליה: קבוצות ייעוץ

קבוצות הייעוץ של CREATE Foundation עובדות עם ילדים וצעירים בני 10-25 עם ניסיון חיים בהשמה. הן מספקות מסגרת להעלאת סוגיות מתוך המערכת ולהשפעה על תוכניות, משאבים ושירותים. המפגשים קבועים ומתקיימים במתכונת בלתי פורמלית יחסית. המשתתפים מובילים בעצמם את השיח בסוגיות החשובות להם, והארגון מספק ליווי, תיווך ותמיכה. התובנות שעולות מן הדיון במפגשים משמשות את הארגון לצורכי סנגור, פיתוח תוצרים ושיתופי פעולה עם גורמים נוספים בתחום ההשמה החוץ-ביתית (CREATE Foundation, 2025).

ניו זילנד: מועצות אזוריות

המועצות של VOYCE – Whakarongo Mai מיועדות לצעירים בני 16-25 עם ניסיון חיים בהשמה, ומטרתן להציף סוגיות מן השטח, לחזק את קולם של הצעירים ולתרום לעיצוב עבודת הארגון והשיח הציבורי בתחום. לרוב אלו קבוצות קטנות הנפגשות מדי חודש ומשלבות פיתוח מנהיגות, למידה משותפת ותמיכת עמיתים. נוסף על עבודת הקבוצות, הארגון פועל בשותפות עם גופים קהילתיים ועם ארגונים ארציים של ילדים כדי לעגן את עבודת המועצות ולהרחיב את רשת התמיכה, הייצוג וההשפעה (Changemakers for Children, 2024; [VOYCE – Whakarongo Mai](#)).

ישראל: ועדה מייעצת

בשנת 2015 הוקמה ועדה מייעצת בתוכנית "גשר לעצמאות" בהשתתפות 14 צעירים. מחקר הערכה לימד כי המשתתפים הרגישו מועצמים על ידי פעילות זו, והיא גם סייעה להם להתגבר על חוסר האמון שחשו כלפי מערכות ולשתף פעולה עם מוסדות (Schwartz-Tayri, 2023). בצד זאת אפשר למצוא תהליכי שיתוף דוגמת פעולות שנעשות לאחרונה לפיתוח מערכות לניהול ההתערבות של חניכים בכנימיות רווחה (ארזי ורזניקובסקי-קוראס, 2025) ולתיקון חוק הנוער (טיפול והשגחה) התש"ך-1960 (הוועדה הציבורית, 2025).

4 חונכות

חונכות היא אחד השירותים הנפוצים ביותר בתוכניות הכנה לחיים עצמאיים. היא מספקת הזדמנות לסוג יחסים אחר מזה שיש לצעירים עם אנשי מקצוע או עם בני משפחה. מודלים נפוצים ומבטיחים של חונכות הם חונכות טבעית וחונכות עמיתים. חונכות טבעית היא קשר

עם מבוגר אכפתי ותומך מתוך הרשת החברתית של הצעיר, כגון מורה, קרוב משפחה רחוק, ספק שירות, חבר קהילה או מאמן אישי. קשר מסוג זה יכול לספק הגנה לבוגרי מסגרות השמה ולהתאים להם יותר מחונך שהותאם להם בתוכניות חונכות פורמליות. יחסים טראומטיים בעבר, מעברים רבים ומערכות יחסים משובשות יכולים להקשות על בוגרי מסגרות השמה ליצור קשר חברתי עם מבוגר לא מוכר, ולכן יהיה להם קל יותר לחזק מערכת יחסים קיימת מלהתחיל מערכת יחסים עם מבוגר חדש (Okpych et al., 2018; Thompson et al., 2016). בסקירת מחקרים בתחום נמצא כי יש קשר חיובי בין חונכות טבעית לשיפור במצבם הרגשי, ההתנהגותי והלימודי של בוגרי מסגרות השמה (Thompson et al., 2016) וכי חונכים שממלאים כמה תפקידים, כגון הורה, יועץ ודמות לחיקוי תורמים למידת המוכנות של המתבגרים למעבר לבגרות (Sulimani-Aidan, 2020). יתרון אחר לחונכות טבעית הוא שהאיחוד המחודש עם מבוגרים שאבד עימם הקשר מזמן לצעירים גם קשרים קהילתיים חזקים יותר (Burt, 2019). בסקירה שיטתית של התערבויות לחיזוק רשתות תמיכה בקרב בוגרי מסגרות השמה נמצא כי חיפוש קרובי משפחה הוא אחת הדרכים להרחיב את רשתות התמיכה (Okland & Oterholm, 2022).

חונכות עמיתים היא חונכות של בוגר השמה חוץ-ביתית שצלח את המעבר לבגרות. היתרון בחונכות זו הוא קשר בין הצעיר לאדם שחווה על בשרו הוצאה מן הבית, שהות במסגרת ויציאה לעצמאות. יתרון אחר הוא שהצעיר והחונך קרובים בגיל ויש דינמיקה של שוויון ביחסים. חונך זה יכול לשתף במידע על עניינים אישיים והצעיר יסכים להקשיב לו יותר מלמבוגרים אחרים (Okpych et al., 2018). משתתפי תוכניות הכנה לחיים עצמאיים הביעו רצון בחונכים עם ניסיון אישי בשל הזדמנויות ללמידה מעשית והשראה מאנשים עם סיפור חיים דומה לשלהם (Brisson et al., 2022; Children Now, 2023).

5 עבודה מבוססת כלים ומערכי למידה

מודלים נפוצים בתחום ההכנה למעבר לבגרות הם פרקטיים, מדידים, מתאימים לעבודה של צוות רב-מקצועי ומערכתי ומבוססים על תהליך פיתוח אישי מונחה. לרוב מודלים אלו כוללים רשימת משימות (checklist) שמסייעת בהבניית העבודה ובבחינת התקדמות. אפשר למצוא ברחבי העולם וגם בישראל דוגמאות לכלים להערכת צרכים שנבנו לצורכי מחקר (ראו לדוגמה Benbenishty & Schiff, 2009; Dubov et al., 2022) ולצידם כלים שנועדו לשמש את אנשי המקצוע בעבודתם עם הצעירים או את הצעירים עצמם (תיבה 4). קרן Casey מציעה כלים מובנים להערכת המוכנות של מתבגרים לחיים עצמאיים. כלים אלו כוללים שאלות בתשעה תחומים הרלוונטיים להצלחה בבגרות ואפשר להורידם בחינם [באתר הארגון](#). באירלנד פועלת תוכנית הכנה ממשלתית בפיקוח TULSA, והערכת צרכים בשבעה תחומים משמשת בסיס להשתתפות בתוכנית: השכלה, כספים ותקציב, הכשרה ותעסוקה, בריאות ורווחה אישית, התפתחות אישית וחברתית, דיוור, תמיכה משפחתית ([Young people leaving care](#)).

שוודיה: התוכנית My Choice-My Way!

תוכנית הכנה לבגרות פרטנית ומבוססת תאוריה ומחקר לבני 15+ במסגרות חוץ-ביתיות בשוודיה. התוכנית היא תוצר של תהליך פיתוח ארוך שכלל מראשיתו התייחסות לסוגיות של התאמה תרבותית מתוך תפיסה שהיא המפתח להצלחת ההתערבות. התוכנית ניתנת על ידי עובדות סוציאליות מיומנות וכוללת מדריך הפעלה – חוברת הדרכה לספק השירות ומידע וחומרים קונקרטיים (כגון חוברת עבודה) למשתתפים. המדריך מורכב מ-19 פרקים המחולקים לשלושה שערים: השער ראשון כולל מערך מפגשים שמטרתם לסייע לבני הנוער לתכנן את עתידם, השער השני כולל מגוון של תחומי ידע, כישורים ויכולות וכן תרגול, והשער השלישי נועד לסייע לבני הנוער ליישם בתכנון העתיד שלהם באמצעות הידע, המיומנויות והיכולות החדשים שנרכשו הודות להשתתפות בתוכנית.

19 הפרקים מחולקים לתוכני ליבה ולתוכני רשות. בכל פרק סקירה קצרה של מחקרים בתחום ויעדים קונקרטיים למפגש. ספקי השירות צריכים לעבוד עם בני הנוער מארבעה עד שמונה חודשים על 16 פרקים לפחות מתוך המדריך. רק אם הם משוכנעים שלמשתתף כבר יש ידע, כישורים ויכולות בתחומים מסוימים אין צורך לעשות זאת יחד. מבנה המפגשים מאפשר להתאים את הסדר שלהם לצרכיו האישיים של כל משתתף, והוא מעודד את איש המקצוע לתכנן מפגשים המתבססים על נושאים שרלוונטיים במיוחד ליעדיו האישיים של המשתתף (Skoog et al., 2024).

אנגליה: ערכת הכלים של Bromley Council

חוברת העבודה שפותחה ברשות המקומית ברומלי (London Borough of Bromley, 2023) מיועדת לבני 14-21 ולעיתים מתאימה עד גיל 25. היא כוללת תהליך מובנה של הערכה ומעקב, רשימות משימות שיש לעשות, פעילויות לפיתוח תחומים למיניהם, משימות תרגול אישיות ונקודות זמן של הערכה משותפת לצעיר ולמלווה. בחוברת עשרה פרקים המשקפים את תחומי החיים שזוהו כחיוניים להכנה למעבר לבגרות: ניהול פיננסי, ניהול משק בית, בריאות, יכולת התניידות בתחבורה ציבורית, בטיחות, דיור, תעסוקה ולימודים, מערכות יחסים בריאות, זכויות משפטיות והורות. כל פרק מורכב ממטרות, מתוכן לימודי, מרשימת מיומנויות בשלוש רמות, ממשימות לביצוע, מהערכה עצמית ומהערכת מלווה (Independence Toolkit 2023) Level 1; להרחבה ראו **נספח ב**).

ישראל: מניפת צבעים של "ילדים בסיכוי"

ב"ילדים בסיכוי" פותח לפני שנים אחדות כלי שפורט לפי צבעים את המיומנויות שצריכות להיות למתבגרים למעבר מוצלח לבגרות. כלי מעין זה יכול לסייע לרכזי הבוגרים ולצוותים המלווים בהכנה למעבר לבגרות בעבודתם עם המתבגרים והצעירים. הפרקטיות של הכלי מסייעת למקד את העבודה בתחום שההכנה שלו היא רחבה מאוד וגם מספקת פתרון כלשהו לתחלופה הגבוהה של מדריכים, של מנחות אומנה ושל אנשי צוות אחרים שעובדים עם המתבגרים, כי יש כלי שיכול להנחות את העבודה ואת המשכיותה.

6 עבודה מיועדת טראומה

רבים מבוגרי מסגרות ההשמה חוו טראומות וחוויית ילדות שליליות שהשפיעו על תהליכי ההתפתחות שלהם ועלולות להשפיע גם על התפקוד ועל הרווחה הנפשית שלהם במעבר לבגרות (Matte-Landry et al., 2025; Moore et al., 2025). בשל השפעות אלו יש צורך בהתאמה של השירותים לצורכיהם הייחודיים. עבודה מיועדת טראומה זוהתה בספרות כגישה מבטיחה לשיפור המענים לצעירים בוגרי מסגרות השמה אשר חוו שיעורים גבוהים של טראומה בילדותם (Matte-Landry et al., 2025). עקרונות מרכזיים של עבודה מיועדת טראומה הם: הבנה של השפעות הטראומה, יצירת סביבה בטוחה, חיזוק שליטה ובחירה, עבודה מבוססת קשר (יחסי אמון, עקביות הקשר) וראייה מערכתית (Kisiel et al., 2021). עבודה מיועדת טראומה כוללת גם הפניה להתערבויות מותאמות ובניית קשרים עם מבוגרים תומכים שילוו את הצעירים בתהליך המעבר לבגרות. חיוני שלכל אנשי המקצוע, לרבות הורים אומנים, תהיה גישה לאסטרטגיות מיועדות טראומה כדי לתמוך ביעילות בצרכים הקשורים לטראומה של המתבגרים והצעירים שבטיפולם.

7.5 דרכי עבודה נפוצות בפעילותן של קרנות פילנתרופיות בתחום המעבר לבגרות

בשנים האחרונות הצטבר ניסיון רחב במדינות צפון אמריקה ואירופה בקידום מענים לבוגרי מסגרות השמה בהובלת קרנות פילנתרופיות ובשותפות עם מערכות ציבור.

ניתוח של מקרי בוחן נבחרים מארצות הברית, קנדה, אוסטרליה, בריטניה ומדינות באיחוד האירופי מלמד על עקרונות הפעולה של קרנות פילנתרופיות הפועלות בתחום. פעילות הקרנות התמקדה בזירה המערכתית מתוך רצון לספק מענה לפערים מבניים ביישום מדיניות קיימת. פעילות זו נשענה על ההבנה כי אתגרי היישום נובעים בעיקר מעמימות במדיניות ומקשיים ברצף הטיפול ובחלוקת האחריות בין גופים במערכת. הקרנות ביקשו לגשר על הפער בין ידע מקצועי (מבוסס ניסיון מעשי וראיות אמפיריות) וניסיון חיים מצטבר (של מקבלי השירות) ובין תהליכי קבלת החלטות (משרדי הממשלה) כדי לאפשר תרגום של תובנות כלליות לתפיסות, לסטנדרטים ולתהליכים שאפשר להטמיע בפועל (Dixon & Baker, 2016; Stein & Munro, 2008). הקרנות מיקדו את פעילותן בתכלול העבודה בין המערכות וביצירת תנאים המאפשרים תיאום, עקביות ויישום רחבי. פעילותן אפשרה למערכת הציבורית לבחון את היתכנות השירותים והתוכניות, לבצע התאמות נדרשות ולהטמיע בהדרגה את השינויים, ובכך להגדיל את הסבירות ליישום יציב ועקבי לאורך זמן (Dixon & Baker, 2016; Zhou et al., 2022).

זוהו כמה פרקטיקות שכיחות שהתפתחו מן הניסיון שהצטבר בשדה ונמצאו יעילות בהתמודדות עם פערי יישום בתחום ההכנה למעבר לבגרות (Courtney et al., 2011; Dixon & Baker, 2016; Jim Casey Youth Opportunities Initiative, 2013; Mendes, 2023; Zhou et al., 2022):

- עבודה בזירת החקיקה והמדיניות הפורמלית – הבהרת זכאות, אחריות וחובות מערכתיות. לדוגמה, הקרנות סייעו לנסח הגדרות ונהלים ברורים שאפשרו אחידות ויציבות לאורך זמן.
 - בניית מנגנונים לחיזוק רצף הטיפול – הגדרת סטנדרטים לשלב המעבר לבגרות, תיאום בין מסגרות השמה לשירותי קהילה והקדמת תחילת שלב ההכנה לחיים עצמאיים. מנגנונים אלו נועדו לצמצם שונות בין אזורים גאוגרפיים ובין מפעילים ולהפוך עקרונות כלליים לשגרת עבודה.
 - עבודה בין-מערכתית מכוונת – בניית קואליציות, יצירת מנגנוני תיאום והפחתת חיכוך בין שחקנים הפועלים במגוון זירות. עבודה זו תרמה לצמצום כפילויות ולחיזוק הרצף עבור הצעירים במשך המעבר בין מסגרות ושירותים.
 - שימוש בנתונים ופיתוח מערכות מידע – במערכות שלא הייתה בהן תמונה ברורה של מודל ההפעלה ושל התוצאות השקיעו הקרנות משאבים בניסוח מדדים מוסכמים, באיסוף שיטתי של נתונים ובהפיכתם לכלי ניהולי אחוד. היכולת להראות היכן מתרחשים כשלים, מה מחירם ומה אפשר לשפר שימשה בסיס לקבלת החלטות על דרכי התערבות ולהקצאה מושכלת יותר של המשאבים. כלי מרכזי להשפעה על מקבלי החלטות הוא דוחות עלות-תועלת שסיפקו הקרנות.
 - שיתוף הצעירים בעיצוב המדיניות והפרקטיקה – שיתוף הצעירים בלמידה אפשר לזהות פרקטיקות מיטביות וכן כשלים תפעוליים שאינם גלויים ברמת המדיניות או התכנון ולאמוד את מידת ההלימה ואת הפערים בין התכנון ליישום בפועל. נקודת המבט של הצעירים סייעה לזהות את הצרכים, לשפר תהליכים ולדייק את המענים. עצם ההכרה בידע ובניסיון של הצעירים חיזקה את מעמדם כסוכני שינוי בתוך המערכת, ושילובם בתהליכי חשיבה וקבלת החלטות תרם גם להעצמה אישית, להגברת תחושת השייכות ולחיזוק הלגיטימציה הציבורית של מהלכי השינוי בעיני כלל השחקנים בשדה, בייחוד בקרב הפועלים במגזר השלישי.
- אחת האסטרטגיות הבולטות ששימשו את הקרנות לקידום שינוי מדיניות בתחום התמיכה בבוגרי מסגרות השמה הייתה קמפיינים ויוזמות ברמה הלאומית שהן הובילו. קמפיינים ויוזמות אלו מוצגים להלן.

אמצעים הברית – Success Beyond 18

הקמפיין הלאומי Success Beyond 18 של Jim Casey Youth Opportunities Initiative התמקד בקידום מעבר הדרגתי לבגרות עבור בוגרי אומנה באמצעות הרחבת התמיכה אחרי גיל 18. הערך הפילנתרופי העיקרי של הקמפיין היה בניית תשתית השפעה ארוכת טווח: חיבור

בין מדינות, קובעי מדיניות, אנשי מקצוע ומומחים מניסיון חיים בצד שימוש בנתונים ובמסמכי מדיניות. העבודה שנעשתה במסגרת הקמפיין מלמדת כי יותר ממימון שירותים שינוי בתחום זה דורש יצירת יכולת מערכתית לנסח מדיניות, להטמיע אותה ולמדוד התקדמות לאורך זמן (Jim Casey Youth Opportunities Initiative, 2013).

אוסטרליה – The Home Stretch

The Home Stretch היא שותפות בין-מגזרית הפועלת לקידום רפורמה במדיניות התמיכה בבוגרי מסגרות השמה. אחד הדברים שנעשו הוא קמפיין רחב בהשתתפות קובעי מדיניות, אנשי מקצוע, ספקי שירותים, חוקרים וצעירים. בקמפיין נעשה שימוש בולט בדוחות עלות-תועלת שהציגו את הארכת התמיכה לא רק כצורך חברתי אלא גם כהשקעה כלכלית המפחיתה עלויות עתידיות במגוון תחומים. המהלך שנעשה מציג כיצד סוגיה חברתית מתורגמת לשפת מדיניות ולהקצאה תקציבית ומלמד כי אין די בטיעונים מוסריים לקידום שינוי אלא נדרש שילוב של אסטרטגיות, ובכלל זה הצגת נתונים, הקמת קואליציה, שיתוף צעירים ומודל כלכלי ברור (Mendes, 2023).

אנגליה – Staying Put

תוכנית Staying Put היא דוגמה ליוזמה שהתפתחה מן השטח (practice-led). היא החלה כיוזמה של רשויות מקומיות ושל The Fostering Network, ארגון גג הפועל בתחום האומנה באנגליה, לצד ארגונים חברתיים העוסקים בזכויות בוגרי אומנה וחוקרים ואנשי מדיניות שעקבו אחר מצב הבוגרים. מטרת היוזמה הייתה למנוע ניתוק חד של צעירים ממשפחות האומנה בגיל 18. גופים אלו תיעדו את הפרקטיקות הקיימות, הצביעו על מצבם של הבוגרים וחיברו בין ניסיון השטח לממצאי מחקרים. The Fostering Network הוביל קמפיין שמטרתו קידום הכרה רשמית בהמשך מגורים במשפחת האומנה, פעל לשינוי חקיקה וניסח את העיקרון של המשך תמיכה כזכות ולא כחריגה מן הכלל. עיקרון זה אומץ כמדיניות לאומית ועוגן בחוק. מקרה זה מדגים מסלול השפעה שבו רעיון שפותח בשדה, גובה בראיות ונוסח כפתרון ברור לבעיה קיימת נהפך למדיניות ולחוק (Dixon & Baker, 2016; The Fostering Network, n.d.).

אנגליה – New Belongings

קרן פול המלין (Paul Hamlyn Foundation) פעלה עם רשויות מקומיות באנגליה לשיפור התמיכה בבוגרי מסגרות השמה באמצעות משוב שיטתי מן הבוגרים ותכנון שירותים על בסיס חוויתיהם. שותפות הצעירים שימשה כלי ניהולי: נערכו סקרים בקרב בוגרי מסגרות השמה, נעשו אבחונים עצמיים של רשויות מקומיות בנוגע לעבודתן, נבנו תוכניות ונערכה למידה בין-רשויות. מקרה זה הוא דוגמה למימון מנגנון שיפור מתמשך שמאפשר לרשויות להבין היכן השירות אינו עובד ולתקן אותו. מודל זה רלוונטי במיוחד במערכות שבהן יש שונות גבוהה בין אזורים וספקים (Coram Voice, 2023; Dixon & Baker, 2016).

דוגמה קצת אחרת היא התוכנית שבבנייתה הייתה שותפה קרן רובין הוד (Robin Hood Foundation). התוכנית נבנתה כמודל עירוני רחב לליווי אישי, חינוכי ותעסוקתי של בוגרי אומנה עד גיל 26. לא היה זה מיזם ניסיוני מצומצם אלא מהלך שהוטמע בכלל ארגוני האומנה בעיר ניו יורק באמצעות יצירת סטנדרטים משותפים, תשתית נתונים ומנגנון מימון ציבורי. מקרה זה מדגים כיצד השקעה ראשונית בקואליציה, במודל שירות אחיד ובתשתית מדידה יכולה להבשיל לאימוץ עירוני רחב ולסייע למערכת ציבורית לעבור ממענה מפוזר למבנה שירות עקבי ומנוהל (Zhou et al., 2022).

7.6 שיקולי עלות-תועלת בהמשך התמיכה בבוגרי מסגרות השמה

מחקרים על תוכניות להארכת משך השהות במסגרת בחנו את יעילותן בהיבט של עלות-תועלת לפרט ולמדינה. ההנחה היא שהצלחת תוכניות מסוג זה, כלומר שיפור במצב של בוגרי מסגרות השמה, תועיל למדינה ולחברה. המודלים שפותחו בחנו מדדים מגוונים שיכולים מצד אחד לחסוך למדינה הוצאות ומצד אחר להגדיל את הכנסותיה. כך לדוגמה, הכנסה גבוהה יותר מעבודה, תשלום מיסים, תשלומים לביטוחים פרטיים ונכסים יגדילו את הכנסות המדינה. לעומת זאת, הפחתת עלויות ההשתתפות בשירותי בריאות, ירידה במתן קצבאות, שיעור נמוך של מעורבות בהתנהגות מנוגדת לחוק יצמצמו את הוצאות המדינה. מילר ואח' (Miller et al., 2020) כללו משתנים אלו במודל שבנו ומצאו שהמדינה תחסוך 56,415 דולר על כל משתתף בתוכנית להארכת משך השהות במסגרת ושהיחס עלות-תועלת הוא 3.95 דולר של הטבות לכל החיים תמורת כל דולר שמושקע. מתוך סך ההטבות 40% מייצגים חיסכון והכנסות למדינה: לרשות המקומית ולממשל הפדרלי. פטרס ואח' (Peters et al., 2009) ביקשו להעריך את ההשפעה הפוטנציאלית של הארכת משך השהות במסגרת זמן קצר אחרי חקיקת החוק להארכת האומנה. הם השוו נתונים משלוש מדינות: איוה וויסקונסין שבהן הסתיימה ההשמה בגיל 18 ואילינוי שבה אושרה מדיניות להארכת משך השהות במסגרת עד גיל 21. על בסיס ניתוח נתונים של השפעת לימודים על-תיכוניים על גובה ההכנסה כל החיים, הסיקו החוקרים שהתועלת הכספית של הארכת משך השהות במסגרת הן לפרט הן לחברה גוברת על עלויות הממשלה ביחס של בערך 2 ל-1. המשתנים שהובאו בחשבון כדי להעריך את העלות לממשלה: עלות יומית ממוצעת לתמיכה בצעיר אחרי גיל 18; משך ההשתתפות הממוצע הצפוי של הצעירים בתוכנית אחרי גיל 18; עלות ממוצעת של הסיוע הציבורי (נבדק רק סיוע בצורת כסף או סיוע דומה לו, כגון תלושי מזון. לא נכללו סיוע אדמיניסטרטיבי או סיוע דומה, כגון עזרה בדיר) שעשווי להיחסך אם הצעירים ישתתפו בתוכנית.

במחקר הערכה שנעשה באנגליה על התוכנית Staying Put הושוותה עלות התמיכה בצעירים לעלות התמיכה בילדים. נמצא שהעלות השנתית של תמיכה בצעירים שנשארים באומנה

עבור רשויות הרווחה הייתה 14,278 אירו. עלות זו כללה את כל שירותי התמיכה בצעיר ואת הקצבה למשפחת האומנה. לעומת זאת העלות השנתית של השמת ילדים מתחת לגיל 18 הייתה 25,828 אירו (Munro et al., 2012).

כמה ארגוני חברה אזרחית העוסקים בתחום רווחת הילד באוסטרליה בנו תוכניות תמיכה מורחבות משלהם בסיוע מענקים פילנתרופיים. מטרות תוכניות אלו היו לתת מענה לצורכי בוגרי מסגרות השמה וגם להפעיל לחץ על הממשלה לממן תוכניות תמיכה אוניברסליות. הארגונים הללו לא רק סיפקו שירותים ישירים אלא גם קידמו טיעונים כלכליים לתועלות של תמיכה מוגברת. כך לדוגמה, בניתוח עלות-תועלת שערך ארגון Berry Street Victoria הוערך כי תמיכה ממושכת בבוגרי אומנה תביא להפחתה ניכרת בדרישה לשירותי בריאות ורווחה, עם חיסכון מוערך של 3.77 דולר על כל דולר שהושקע. המרכז למצוינות ברווחת ילדים ומשפחות (Centre for Excellence in Child and Family Welfare) ערך מחקר והוכיח כי תמיכה בבוגרי מסגרות השמה עד גיל 25 תביא לחיסכון ניכר בשימוש בשירותי חירום, כגון בריאות הנפש, הגנת ילדים, אלכוהול וסמים ומערכת המשפט הפלילית (Mendes, 2023).

8. מדידה שוטפת והערכה

מדידה שוטפת, מחקר והערכה מסייעים בתכנון מושכל של מענים ומספקים תובנות על יישום המדיניות, על התוכניות ועל התוצאות שהן משיגות (Lansing et al., 2021; Tuyishime et al., 2024), ויש חשיבות רבה לתשתית נתונים ארצית. במשך השנים חלה התקדמות בתחום זה, ובמדינות רבות בנו מערכות נתונים לאומיות שמאפשרות מעקב אחר תוצאות, ניטור פערים, הערכה מבוססת ראיות והפקת לקחים בהיקף נרחב (Refaeli & Mann-Feder, 2025). לדוגמה, בארצות הברית חובת איסוף הנתונים וחובת הדיווח על מצב הצעירים בתוכניות ובשירותים המיועדים לבוגרי מסגרות השמה מעוגנות בחוק משנת 1999 (the Foster Care Independent Act). המינהל לילדים ולמשפחות (The Administration for Children & Families) נדרש לבנות מערכת לאיסוף נתונים כדי לעקוב אחר תוכניות הכנה לחיים עצמאיים ושירותי תמיכה שהמדינות מספקות ולפתח מדדי תוצאה להערכת ביצועי המדינות בהפעלת התוכניות. הנתונים נאספים על ידי גופי המדינה שמנהלים את התוכנית ונשלחים ללשכה הסטטיסטית של הילדים (the Children's Bureau) וכן באמצעות שאלונים למילוי עצמי שממלאים בוגרי מסגרות השמה (Liu, 2020). מאגר מידע לאומי זה – the National Youth in Transition Database – הוקם בשנת 2010 ומרכז מידע מחמישים המדינות של ארצות הברית, והוא גם משמש חוקרים רבים לניתוח מצב בוגרי מסגרות השמה.

שימוש בנתונים מסייע לקדם קבלת החלטות על מדיניות ותוכניות ולהפיץ מידע שיכול לרתום בעלי עניין מרכזיים וקובעי מדיניות. אולם בישראל אין מסד נתונים לאומי על מספר בוגרי מסגרות ההשמה או על שיעור המסיימים בכל שנה. המידע מצוי במערכות למיניהן במשרדי הממשלה (Refaeli & Sold, 2025), והפיצול בין מקורות מידע מקשה על תכנון בקרה, על הערכת יעילות ועל עיצוב מדיניות. מידע על בוגרי מסגרות השמה מבוסס בעיקר על מחקרים שנעשים מדי פעם.

הראיונות עם נשות המקצוע לימדו כי מערך המדידה וההערכה של מצב הבוגרים לאחר סיום ההשמה ושל המענים שהם מקבלים מתאפיין בשונות רבה בין הגופים המפעילים את מסגרות ההשמה וכן בהיקף המדידה ובאיכותה. בתוכניות ממשלתיות, כגון יתד וניצוץ, המדידה חלקית ומפוצלת, ואינה מאפשרת מעקב שיטתי אחר בוגרי מסגרות השמה לאורך זמן. נתוני תוכנית יתד מתבססים על תיעוד הקליטה במחלקה לשירותים חברתיים של הצעירים ועל פניות יזומות של צעירים הממלאים טופס מקוון, ואינם כוללים מידע מלא על כלל המשתתפים, בין היתר בשל היעדר סנכרון בין מערכות מידע ברמה המקומית והארצית. כלומר אין מעקב ספציפי אחר בוגרי מסגרות השמה. דווח כי מערכת שתאסוף מידע רב יותר נמצאת בשלבי פיתוח. מן הראיונות עלה כי בתוכנית ניצוץ מתקבלים נתונים על מתגייסים פעם בשנה, אך הם אינם מדויקים, ובשל קושי לאסוף נתונים הם נשענים על אומדנים. בפנימיות החינוך הוקמו מערכות

להצגת נתונים (dashboards) שמסייעות בשיפור העבודה עם הבוגרים, בפנימיות הרווחה היחידה הייעודית לאיסוף נתונים על עבודת רכז הבוגרים עוד בפיתוח, ובאומנה צוין כי אין איסוף מידע מסודר על הבוגרים.

לעומת זאת, במסגרות מסוימות ניכרת התפתחות של מערכי מדידה שיטתיים יותר. בחסות הנוער צוין כי יש מדידה רציפה ובה דוחות חודשיים על תפוקות (כגון מספר בוגרים, שיעורי נשירה, זכאות לבגרות וגיוס לצה"ל), תיק לקוח ממוחשב ומעקב רבעוני אחר מצב הבוגרים לאחר היציאה מן המסגרת. מדידה זו נתמכת גם בתהליכים אסטרטגיים רחבים, ובכלל זה ליווי של יועץ חיצוני ובחירה בתוכניות שמדידה והערכה הן חלק מפעילותן. עם זאת צוין כי המידע אינו נגיש להם על בסיס יומי אלא מנותח במשרד הרווחה, ולכן הוא מתעכב. בעמותת "אור שלום" פותחה בשנים האחרונות מערכת מבוססת נתונים הכוללת מעקב חצי-שנתי אחר מגוון מדדים, כגון יציבות דיור, מיצוי זכויות, מצב השכלה ומידת עצמאות, ונעשים תהליכי למידה ארגוניים המבוססים על ניתוח הנתונים. הנתונים מנותחים על ידי מכון מחקר חיצוני, והם נשלחים לעמותה כמה שבועות אחרי סיום האיסוף. פעם בכמה שנים נעשה גם מחקר הערכה גדול על תוכנית הבוגרים. בגופים אלו דווח לעיתים על אתגרים שאינם נובעים מהיעדר מידע אלא מקושי בפרשנות הנתונים ובהבנת משמעותם (לדוגמה, כיצד להסביר עלייה בשיעורי נשירה) וקושי בגלל מורכבות בהגדרת מדדי הצלחה לאוכלוסייה הטרוגנית. בעמותת "ילדים בסיכון" עובדים עם צוות המחקר של אינטראקט ישראל ונשות המקצוע בעמותה (מלוות דירות ורכזות תחום) ממלאות דוחות באופן שוטף על יעדים שנקבעו ועל השגתם. צוין כי מובן להם הערך של איסוף הנתונים, והם מקדישים לו זמן.

מכלל הממצאים עולה כי גם במקומות שבהם נאספים על הבוגרים נתונים בשיטתיות יש פער בין איסוף הנתונים ובין היכולת להפיק מהם מסקנות מעשיות, וכן יש קושי בהגדרת מדדי הצלחה רלוונטיים לאוכלוסייה מורכבת זו. ממצאים אלו מצביעים על הצורך בחיזוק התשתיות המערכתיות לאיסוף, לעיבוד ולניתוח נתונים לצד הצורך בפיתוח מסגרות מושגיות למדידה המותאמות למאפייני הבוגרים ולתהליכי המעבר לבגרות.

אשר לאיסוף מידע על המתבגרים בעת השהות בהשמה, יש לציין את ההתפתחויות שחלו בשנים האחרונות. לבקשת האגף החוץ-ביתי במשרד הרווחה, סייע צוות תוצאות במכון מאיר-ס-ג'וינט-ברוקדייל בגיבוש תאוריית השינוי של פנימיות הרווחה ובפיתוח מערכת ממוחשבת שתתמוך בתכנון ההתערבות, במעקב אחר יישומה ובהערכת תוצאות הפעילות של הפנימיות. תהליך זה כלל פיתוח מודלים לוגיים ופיתוח כלים הן להערכת מצב ולבניית תוכנית ההתערבות הן כלים לדיווח עצמי של החניכים והוריהם (רזניקובסקי-קוראס ואח', 2026). תהליך פיתוח מערכת למדידה שוטפת נעשה היום גם עם שירותי האומנה.

9. דיון וכיווני פעולה

בוגרי מסגרות השמה ברחבי העולם מתמודדים עם אתגרים רבים במעבר לבגרות. למרות ההכרה הגוברת באתגרים הייחודיים האלה ובצורך לפתח לבוגרים מענים ייעודיים, לרבים מן הצעירים יש ידע וגישה מועטים לשירותים, בייחוד לזכויות משפטיות, וחלקן אף לא ממומשות בפועל. רבים מצעירים אלו נאלצים להתמודד בעצמם עם המעבר לבגרות בהגיעם לגיל 18 ומתקשים למצוא יציבות. זה המצב גם במדינות שיש בהן שירותים, לא רק בשל חוסר במידע על המענים אלא גם בגלל פערים משמעותיים בין צורכיהם לשירותים ולזכויות הקיימים. לדוגמה, נמצא כי למרות מצוקת הצעירים בתחומי חיים נרחבים, המיקוד של השירותים הוא בעיקר בקידום השכלה ותעסוקה (Strahl et al., 2021). תופעה זו שכיחה גם בישראל. למרות חשיבותה של ההשכלה היא אינה הגורם הבלעדי להצלחה בתעסוקה. הצלחה זו תלויה במידה רבה גם בקשרים חברתיים ומשפחתיים תומכים ובמיומנויות דיגטליות (הלר ואח', 2025).

מדיניות אפקטיבית בתחום המעבר לבגרות מתבססת על ההכרה ההולכת וגוברת שהמעבר לבגרות אינו יכול להתרחש בן לילה בגיל 18 בסיום ההשמה והוא מחייב ראייה כוללת של ההתפתחות במגוון היבטי החיים של הצעיר. לשם כך נדרשים ליווי ארוך טווח, מיקוד בשותפות עם הצעירים וכן מערך סדור ומבוסס די הצורך לליווי צעירים עד גיל 25 ותשתית לאיסוף מידע שוטף על מצב בוגרי המסגרות בתחומי החיים למיניהם, על המענים שהם מקבלים בכל הזירות ועל מועילותם.

9.1 מסקנות למחקר ולפרקטיקה בתחום בוגרי מסגרות השמה בישראל

בחלק זה מוצגות מסקנות מממצאי המחקר בנוגע לתחומים העיקריים שבהם זוהו פערים וצורך בשינוי. כל תחום מתאר את החסם המרכזי « מענים בתחום » פערים בין הצרכים למענים « כיווני פעולה. לאחר מכן מוצגות המלצות – מוקדים פוטנציאליים להתערבות.

פער בין הצורך ברצף ליווי ובקשר עם דמות משמעותית לאחר היציאה מן המסגרת ובין מענה שאינו מובטח לאורך זמן

המעבר לבגרות מתאפיין בצורך גדול בליווי מתמשך ובקשר עם דמות קבועה שאפשר לפנות אליה גם לאחר היציאה מן המסגרת. קשר זה נדרש במיוחד לנוכח השינויים המרובים שחווים הצעירים, המעבר בין מערכות ואובדן המעטפת המובנית של המסגרת. עם זאת מן הממצאים עלה כי היעדר רצף ליווי הוא חסם מרכזי בתקופה זו. קשרים עם דמויות משמעותיות נחלשים או נקטעים, האחריות עוברת בין גופים ואנשי מקצוע, ולעיתים הצעירים חסרי כתובת ברורה וקבועה לפנייה או משהו המכיר את תמונת המצב הכוללת באשר אליהם. המענים העיקריים

לכך הם תוכניות ליווי לבוגרים ותפקיד רכז הבוגרים, אשר נועדו להבטיח המשכיות של קשר ולספק כתובת מקצועית לאחר סיום ההשמה. ביסוס מענים אלו מעיד על ההכרה הגוברת בחשיבות הרצף בתקופת המעבר לבגרות. אולם נמצא פער בין ההכרה בצורך בליווי מתמשך ובין יישום מחייב ועקבי של המענים. בפועל הליווי אינו מובטח לאורך זמן ולעיתים תלוי בזמינות כוח האדם, ביוזמות מקומיות או בהסדרים שאינם מעוגנים במדיניות רחבה ומחייבת. תחלופה גבוהה של אנשי צוות פוגעת ביציבות הקשר. נוסף על כך יש מחסור במנגנוני מעקב שיטתיים אחר בוגרים, שיבטיחו שצעירים אינם "נופלים בין הכיסאות". פער זה מצביע על צורך בעיגון שיטתי של ליווי מתמשך לאחר גיל 18, בחיזוק תפקיד רכז הבוגרים ובגיבושו וכן בהגדרת מנגנונים מחייבים לשמירה על קשר לאורך זמן.

מנקודת המבט של המומחים מניסיון חיים

עלה צורך קריטי בהמשך הקשר עם המסגרת ובהבטחת רציפות כדי לשמר כתובת לפנייה בעת הצורך. בשל התחלופה הגבוהה של כוח האדם במסגרות ההשמה, הוצע לשקול מנגנונים שיבטיחו שמירה על קשר עם הצעירים גם במקרה של עזיבת איש הצוות.

פער בין הצורך בתיווך פעיל ובפיתוח מיומנויות ניווט ומיצוי זכויות ובין מענים המתמקדים בעיקר במתן מידע

מימוש זכויות הוא תנאי מרכזי למעבר מוצלח לבגרות, אך עצם קיומן של זכויות אינו מבטיח את מימושן. הצעירים נדרשים להתמודד עם מידע מפוזר, עם הליכים בירוקרטיים מורכבים, עם שפה מקצועית לא נגישה ועם מעברים בין מערכות. עבור צעירים שחוו חוסר אמון במערכות או היעדר עורף משפחתי, חסמים אלו עלולים להיהפך גם לחסמים רגשיים ותפקודיים. במסגרות ההשמה ובתוכניות הליווי יש מודעות לקושי זה, ומתן מידע על זכויות וייעוץ בנוגע להן הם רכיבים נפוצים במענים. עם זאת מן הממצאים עלה כי מענים אלו לרוב אינם מספקים מענה כולל ושיטתי, ולעיתים הם מתמקדים בהעברת מידע בלבד, בלי להקנות מיומנויות מעשיות להתנהלות מול המערכות המגוונות. הפער מתעצם בהיעדר גוף מתכלל אחד שיש לו את כל המידע על כלל הזכויות והשילבים במיצוין. בהיעדר הקניה שיטתית של מיומנויות ניווט, כגון הבנת טפסים, התמודדות עם בירוקרטיה ויכולת לפנות לגוף המתאים, האחריות לחיבור בין המידע המפוזר מוטלת במידה רבה על הצעירים עצמם. פער זה מצביע על צורך במענים המשלבים הנגשת מידע, התנסות מעשית ופיתוח מיומנויות, פישוט שפה ויצירת כתובת ברורה ונגישה לפנייה וכן עדכון שוטף של אנשי המקצוע בזכויות הקיימות.

הקושי להתמודד עם הליכים בירוקרטיים היה אחד הקשיים שחזרו ועלו בדיוני הוועדה לצד התסכול מהחמצת זכויות בגלל חוסר ידע. הודגש הצורך בהכוונה מעשית – הבנה כיצד עליהם לפעול ולא רק ידיעת הזכויות. הוצע לערוך בכיתה י"ב סדנה המשלבת למידה עצמית בנושאים של ניהול פיננסי ומיצוי זכויות שתונחה על ידי איש מקצוע מנוסה, ולחייב את כל המתבגרים להשתתף בה. הצעירים ציינו כי גם אם הנושא עדיין לא רלוונטי למתבגרים בני 16-17 או מעניין אותם, חשוב להתחיל לזרוע את הזרעים: "בין אם יישמתי את זה או לא, זה איזושהי התניה שיש לי בראש ויש לי את הקול הזה בראש והוא קופץ שאני צריך אותו". עוד הוצע לערוך סדנאות בנושאים אלו בכנס "ציאה לחיים" או בכנס "משתחררים", לייעד גוף מוסמך להתייעצות בתחום ולקשר בינם ובין מענים וגופים דוגמת רשות המיסים והמוסד לביטוח לאומי. הצעירים הציעו מגוון דרכים להנגשת המידע על הזכויות והחובות – דפי מידע תמציתיים, יישומון (אפליקציה), סדנה להקניית דרכי חיפוש והקניה של שפת הבירוקרטיה, אם בהבנת הנקרא של טפסים (טכניקות לקריאת מידע, מילוי טפסים) ואם בהתמודדות עם מערכת סבוכה של ניתוב שיחות: לדעת מי היחידה הרלוונטית, מי בעל התפקיד הנכון, כיצד להגיע למידע הנחוץ.

פער בין הצורך בבניית רשתות תמיכה, קשרים ושייכות ובין זמינות מוגבלת של מענים קהילתיים מתמשכים

המעבר לבגרות של בוגרי מסגרות השמה אינו רק מעבר ממסגרת אחת לאחרת, אלא גם מעבר ממעטפת מוסדית וחינוכית כוללת למציאות שבה הצעיר נדרש לספק בעצמו את מכלול צרכיו, לקבל החלטות בעצמו, לפנות לעזרה, לנהל קשרים ולבנות תחושת שייכות. התנהלות עצמאית מחייבת גם קשרים עם קבוצת שווים ועם מבוגרים משמעותיים ומרחבים שאפשר לחלוק בהם ניסיון, לקבל הכוונה ולפתח תחושת השתייכות. עם זאת צעירים רבים חווים בדידות, בייחוד לנוכח היעדר קשרים משפחתיים יציבים, נתק מן הקהילה ומיעוט מסגרות הממשיכות ללוות אותם לאחר היציאה. הממצאים הצביעו על מענה מוגבל בתחום זה. יש יוזמות נקודתיות, כגון שמירה על זיקה למסגרת או יצירת מרחבים בלתי פורמליים, אך מענים אלו אינם נפוצים, אינם זמינים לכלל הצעירים, ולרוב אינם מתמשכים. לרוב מיקוד בבניית קשרים ומערכות תמיכה אינו נתפס חלק אינטגרלי מתהליך ההכנה למעבר לבגרות. פער זה מצביע על צורך בפיתוח מענים מקיפים לחיזוק שייכות וקהילתיות לצד שילוב הקניית מיומנויות חברתיות ויצירת הזדמנויות ממשיות למפגש וליצירת קשר עם גופים ועם אנשים, עוד לפני היציאה מן המסגרת, וגם לאחריה.

הודגשה החשיבות לפתח קשרים עם כל מיני אנשים כי כל אדם יכול להיות פוטנציאל לעזרה בהמשך הדרך. הצורך בקשרים עלה בדוגמאות יום-יומיות, כגון מציאת ערב שיחתו על חוזה שכירות, נהג מלווה לנהג חדש או המלצה על מוסד לימודים. הובעו רצון להכיר צעירים אחרים שבגרו במסגרות השמה וכן צורך ורצון במרחבים בלתי פורמליים ובטוחים למפגש עם צעירים אחרים לשיתוף ואף להתאגדות סביב מטרה משותפת. הצעירים הציעו מגוון אפשרויות למרחבים כאלה, כגון פורומים, קהילות עמיתים וקבוצות מקוונות לבוגרי מסגרות השמה, וצינו כי אפשר להתחיל בקבוצה קטנה ולהרחיב אותה במשך הזמן. עוד עלה צורך במקום שהם יוכלו לבוא אליו בסופי שבוע או בחגים, שכן אלו ימים שבהם תחושת הבדידות יכולה להיות קשה מנשוא וגם תחושת הניתוק ממשפחתיות ומקהילה. מקומות אפשריים הם פנימייה, משפחה מארחת או איזושהי מסגרת חברתית אחרת.

פער בין הצורך בליווי רגשי מתמשך ובחיזוק חוסן נפשי ובין נגישות חלקית של מענים מותאמים לאחר היציאה מן המסגרת

חוסן נפשי חיוני להצלחת המעבר לבגרות, אך צעירים רבים מתמודדים עם מצוקה רגשית מתמשכת, והיא אף מתגברת לאחר היציאה מן המסגרת בעקבות הירידה בתמיכה המובנית והדרישה להתמודדות עצמאית עם אתגרי החיים הבוגרים. הצעירים הדגישו צורך בליווי רגשי שיסייע להם להתמודד עם לחצים, לחזק תחושת מסוגלות, לעבד חוויות עבר, לרקום את תמונת העתיד ולאגם את הסיפור האישי שלהם. ממצאים אלו עולים בקנה אחד עם הממצאים מן הספרות המקצועית שהצביעו על חשיבותם של מענים רגשיים מתמשכים שאינם מתמקדים רק בטיפול במשבר אלא גם בפיתוח יכולות ויסות רגשי, בעיבוד חוויות ובבניית תחושת זהות וערך עצמי. מן הממצאים עלה כי יש מענים רגשיים, כגון הפניה לטיפול רגשי, ליווי פרטני ותוכניות המשלבות עבודה על חוסן נפשי וכישורי חיים, אך הם אינם זמינים באופן שוויוני לכלל הצעירים, ולעיתים אינם נמשכים לאורך זמן או שאינם מותאמים למורכבות הצרכים. הפער בין הצורך בליווי רגשי רציף ובין זמינות המענה מקשה על צעירים רבים בשלב ההסתגלות לחיים הבוגרים ומצביע על צורך בפיתוח מענים נגישים, מתמשכים ומותאמים המשלבים טיפול רגשי, ליווי מתמשך ורכישת אסטרטגיות התמודדות.

חברה אמרה לי [...]': את צריכה להפסיק לשרוד ולהתחיל לחיות את החיים שלך, ואת לא קורבן של המסגרת שלך יותר'. היא צודקת, מגיע לי לחיות. ברגע ששיניתי את התפיסה הזאת היה לי הרבה יותר אוויר" (צעירה, 30).

פער בין הדרישה להתנהלות עצמאית בחיים הבוגרים ובין היקף מצומצם של הכשרה, תרגול והתנסות בכישורי חיים

לאחר היציאה מן המסגרת צעירים נדרשים להתמודד עם מגוון דרישות יום-יומיות, ובכלל זה התנהלות כלכלית, התנהלות מול גופים רשמיים, קבלת החלטות והתארגנות עצמאית, אך רבים מהם לא התנסו מספיק בניהול עצמי בתקופת השהות במסגרת. פער זה מתחדד במיוחד אם המסגרת סיפקה מעטפת רחבה אך בלי הזדמנויות מספיקות להתנסות הדרגתית בניהול עצמי. מן הממצאים עלה כי המענה העיקרי בתחום הוא סדנאות להתנהלות כלכלית ולהכנה לעולם העבודה והדרכה בנושאים מעשיים, כגון ניהול חשבון בנק, חוזי שכירות ותכנון כלכלי. עם זאת גם בנושאים אלו הפעילויות לעיתים מתמקדות בהעברת מידע, ואינן מאפשרות תרגול חווייתי מתמשך והטמעה. הפער בין הדרישה לעצמאות בפועל ובין הכשרה שאינה מספקת התנסות הדרגתית, למידה מטעויות ולמידה מתוך עשייה מצביע על צורך בפיתוח מענים המשלבים ידע, התנסות מעשית וליווי לאורך זמן הן לפני היציאה הן אחריה. במקום סדנאות חד-פעמיות ומרוכזות עלה צורך בפיתוח רכיבי למידה קצרים, מדורגים ומותאמים לשלב החיים של הצעיר במשך השהות במסגרת ולאחר היציאה ממנה. בכל רכיב צריך להגדיר את מטרות הלמידה, התכנים הנלמדים, המיומנויות המצופות והמעקב אחר ההתקדמות. עוד עלה צורך לשלב במענים אלו גם רכיבים רגשיים וחברתיים החיוניים להתנהלות עצמאית. בלי עבודה על חיזוק חוללות עצמית, יכולת לבקש עזרה, בניית קשרים, התמודדות עם כישלון, ויסות רגשי ועוד, ההכנה למעבר לבגרות עלולה להצטמצם להכשרה טכנית שאינה מספקת מענה למורכבות הרגשית והחברתית של המעבר. בשל החשיבות הרבה של ההכנה למעבר לבגרות, יש לשקול שילוב מנגנונים שיגבירו מעורבות דוגמת מתן תמריצים, התאמת הסדנאות להעדפות המתבגרים והצעירים ושימת דגש בחיזוק תחושת הרלוונטיות של התכנים עבורם.

מנקודת המבט של המומחים מניסיון חיים

הוצעו מגוון פרקטיקות להכנה למעבר לבגרות בעת השהות במסגרת, ובכלל זה ביצוע סימולציות של ראיון עבודה, ביקורים במקומות עבודה, ייעוץ תעסוקה, סדנאות להתנהלות כלכלית (ניהול חשבון בנק, חוזה שכירות, תוכנית כלכלית ארוכת טווח), סדנה להכרת העולם שבחוץ, מידע על האפשרויות של הבוגרים אחרי סיום ההשמה וכלים פרקטיים שיסייעו להתמודד עם המציאות שאחרי ההשמה. הודגש כי חשוב לספק את המידע ולעשות את ההכנה עוד לפני סיום ההשמה אבל שהיכולת להבין את המציאות בעתיד היא מוגבלת, ולכן יש להוציא את הצעירים האלה לדרך מצוידים בכלים שיוכלו לשמש אותם כשהמציאות תתבהר.

פער בין הצורך ביציבות בדיר ובביטחון כלכלי כבסיס להשתלבות בחיים הבוגרים ובין מענים זמניים ומוגבלים בהיקפם

יציבות בדיר ובביטחון כלכלי הם התשתית להשתלבות בחיים הבוגרים, והם משפיעים במישרין על היכולת להתמיד בתעסוקה, בלימודים ובתפקוד יום-יום. עבור בוגרי מסגרות השמה, שלרוב אינם נהנים מעורך משפחתי או מרשת ביטחון בלתי פורמלית, גוברת חשיבותם של היבטים אלו. היעדר יציבות בשלב המעבר לבגרות עלול להוביל לעומס מתמשך ולשרשרת של קשיים תפקודיים ורגשיים. מן הממצאים עלה כי יש מענים מגוונים בתחום הדיר ובתחום הסיוע הכלכלי, ובהם דירות מעבר, סיוע בשכר דירה ותמיכות כספיות. מענים אלו מבטאים הכרה בצורך לספק מענה ראשוני לאחר היציאה מן המסגרת. עם זאת נמצא פער בין הצורך ביציבות מתמשכת ובין טיבם של מרבית המענים – זמניות, היקף מצומצם ותנאי זכאות מגבילים. צעירים עשויים לסיים תקופת סיוע קודם שהשיגו יציבות תעסוקתית או כלכלית מספקת ולהימצא שוב במצב של חוסר ודאות. יש קשר הדוק בין פער זה ובין פערים אחרים שזוהו במחקר, כגון היעדר רצף ליווי וקשר עם דמות מקצועית קבועה לאחר היציאה מן המסגרת. זאת ועוד, הפער בין הדרישה הרבה להתנהלות עצמאית ובין ההיקף המצומצם של תרגול ופיתוח כישורי חיים מקשה על צעירים לנהל תקציב, להבין חוזי שכירות, להתמודד עם חובות או לקבל החלטות כלכליות ארוכות טווח. המשמעות היא שסוגיות דיר ובטיחון כלכלי אינן מצטמצמות להיעדר משאבים חומריים בלבד, אלא הן משקפות פער רחב יותר בין מתן סיוע נקודתי ובין בניית תשתית שמאפשרת עצמאות. אם כן, יש צורך במענים המשלבים סיוע חומרי, ליווי רציף ופיתוח מיומנויות בהתנהלות כלכלית, כדי לאפשר יציבות הדרגתית ולהפחית את הסיכון למצבי משבר לאחר סיום התמיכה.

פער בין צורכיהם הייחודיים של צעירים בקבוצות סיכון למיניהן ובין מענה אחיד שאינו מותאם דיו לקבוצות באוכלוסייה שהן בסיכון מוגבר להדרה

ממצאי המחקר הראו שמרבית בוגרי מסגרות ההשמה מתמודדים עם קשיים ניכרים בשלב המעבר לבגרות, אך יש שונות ניכרת בין צעירים במאפייניהם ובצורכיהם, במידת התמיכה הזמינה להם, ברמת היציבות, בזכאות למענים וביכולת למצות אותם. צעירים חסרי עורף משפחתי, צעירים עם מוגבלות, צעירים מן האוכלוסייה הערבית ומן האוכלוסייה החרדית, צעירים עם קשיים רגשיים והתנהגותיים מורכבים, צעירים חסרי מעמד וכן צעירות אימהות וצעירים המתמודדים עם התמכרות – כולם נתקלים בחסמים ייחודיים המצריכים התאמות ייעודיות. עם זאת מן הממצאים עלה כי המענים הקיימים בנויים ברובם על בסיס אחיד יחסית, ואינם נשענים על הערכת צרכים דיפרנציאלית שיטתית. בחלק מן המסגרות נעשית הערכת צרכים, אך היישום של כלי זה אינו אחיד, ולעיתים תוצאותיו אינן מתורגמות להבדלים ממשיים בהיקף הליווי או בסוג המענה. מצב זה עלול להעמיק פערים קיימים ולגרום שדווקא

הצעירים הפגיעים ביותר לא יקבלו מענה מותאם. פער זה מצביע על צורך בבניית מערכת דיפרנציאלית הנשענת על בסיס זכויות רחב ואוניברסלי לכלל הצעירים, ועל צורך בפיתוח מענים מותאמים והגדרה ברורה של היקף הליווי הנדרש לצעירים במצבי סיכון מוגבר, לפי הערכת צרכים מובנית ושיטתית.

מנקודת המבט של המומחים מניסיון חיים

עלו פערים מגדריים במענים לבוגרות מעונות רשות חסות הנוער, לדוגמה זמינות של מסגרות המשך לצעירות בקצה רצף הסיכון.

פער בין ריבוי מענים ושירותים ובין רמת תיאום נמוכה בין המערכות הפועלות בתחום ורמת תכלול נמוכה שלהן

הקשיים שחווים בוגרי מסגרות ההשמה בתקופת המעבר לבגרות חוצים תחומי חיים רבים – צרכים בסיסיים, רווחה, חינוך, תעסוקה, חברה, בריאות גוף ונפש, דיור ומיצוי זכויות. בפועל יש מגוון מענים ותוכניות שנועדו לענות על צרכים אלו, שפותחו או מופעלים על ידי משרדי ממשלה, רשויות מקומיות וארגוני חברה אזרחית. עם זאת מן הממצאים עלה כי מענים אלו פועלים לעיתים זה לצד זה, בלי תיאום מספק והגדרה ברורה של תחומי אחריות. בשל היעדר תכלול לעיתים יש חפיפה בין שירותים ולעיתים פערים וחוסרים. המשמעות לצעירים היא צורך לנווט בין מערכות מורכבות, להבין מי אחראי למה וליזום פניות חוזרות – משימה מורכבת במיוחד עבור מי שמתמודד עם עומס רגשי או עם מחסור במשאבים. יש תפקידים ותוכניות שמטרתם לתווך ולתכלול, כגון רכזי בוגרים או תוכניות אינטגרטיביות, אולם בהיעדר מדיניות אחידה ומנגנונים מחייבים, יכולת התיאום בפועל מוגבלת ותלויה ביוזמות מקומיות או בכישורים אישיים של אנשי מקצוע. יש התפתחויות נקודתיות במדיניות, כגון חוק האומנה ותוכנית יתד, אך אלו אינן יוצרות מסגרת כוללת וברורה לבוגרי מסגרות ההשמה כקבוצה ייעודית. הפער בין ריבוי השירותים ובין רמת התיאום ביניהם מחליש את האפקטיביות של המענים הקיימים ומעמיק את תחושת הבלבול וחוסר הוודאות בקרב הצעירים. פער זה מצביע על צורך בפיתוח מנגנוני תיאום מערכתיים ברורים, הגדרת גוף מתכלל בעל סמכות והסדרת ממשקי עבודה בין הארגונים והגופים המגוונים בשלבי המעבר לבגרות.

פער בין הצורך בהתאמת המענים לצרכיהם המגוונים של בוגרי מסגרות ההשמה ובין היעדר תשתיות מידע תומכות החלטה

מן הממצאים עלתה ההכרה במגוון הצרכים שיש לבוגרי מסגרות ההשמה במעבר לבגרות ובצורך במענים מותאמים וייעודיים לקבוצות מגוונות כדי לצלוח את שלב המעבר לבגרות. אולם בהיעדר עקרונות משותפים וסטנדרטים מחייבים, צעירים שונים נחשפים לרמות שונות מאוד של תמיכה שאינן נגזרות בהכרח מצוריהם. הפער מתחדד בהיעדר תשתיות מערכתיות

תומכות: אין מנגנון אחיד למעקב ארוך טווח אחר מצב הבוגרים, אין מערכת נתונים משותפת המאפשרת ללמוד על המענים שהם מקבלים ועל מועילותם, והיכולת לבצע הערכה שיטתית של מדיניות והתערבויות מוגבלת. מצב זה מקשה על פיתוח מדיניות מבוססת ראיות ועל תיקון כשלים מערכתיים. פער זה מצביע על הצורך בפיתוח תשתיות נתונים וכלים אחידים להערכת צרכים ולמעקב.

פער בין ההכרה בחשיבות שיתוף המתבגרים והצעירים ובין מיסוד מוגבל של מעורבותם בעיצוב המענים ובהערכתם

הספרות המקצועית והמדיניות המוצהרת של המערך החוץ-ביתי בישראל מצביעות על חשיבות שיתוף הצעירים בעיצוב שירותים המיועדים להם מתוך הבנה שידע מניסיון חיים תורם לרלוונטיות, לנגישות ולמועילות המענים. גם ממצאי המחקר מחזקים תפיסה זו ומדגישים כי צעירים מחזיקים בידע ייחודי על החסמים שאינם תמיד גלויים לאנשי המקצוע. עם זאת מן הממצאים עלה כי שיתוף המתבגרים והצעירים בעיצוב, בהפעלה ובהערכה של מענים בתחום המעבר לבגרות הוא מוגבל ואינו ממוסד. אף על פי ששיתוף צעירים הוא עיקרון מוצהר, בפועל הביטוי שלו חלקי בלבד, ולעיתים הוא נתפס כמהלך נקודתי ולא כרכיב מבני בתהליכי קבלת החלטות. הפער מתבטא בהיעדר מנגנונים מוסדרים: אין פורומים קבועים של בוגרי מסגרות השמה, אין שילוב עקבי של צעירים בוועדות תכנון מדיניות, והלמידה מן החוויה של הצעירים אינה מוטמעת בתהליכים לשיפור השירות. פער זה מצביע על צורך במיסוד מבנים יציבים לשיתוף צעירים ובהגדרת תפקיד ברור לידע מניסיון חיים בזיהוי צרכים, בהתאמת מענים, בבחינת נגישותם ובהערכת יישומם בפועל.

לסיכום, ממצאי המחקר עלה שהמעבר לבגרות עבור צעירים שגדלו במסגרות השמה מתאפיין במכלול אתגרים וחסמים הן ברמת הפרט הן ברמת המערכת, והם משולבים זה בזה. הקשיים שחווים הצעירים אינם כשהם לעצמם אלא משקפים מציאות מורכבת שבה היעדר משאבים בסיסיים – רגשיים, חברתיים וחומריים – מקשה על השתלבות הדרגתית ובטוחה בחיים הבוגרים. בשנים האחרונות התפתחו מגוון מענים לנוכח חסמים אלו, ובהם בעלי תפקיד ייעודיים, תוכניות ליווי, דירות מעבר, סדנאות כישורי חיים, קבוצות עמיתים ומענים רגשיים. עם זאת ניתוח הממצאים הראה שמענים אלו פועלים לעיתים באופן חלקי, בלתי אחיד ותלוי הקשר, ואינם מצליחים להבטיח מענה רציף, נגיש ושוויוני לכלל בוגרי מסגרות ההשמה. פיצול בין שירותים, היעדר תיאום מספק והיעדר מדיניות אחידה ותשתיות תומכות מגבילים את המועילות של המענים ומעמיקים את הפער בין הצרכים ובין המענה הקיים בפועל. במצב זה האחריות להתמודד עם המעבר לבגרות מוטלת במידה רבה על הצעירים עצמם, ואין הם ערוכים לכך. הפער בין היקף הצרכים של בוגרי מסגרות השמה ושל מורכבותם ובין המענים הניתנים להם בפועל מתחדד בשלב המעבר לבגרות, אך הוא כבר מתחיל בתקופת השהות במסגרת ונמשך גם לאחר היציאה ממנה. על כן אין לראות בהכנה למעבר לבגרות תהליך קצר מועד המתקיים סמוך לסיום ההשמה, אלא תהליך מתמשך, מדורג ומותאם לכל אחד מן השלבים.

מן הממצאים עלה הצורך לעבור ממודל של מענים נקודתיים ואחידים למודל של אחריות מערכתית רציפה, דיפרנציאלית ומשתפת. משמעותה של אחריות זו היא שהמערכת אינה מסתפקת בהעמדת שירותים לרשות הצעירים אלא פועלת באופן יזום לזיהוי צרכים, להסדרת ממשקי עבודה, להנגשת מידע וזכויות, להתאמת המענה למגוון מצבי חיים ולבניית תשתיות תמיכה לפני היציאה מן המסגרת. עלה גם הצורך בשיפור הסדרת התיאום בין המערכות המעורבות בליווי הצעירים, ובהן משרד הרווחה, משרד החינוך, הרשויות המקומיות, מסגרות ההשמה, שירותים בקהילה, ארגוני החברה האזרחית וגופים נוספים. בהיעדר תיאום עלולים להיוותר פערים בין סוגי מסגרות, בין קבוצות באוכלוסייה, בין אזורים גאוגרפיים ובין שלבי המעבר. לפיכך נדרשים שפה ותפיסה מקצועית משותפות, הגדרה ברורה של תחומי אחריות, קביעת סטנדרטים בסיסיים להכנה למעבר לבגרות ומנגנונים שיבטיחו כי כל צעיר וצעירה יקבלו את המענים שהם זקוקים להם.

9.2 כיווני פעולה

לנוכח הממצאים שעלו מן המחקר, ובייחוד הפערים שזוהו, נדרש מהלך אסטרטגי ממוקד שיאפשר לקרן משפחת שעשוע השפעה אפקטיבית ומדודה על איכות התמיכה באוכלוסיית בוגרי מסגרות השמה. להלן הצעה לשנים עשר מנופי השפעה שיאפשרו לקרן לפעול בכמה מישורים משלימים: שיפור המענים הקיימים, ובכלל זה חיזוק יכולות של ארגונים ואנשי מקצוע, פיתוח ידע ותשתיות והשפעה על מדיניות. בכל אחד ממנופי ההשפעה מפורט הצורך שעליו הוא עונה, אוכלוסיית היעד, מודל ההתערבות המוצע, צעדים מעשיים נדרשים ליישום, תוצאות רצויות עבור הקרן ומדדי תוצאה. מסגרת זו נועדה לספק את המידע שיכול לתמוך בהתוויית תאוריית שינוי מגובשת ובקבלת החלטות מושכלת, בתיעדוף השקעות ובמעקב אחר האפקטיביות של פעולת הקרן לאורך זמן.

מנופים שמיקודם שיפור המענים הקיימים

מנוף 1: מענקים קטנים וייעודיים לעמותות

צורך: אחריות המדינה להוביל את המדיניות, לתקצב את המענים ולאחד אותם תחת מטרייה אסטרטגית אחת, אך בפועל עמותות רבות הן שיוזמות ומפעילות מענים ולפיכך הן רשת ביטחון חיונית. לא פעם הן פועלות בהיקף מצומצם מן הנדרש בגלל מגבלות משאבים ויכולת

אוכלוסיית יעד: עמותות המלוות בוגרי מסגרות השמה

מודל התערבות: קרן מענקים גמישה לפעילות ישירה ולחיזוק יכולות ארגוניות

צעדים מעשיים:

- פרסום קול קורא ממוקד (פעילויות קצרות-טווח)
- מתן מענקים קטנים עם הליך אישור מהיר לפרויקטים ממוקדים
- שילוב ליווי מקצועי (מדידה, יישום)
- פיתוח למידת עמיתים ומדריכי עבודה משותפים (מסקנות, כלים, תבניות, דוגמה לתוכניות הפועלות במדינות אחרות)

תוצאות רצויות לקרן:

- הגדלת היקף המענה הניתן לצעירים בלי הקמת מנגנון חדש
- שיפור איכות ויציבות השירותים
- פיתוח מודלים חדשניים

מדדי תוצאה:

- מספר הצעירים המקבלים שירות
- שיעור מימוש מענים
- שיפור במדדי איכות ויציבות הליווי

מנקודת המבט של המומחים מניסיון חיים

בוועדת המומחים הציעו הצעירים כמה אפשרויות לשיפור התמיכה בהם שעשויות להתאים לפעילות של העמותות: יצירת קבוצת שווים על ידי ארגון כנסים ייעודיים לבוגרי מסגרות השמה; שימוש בטכניקות של הנגשה, כגון עיצוב פלייר עם עשרה דברים חשובים בתחום מסוים כדי לעורר סקרנות לחקירה נוספת בלי להכביד; יצירת מסגרות חברתיות או מאגר משפחות מלוות שיספקו מקום שהייה בחגים וייתנו תחושת קהילה.

מנוף 2: חיזוק הכשרת הצוותים במסגרות ההשמה והבטחת יציבות ארגונית של כוח האדם

צורך: חשיבותם של מלווים משמעותיים ושל רצף הקשר איתם בצד ביקורת על תחלופה גבוהה עלתה מן הצעירים שהשתתפו בוועדת המומחים. עלה מחסור בהכשרה בגישה מודעת טראומה וצורך בגיבוש ובמיסוד תפקיד רכז הבוגרים

אוכלוסיית יעד: מדריכים, עובדים סוציאליים ורכזי בוגרים

מודל התערבות: הכשרות קצרות וכן הדרכה וליווי מקצועי שוטף

צעדים מעשיים:

- תמיכה בקורס שנבנה למדריכי הפנימיות והרחבתו לקהלים נוספים
- ייזום הכשרות קצרות (שמשכן 20-30 שעות) למדריכים ולעובדים סוציאליים
- תמיכה בהדרכה ובליוי קבוצתי למניעת שחיקה וטראומטיזציה משנית
- פיתוח לומדות מקוונות והפצתן בקהלי היעד
- יצירת מסלולי קידום ושיפור תנאי העסקה לצמצום תחלופה ושיפור איכות הצוותים

תוצאות רצויות לקרן:

- הגברת הידע, הכלים והמיומנויות של בעלי התפקיד
- שיפור איכות הקשר הטיפולי
- ירידה בשחיקה

מדדי תוצאה:

- שביעות רצון בצוותים
- שיעור תחלופה בקרב הצוותים
- הערכת איכות ההתערבות מנקודת המבט של הצעירים

מנוף 3: שיפור ההתאמה בין צורכי הצעירים למתן מענים

הצורך: צעירים רבים מגיעים לשלב המעבר לבגרות בלי מוכנות מספקת. בהיעדר הערכת צרכים שיטתית, המענים נוטים להיות אחידים ולא מותאמים לצורכי כל צעיר

אוכלוסיית יעד: אנשי צוות במסגרות ההשמה ובעמותות

מודל ההתערבות: פיתוח כלי

צעדים מעשיים לקרן:

- פיתוח או אימוץ כלי להערכת הצרכים של המתבגרים בעת המעבר לבגרות
- מימון פיילוט של שימוש בכלי בכמה מסגרות/עמותות בליווי מקצועי
- חיוב שימוש בכלי כחלק מתמיכה בפרויקטים

תוצאות רצויות לקרן:

- זיהוי מוקדם של צעירים בסיכון גבוה
- זיהוי מוקדם של מוקדי ההתערבות הנדרשים
- התאמת התוכניות לצרכים הייחודיים
- הטמעה של כלים אחידים

צעדים מעשיים:

- תמיכה בקורס שנבנה למדריכי הפנימיות והרחבתו לקהלים נוספים
- ייזום הכשרות קצרות (שמשכן 20-30 שעות) למדריכים ולעובדים סוציאליים
- תמיכה בהדרכה ובליוי קבוצתי למניעת שחיקה וטראומטיזציה משנית
- פיתוח לומדות מקוונות והפצתן בקהלי היעד
- יצירת מסלולי קידום ושיפור תנאי העסקה לצמצום תחלופה ולשיפור איכות הצוותים

תוצאות רצויות לקרן:

- הגברת הידע, הכלים והמיומנויות של בעלי התפקיד
- שיפור איכות הקשר הטיפולי
- ירידה בשחיקה

מדדי תוצאה:

- שביעות רצון בצוותים
- שיעור תחלופה בקרב הצוותים
- הערכת איכות ההתערבות מנקודת המבט של הצעירים

מנוף 3: שיפור ההתאמה בין צורכי הצעירים למתן מענים

הצורך: צעירים רבים מגיעים לשלב המעבר לבגרות בלי מוכנות מספקת. בהיעדר הערכת צרכים שיטתית, המענים נוטים להיות אחידים ולא מותאמים לצורכי כל צעיר

אוכלוסיית יעד: אנשי צוות במסגרות ההשמה ובעמותות

מודל ההתערבות: פיתוח כלי

צעדים מעשיים לקרן:

- פיתוח או אימוץ כלי להערכת הצרכים של המתבגרים בעת המעבר לבגרות
- מימון פיילוט של שימוש בכלי בכמה מסגרות/עמותות בליווי מקצועי
- חיוב שימוש בכלי כחלק מתמיכה בפרויקטים

תוצאות רצויות לקרן:

- זיהוי מוקדם של צעירים בסיכון גבוה
- זיהוי מוקדם של מוקדי ההתערבות הנדרשים
- התאמת התוכניות לצרכים הייחודיים
- הטמעה של כלים אחידים

מדדי תוצאה אפשריים:

- שיעור המסגרות המשתמשות בכלי הערכה שיטתי
- שיעור הצעירים שעבורם יש תמונת צרכים מתועדת לפני היציאה
- שימוש בפועל בתוצאות הערכה להתאמת דרכי העבודה

מנקודת המבט של המומחים מניסיון חיים

בוועדת המומחים הציעו הצעירים להקים ועדה לפיתוח מענים מותאמים לבוגרי מסגרות השמה, ובכלל זה פיתוח מענים לקבוצות ייחודיות באוכלוסייה דוגמת אוכלוסיות שאינן מתגייסות לצבא.

מנף 4: חיזוק תוכניות ההכנה למעבר לבגרות והשקעה בפיתוח כישורי חיים

הצורך: צעירים נדרשים להתנהלות עצמאית מורכבת, אך ההכנה הקיימת מתמקדת לעיתים בהקניית מידע, ואינה כוללת מספיק תרגול וליווי לאורך זמן או רכיבים מסוימים נחוצים. הצעירים שהשתתפו בוועדת המומחים חזרו והדגישו את הצורך בסדנאות הכנה לחיים עצמאיים שיינתנו על ידי אנשי מקצוע

אוכלוסיית יעד: מתבגרים לקראת סיום השמה; בוגרי מסגרות השמה; צוותים במסגרות ובתוכניות ליווי

מודל ההתערבות: התאמת תוכניות קיימות והרחבתן; פיתוח ערכה לכישורי חיים נוחה להפצה נרחבת; הכשרה של אנשי הצוות

צעדים מעשיים לקרן:

- פיתוח תכנים מובנים לפי תחומים (אוריינות פיננסית, חוסן רגשי, יחסים וזוגיות בריאה, תעסוקה והשכלה, חיבור לשירותים ומיצוי זכויות) (ראו דוגמה בנספח ב)
- בניית רכיבי למידה מדורגים / ערכה מודולרית
- תמיכה בסדנאות המשלבות תרגול מעשי וליווי מתמשך
- חיזוק כלים לאבחון מוכנות ולבניית תוכנית אישית
- הכשרת מדריכים לשימוש בערכה / להנחיית סדנה

תוצאות רצויות לקרן:

- מוכנות גבוהה יותר ליציאה
- עלייה בתחושת המסוגלות העצמית של צעירים
- שיפור בהתנהלות יום-יומית בפועל (התנהלות כלכלית, עבודה, קבלת החלטות)
- אחידות בהכנה
- חיזוק היכולות של אנשי הצוות בליווי הצעירים

מדדי תוצאה אפשריים:

- שיפור במדדי מוכנות
- היקף שימוש בערכה
- הישגים בתחומים, למשל ניהול תקציב, התמדה בתעסוקה, התנהלות עצמאית

מנוף 5: שיפור הניווט בין מערכות ומיצוי זכויות

הצורך: הקשיים הבולטים שצינו הצעירים שהשתתפו בוועדת המומחים הם חוסר מידע על זכויות וקושי להתמודד עם בירוקרטיה. המידע הקיים מפוזר ומורכב ובלא תיווך פעיל, צעירים מחמיצים זכויות שמיועדות בדיוק להם. הצעירים הביעו צורך בפיתוח פורטל או קו מידע שינגישו מידע וגם יפנו לסיוע של איש מקצוע

אוכלוסיית יעד: בוגרי מסגרות השמה לאחר היציאה; אנשי מקצוע מלווי צעירים

מודל ההתערבות: פיתוח כלי עזר; תמיכה בהכשרות לאנשי המקצוע

צעדים מעשיים לקרן:

- פיתוח פלטפורמה נגישה למידע על זכויות ומענים
- תמיכה בהכשרות לאנשי מקצוע בליווי צעירים במיצוי זכויות

תוצאות רצויות לקרן:

- עלייה במיצוי זכויות
- הפחתת מצבים של אובדן זכויות בשל חוסר מידע וכלים

מדדי תוצאה אפשריים:

- שיעור המשתמשים בפלטפורמה
- שיעור צעירים שמימשו זכויות

מנקודת המבט של המומחים מניסיון חיים

על פי הצעירים שהשתתפו בוועדת המומחים, פלטפורמה נגישה למידע על זכויות ומענים (יישומון / אתר אינטרנט) מחייבת עדכון שוטף וצריכה להיות נגישה ונוחה לשימוש: על המידע להיות כתוב בבהירות ובפשטות, נדרש צ'אטבוט שעונה על שאלות ומפנה למידע נוסף או לאיש מקצוע שיכול לתת ייעוץ והכוונה, נדרשת חלוקה לפי תחומים. ההפניה לאיש מקצוע חשובה כי המענה האנושי חשוב לצעירים אלו. היא יכולה להיות ממוקמת באתר ממשלתי, כגון המוסד לביטוח לאומי שהוא אוניברסלי, ובאתרים של רשויות מקומיות. באירלנד יש אתר אינטרנט ממשלתי [Citizens Information](#) הכולל גם מידע ספציפי לבוגרי מסגרות השמה: [Young people leaving care](#). פלטפורמה זו יכולה לרכז מידע על זכויות, שירותים, מסלולי סיוע, תנאי זכאות, מועדים קריטיים להגשת בקשות, אנשי קשר, מענים לפי אזור גאוגרפי ומענים ייעודיים לאוכלוסיות במצבי כגיעות למיניהם. חשוב שהיא תכלול מידע גם על אופן מימוש הזכויות.

מנוף 6: מיפוי שיטתי של צרכים ומענים כבסיס לפעולה ממוקדת

הצורך: שונות גבוהה בין מסגרות ובין צעירים במוכנות למעבר לבגרות ובנגישות למענים; היעדר בסיס נתונים לקבלת החלטות

אוכלוסיית יעד: מסגרות השמה, עמותות מלוות

מודל ההתערבות: פיתוח תשתית נתונים; פיתוח מנגנון תיעדוף ההשקעה של הקרן

צעדים מעשיים לקרן:

- לערוך מיפוי צרכים ומענים ברמת הארגון במסגרות ההשמה ובשירותים בקהילה
- לממן פיילוט מיפוי בכמה מסגרות / עמותות בליווי מקצועי

תוצאות רצויות לקרן:

- זיהוי מוקדם של חסמים למתן מענים
- השקעה ממוקדת בתחומים ובמסגרות שבהם הפערים גדולים ביותר

מדדי תוצאה אפשריים:

- שיעור המסגרות המשתמשות בכלי מיפוי שיטתי של צרכים ברמת הארגון
- שימוש בפועל בתוצאות המיפוי לשינוי או לפיתוח מענים

שימוש בבניה מלאכותית ככלי תומך החלטה

במסגרת פיתוח תשתית הנתונים מוצע לבחון שימוש בבניה מלאכותית ככלי תומך החלטה. כלי זה יסייע בניתוח מידע ממגוון מקורות, בזיהוי מוקדם של תחומי סיכון, בתיעדוף מענים ובמעקב אחר התקדמות לאורך זמן. שימוש זה צריך להיעשות בכפוף לעקרונות של שמירה על פרטיות, שקיפות, הסכמה מדעת, מניעת הטיות ובקרה מקצועית, ותמיד להישאר בגדר כלי מסייע בידי אנשי המקצוע ולא תחליף לשיקול דעתם.

מנוף 7: חיזוק שותפות צעירים בעיצוב ובבקרה של מענים

הצורך: ידע מניסיון חיים משפר רלוונטיות ונגישות של מענים, אך כמעט אינו ממוסד ומיוצג

אוכלוסיית יעד: בוגרי מסגרות השמה; עמותות; קרן משפחת שעשוע

מודל ההתערבות: פורום ייעוץ והובלת יוזמות; כנסים

צעדים מעשיים לקרן:

- הקמת פורום בוגרים מייעץ
- עידוד שילוב צעירים בוועדות
- שילוב בתכנון ובהערכה של תוכניות
- פיתוח תפקידי חונכות (בוגרים חונכים מתבגרים במסגרת השמה)
- תמיכה בארגון כנסים בהובלה של צעירים ובשיתופם

תוצאות רצויות לקרן:

- התאמה טובה יותר של מענים לצרכים
- שינויים במענים בעקבות המלצותיהם

מדדי תוצאה אפשריים:

- תהליכי תכנון אחדים שהצעירים היו שותפים בהם
- שינויים במענים בעקבות המלצותיהם (השפעה על מדיניות)

מנוף 8: חיזוק תחום ההתערבויות המשכחתיות

הצורך: רשתות תמיכה טבעיות חלשות, יציאה מן הבית להרבה זמן

אוכלוסיית יעד: מתבגרים, צעירים ומשכחותיהם

מודל ההתערבות: תמיכה בשיפור תוכניות

צעדים מעשיים לקרן:

- מימון פיתוח מודלים טיפוליים
- תמיכה בליווי משכחתי מתמשך

תוצאות רצויות לקרן:

- חיזוק קשרי משכחה יציבים

מדדי תוצאה אפשריים:

- איכות קשר משכחתי
- שיעור חזרה בטוחה למשכחה

תוצאות רצויות לקרן:

- ניטור לאורך זמן של מצב הבוגרים, המענים שהם מקבלים, מדידת תוצאותיהם וניטור פערים
- ניהול מבוסס ראיות
- הפקת לקחים בהיקף נרחב

מדדי תוצאה אפשריים:

- איכות וכיסוי נתונים
- שימוש בידע ובמידע לקבלת החלטות

הקמת מנגנון פיקוח

בהמשך להקמת תשתית לאומית ועל פי ההצעה שעלתה מן הצעירים שהשתתפו בוועדת המומחים להקים גוף שיתכלל את המידע ויבחן פערים במענים ובזכויות הקיימים, אפשר לשקול הקמה של מנגנון פיקוח בלתי תלוי – גוף שיהיה אחראי לפקח על כל המסגרות, יאחד מידע ויגדיר סטנדרטים אחידים. הוא יכול לפעול בשיתוף נציבות תלונות ילדים ונוער אך לעסוק במדיניות ובבקרה מערכתית.

מונחים שמיקודם השפעה על מדיניות

מנף 11: פיתוח מדיניות התמיכה בצעירים אחרי גיל 18

הצורך: ניתוק קשרים לאחר היציאה מן המסגרת מגביר סיכון ומשאיר צעירים חסרי כתובת ברגעים קריטיים. הצעירים שהשתתפו בוועדת המומחים תיארו ריק בתמיכה לאחר סיום ההשמה והצביעו על צורך בליווי מתמשך ובכתובת קבועה לפניית

אוכלוסיית יעד: בוגרי מסגרות השמה;רכזי בוגרים ומלווי צעירים

מודל ההתערבות: עיצוב מדיניות; עיגון זכויות ומענים

צעדים מעשיים לקרן:

- חיזוק מודלים של ליווי מתמשך ויוזם והרחבתם
- תמיכה במנגנונים לשמירת רצף קשר גם בעת תחלופת צוות
- קידום חקיקה / מדיניות להארכת ההשמה ולעיגון זכויות

תוצאות רצויות לקרן:

- הבטחת רציפות התמיכה
- יציבות רגשית, חברתית ותפקודית

מדדי תוצאה אפשריים:

- שיעור הבוגרים אשר בקשר פעיל עם רכזי הבוגרים / מלווים שנתיים-שלוש לאחר היציאה
- שביעות רצון מן הליווי
- שיפור במצב הבוגרים במגוון היבטי חיים

דגשים בפעילות לקידום חקיקה ומדיניות

חבירה למהלכים שכבר נעשים בתחום זה (ראו פרק 6), ובכלל זה עיגון בחוק של ליווי אישי מקצועי, של מענים כלכליים (דיוור, מלגות, תמיכה בהספקת צרכים בסיסיים), הקלה על נגישות לשירותי בריאות נפש ייעודיים, תוכניות תעסוקה והשכלה ויצירת רשתות תמיכה והשתייכות.

מנוף 12: חיזוק שיתופי פעולה מדינה-חברה אזרחית

הצורך: פיצול ואי-תיאום בין מערכות

אוכלוסיית יעד: המערכת כולה

מודל ההתערבות: מודל משילות משותף

צעדים מעשיים לקרן:

- הגדרת מנגנוני תיאום
- עיגון מדיניות

תוצאות רצויות לקרן:

- יעילות מערכתית

מדדי תוצאה אפשריים:

- היקף שיתופי פעולה
- צמצום כפילויות

מנופי ההשפעה המוצגים לעיל הם תרגום יישומי לפערים שזוהו ומציעים כיווני פעולה קונקרטיים לשיפור המענים בתחום ההכנה למעבר לבגרות של בוגרי מסגרות השמה. מימושם האפקטיבי של מנופים אלו מחייב עיגון שיטתי של תהליכי מדידה והערכה, אשר יאפשרו לבחון אם ההתערבויות אכן משיגות את מטרותיהן, באילו תנאים, ובנוגע לאילו קבוצות באוכלוסייה. לפיכך מומלץ לשלב בהם מדדי תפוקה, מדידה לאורך זמן והבחנה בין קבוצות באוכלוסייה. הצגת לוחות מדדי התפוקה והתוצאה להלן (**לוחות 3 ו-4**) נועדה להשלים את מסגרת מנופי ההשפעה ולספק תשתית לניהול מבוסס נתונים המאפשר מעקב לאורך זמן, למידה שיטתית ושיפור מתמשך של ההתערבויות. בכך מתאפשרים קשר בין ההשקעה בפעולות ובין ההשפעה בפועל, זיהוי פערים ביישום או בתוצאות ותמיכה בקבלת החלטות מושכלת על הרחבה, התאמה או שינוי של המענים.

לוח 3: מדדי תוצאה לתוכניות הכנה לחיים עצמאיים

תחום	מדדי תוצאה
שירות צבאי, אזרחי ולאומי-אזרחי - השתלבות במסגרת - התמדה במסגרת	- הצעיר משובץ בשירות צבאי, אזרחי, לאומי-אזרחי, שנת שירות, מכינה קדם-צבאית - הצעיר משתתף ומתמיד במסגרת במשך תקופה מוגדרת - הצעיר נמצא במסגרת התואמת את יכולותיו ומטרותיו
השכלה - השלמת השכלה תיכונית - השגת תעודה או הסמכה - השתלבות במסלול השכלה או הכשרה - שליטה במיומנויות למידה בסיסיות - שליטה בשפה שנייה	- הושלמו 12 שנות לימוד - זכאות לתעודת בגרות - הושגה תעודת מקצוע / הסמכה מוכרת בתחום עיסוק - הושלמה תוכנית העשרה עם תעודה - קבלת תואר במוסד אקדמי מוכר - רישום למסגרת לימודים או הכשרה - השתתפות בלימודים באופן רציף - הושלמו שנת לימודים או שלב בתוכנית - יכולת קריאה והבנת טקסטים ברמה תפקודית - יכולת כתיבה והבעה בכתב - יכולת ביצוע חישובים מתמטיים בסיסיים לצורכי יום-יום - יכולת לקרוא ולהבין מידע בשפה שנייה (הוראות, טפסים, תוכן דיגיטלי) - שימוש בשפה שנייה לתקשורת יום-יום או ללמידה
תעסוקה - השתלבות בתעסוקה - יציבה - התמדה בעבודה - התאמה בין תעסוקה לכישורים - שכר מותאם לצרכים - שביעות רצון ממקום העבודה	- הצעיר מועסק בפועל - הצעיר נשאר במקום עבודה לאורך תקופה מוגדרת - יש ביקור סדיר בעבודה - התפקיד / השכר מותאם לרמת התפקוד של הצעיר - התפקיד מותאם לכישוריו של הצעיר - התפקיד מותאם לאמונותיו ועמדותיו של הצעיר - מתקבלת הערכת מעסיק חיובית - הצעיר מדווח על יחסים מיטיבים עם קולגות וממונים - הצעיר מביע רצון להמשיך בתפקיד או לעסוק בתחום
התנהלות כלכלית - התנהלות פיננסית עצמאית ומאוזנת - ניהול וחלוקת משאבים - הבנה והתנהלות מול מערכות פיננסיות - שימוש בתמיכה כלכלית בעת צורך	- יש חשבון בנק פעיל על שם הצעיר, ונעשה שימוש עצמאי ושוטף בחשבון - הצעיר מנהל תקציב חודשי / שנתי / רב-שנתי - אין חריגות מתמשכות מן המסגרת התקציבית - נשמרת יתרה חיובית או מאוזנת לאורך זמן - יש חיסכון כספי נפרד (גמל, קה"ש, אחר) - יש אוריינות בירוקרטית בסיסית בנושאי מיסים, ביטוחים, פנסיה - מתבצע טיפול בפועל בחובות או תשלומים נדרשים - הצעיר פועל לקבלת תמיכה בניהול פיננסי
דיוור - דיוור יציב ואיכותי - קיימת הבנה של תנאי ההסדר או החוזה: חובות וזכויות	- הצעיר במסגרת דיוור קבועה - סוג הדיוור מוגדר ומוסדר (נכס פרטי, שכירות, משפחה, מסגרת) - קיים חוזה או הסדר מגורים, ותנאי ההסדר ברורים לצעיר - אין שהות במצבי דיוור זמניים, מסוכנים או דרות רחוב

תחום	מדדי תוצאה
בריאות - שמירה שוטפת על הבריאות - הרגלי חיים בריאים (תזונה, ספורט, אי שימוש בחומרים ממכרים) - שימוש בשירותי בריאות לפי הצורך (פיזי, נפשי) - שימוש בשירותי בריאות מקוונים בהתאם לצורך - קיום כיסוי ביטוחי בריאות מתאימים	- הצעיר מודע על זכויות וחובות לפי חוק ומדיניות קופת החולים - שאליה משתייך - יש פנייה לרופא בהתאם לצורך רפואי - נערכים בדיקות רפואיות שגרתיות ומעקב אחר מצבים קיימים - הצעיר מודע על נושאי ביטוח נוספים (נסיעות, דנטלי, מצבים מיוחדים) ומטפל בהם - הצעיר שולט בשימוש בכלים מקוונים (קביעת תור, תיק אישי)
משפחה וזוגיות - קשרים קרובים ומשמעותיים - יחסים זוגיים ומשפחתיים מיטיבים - תקשורת זוגית ומשפחתית - הימצאות מערכת משפחתית או קשרים משפחתיים משמעותיים	- הצעיר מקיים קשר רציף עם בן / בני משפחה או אדם קרוב - הצעיר פונה לבני משפחה או בני זוג בעת צורך - הצעיר מקיים תקשורת בריאה עם בני משפחה - הצעיר מקיים תקשורת בריאה עם בן או בת הזוג בנושאים: משפחה, מיניות, כסף וחסכון, ניהול קונפליקטים - הצעיר מבטא צרכים ועמדות במערכות יחסים קרובות - הצעיר מדווח על קשרים המעניקים לו תחושת משמעות
רשתות תמיכה חברתיות - מערכות יחסים יציבות ומשמעותיות - תקשורת בין-אישית במערכות יחסים - נוכחות של דמויות תמיכה - תחושת שייכות - שייכות לקבוצת בוגרים	- לצעיר יש לפחות משהו אחד תומך חוץ-משפחתי קבוע שיש איתו קשר שוטף - הדמות התומכת מעורבת בחיי הצעיר ביום-יום (מלווה, מסייעת בקבלת החלטות וכד') - הצעיר פונה לגורמי מקצוע רשמיים לסיוע - הצעיר מרגיש בנוח לפנות לעזרת חברים ובני משפחה בעת הצורך - הצעיר מדווח כי מרגיש תחושת שייכות לקהילה / לקבוצה - הצעיר משתתף פעיל בקבוצת בוגרים
מיומנויות לחיים עצמאיים - תפקוד עצמאי - יכולת קבלת החלטות - כישורי חיים	- הצעיר מבצע משימות יום-יומיות באופן עצמאי - הצעיר מקבל החלטות עצמאיות ומושכלות בתחומי חיים מרכזיים - הצעיר מציב לעצמו מטרות אישיות, תעסוקתיות או לימודיות - הצעיר מקבל החלטות בהתאם לערכים או ליעדים שהגדיר - הצעיר פועל לרכישת אוריינות דיגיטלית, פיננסית, בירוקרטית ובריאותית

תחום	מדדי תוצאה
חוסן והתפתחות אישית - חוסן אישי - הערכה עצמית וביטחון עצמי - תפיסת עתיד חיובית - תחושת זהות מגובשת	- הצעיר מתמודד עם אתגרים וקשיים בלי שהתפקוד היום-יומי נפגע - חזרה מהירה לתפקוד נורמטיבי לאחר משבר או קושי - הצעיר עושה שימוש באסטרטגיות התמודדות - הצעיר מביע הערכה עצמית חיובית - הצעיר מתנסה מדי פעם בפעילות חדשה - הצעיר מביע העדפות ומטרות בתחומי חיים מרכזיים לימודים, עבודה, זוגיות, משפחה) - הצעיר פותר קונפליקטים בדרכים מקובלות - הצעיר מביע אמונה ביכולתו להתמודד עם אתגרים - הצעיר יוזם פעולות לקידום יעדים שהציב לעצמו
הגנה מפני אחרים ומפני התנהגויות סיכון - זיהוי סיכונים ומצבי ניצול - פיזיים או וירטואליים - התנהלות במצבים מסכנים - הימנעות מהתנהגות עוברת חוק	- הצעיר מזהה מצבים פוטנציאליים של סיכון או ניצול - הצעיר מזהה התנהגויות פוגעניות או לא מותאמות - הצעיר מציב גבולות במצבים מסכנים או מתרחק מהסכנה או מגורמים מסכנים - הצעיר פונה למישהו מתאים בעת תחושת סכנה או ניצול - הצעיר נעזר באנשים תומכים להתמודדות עם סיכון - אין רישומים פליליים בתקופה נתונה

לוח 4: מדדי תפוקה לתוכניות הכנה לחיים עצמאיים

תפוקות – תוכניות הכנה במסגרת ההשמה	תפוקות – תוכניות ליווי אחרי סיום ההשמה
- פעילות הכנה לגיוס - ימי עיון וסדנאות בנושאים הקשורים להכנה לחיים בוגרים (מיניות בריאה, כלכלה, כלכלת בית, תזונה, ספורט, מניעת סיכון, כישורים חברתיים) - מתן מידע על מיצוי זכויות וחובות - מתן מידע על מסגרות המשך ואפשרויות דיוור - סדנאות להקניית מיומנויות רכות לעולם העבודה - הכשרות מקצועיות - מפגשים לעיבוד תהליך הפרדה והחזרה הביתה - חוגים, תנועת נוער ופעילויות הפגה ופנאי - תוכנית אישית - טיפול רגשי - טיפול בהתמכרויות - חונכות - שיחות אישיות להכנה לכרדה - שיעורי עזר ותגבור לימודים - שיעורי תאוריה ונהיגה - היכרות עם מערכת התחבורה הציבורית - תיווך לשירותים בקהילה - דיון בוועדה לתכנון טיפול והערכה - התנדבות בקהילה - חברות בתנועת נוער - מיצוי זכויות (קצבאות, סל שיקום)	- ליווי בשירות הצבאי - ליווי בוגרים - פתרונות דיוור וסיוע בדיוור - סיוע כלכלי ותכנון כלכלי - תיווך מצבי חירום - סיוע משפטי - טיפול בהתמכרויות - טיפול רגשי - טיפול רפואי - ימי עיון וסדנאות בנושאים הקשורים להכנה לחיים בוגרים (מיניות בריאה, כלכלה, כלכלת בית, תזונה, ספורט, מניעת סיכון, כישורים חברתיים) - הכוונה לתעסוקה והשכלה - מלגות לימודים וקיום - מענקים - מידע במיצוי זכויות וחובות - קשרים חברתיים ומשפחתיים - הסדרת סל שיקום - שיעורי תאוריה ונהיגה - פיתוח כישורי הורות ובניית מערכות זוגיות - התנסות בתחבורה ציבורית - חונכות - תוכניות לימודיות והכשרה - בנייה ושותפות בקהילה

הערה: לצד זיהוי סוגי התפוקות, בחינה מקיפה של היקף המענה מחייבת התייחסות גם **לתדירות המענה** (מספר המפגשים, מספר השעות וכדומה) ו**לאיכות המענה** כמו שהיא באה לידי ביטוי במידת ההתאמה לצורכי הצעירים, ברמת המקצועיות ובמידת שילובם של הצעירים בתהליכי קבלת החלטות הנוגעים אליהם. היבטים אלו מאפשרים מעבר מהבנה כמותית בלבד של היקף הפעילות להערכה מעמיקה יותר של תרומת ההתערבויות והשפעתן בפועל.

10. מגבלות המחקר

למחקר הזה תרומה להבנת תחום המעבר לבגרות של בוגרי מסגרות השמה בישראל, אך יש לו כמה מגבלות.

שיטת המחקר: המחקר נעשה בשיטה האיכותנית המאפשרת הבנה מעמיקה של התופעה, של התפיסות ושל החוויות, אך היא אינה מאפשרת הכללה סטטיסטית לאוכלוסייה כולה. מאחר שהממצאים נשענים במידה רבה על דיווחים סובייקטיביים של מרואיינים, הם עשויים להיות מושפעים מהטיות תפיסיות, מניסיון אישי ומעמדות מקצועיות. עם זאת שילוב מגוון מקורות מידע (ספרות מקצועית, ראיונות ותובנות מניסיון חיים) נועד לצמצם מגבלה זו באמצעות הצלבת המידע.

שיתוף הצעירים: ועדת המומחים מניסיון חיים שהוקמה למחקר שימשה להבנת הסוגיות הבוערות בתחום המעבר לחיים בוגרים מנקודת המבט של הצעירים ולדיוק החוויות, האתגרים והמענים הנדרשים. עם זאת הצעירים לא היו שותפים לרכיבים אחרים של המחקר דוגמת עיצוב מערך המחקר או פירוש הממצאים.

היקף המשתתפים והרכבם: הראיונות נערכו עם מספר מוגבל של נשות מקצוע, והן אינן מייצגות בהכרח את כלל העוסקים בתחום. ייתכן כי עמדות של בעלי תפקידים אחרים או גופים אחרים לא באו לידי ביטוי במלואן. אשר לוועדת המומחים, מדובר בקבוצה קטנה יחסית של משתתפים שנבחרו על פי קריטריונים מוגדרים (כגון יכולת רפלקטיבית ונכונות להשתתף בתהליך), ולכן אין הם מייצגים את כלל בוגרי מסגרות ההשמה. נוסף על כך בהרכב היו צעירים מקבוצה מסוימת באוכלוסייה (יהודים חילונים), ולא היה בו ייצוג מספק של קבוצות באוכלוסייה, כגון צעירים ערבים או חרדים, שאפשר שהם מתמודדים עם אתגרים ייחודיים.

מיקוד המחקר והיקף הסקירה: בשל אופיו הסבוכ של תהליך ההכנה אי אפשר להקיפו בראיונות וגם לא בסקירת המענים שנעשתה. המחקר נועד לספק תמונה רחבה של תחום ההכנה למעבר לבגרות ושל המענים הקיימים, ולכן הוא התמקד בזיהוי תמות מרכזיות ולא בבחינה מעמיקה של כל תוכנית או מענה בנפרד. לפיכך אפשר שיוזמות או מענים מסוימים לא נכללו בסקירה או תוארו בכלליות בלבד. זאת ועוד, המידע על המענים התבסס ברובו על מקורות גלויים ועל דיווחים של בעלי תפקידים, והוא לא נבחן באמצעות הערכה אמפירית שיטתית של אפקטיביות המענים. עצם קיומם של מענים אינו יכול ללמד על מידת מימושם בפועל, ולכן אי אפשר להסיק מתיאור המענים על היקף השימוש בהם או על האפקטיביות שלהם.

נתונים, מדידה והערכה: אחד הממצאים המרכזיים של המחקר הוא היעדר נתונים שיטתיים ומקיפים על מצבם של בוגרי מסגרות השמה בישראל לאורך זמן. מגבלה זו אינה רק מגבלה של המחקר עצמו אלא חלק מן החסמים בתחום, והיא הגבילה את היכולת להציג תמונה

כמותית מלאה ולהשוות בין קבוצות של צעירים או בין סוגי מענים. מגבלה אחרת בהיבט של הערכה היא הקושי להסיק מסקנות מוצקות על מועילות גישה זו או אחרת או על רכיב מסוים בתוכניות בגלל סוג ואיכות המתודולוגיה ששימשה במחקרי ההערכה שנעשו עד היום.

למרות מגבלות אלו, המחקר מציע תמונה אינטגרטיבית הנשענת על מקורות מידע מגוונים ומספק תובנות משמעותיות על חסמים, מענים ופערים בתחום המעבר לבגרות. ממצאים אלו יכולים לשמש בסיס לפיתוח ידע נוסף, למחקרי המשך ולגיבוש מדיניות ופרקטיקה מבוססות ראיות.

המעבר לבגרות של בוגרי מסגרות השמה הוא שלב חיים מרכזי, המאופיין בפער מובנה בין הצרכים המורכבים של הצעירים ובין זמינותם והתאמתם של המענים הניתנים להם. לרוב המעבר לבגרות אינו נחוזה בקרבם כהליך הדרגתי הנתמך ברצף שירותים אלא כמעבר חד המלווה באובדן רשתות תמיכה ובקושי ממשי בהתמודדות עצמאית.

קרן משפחת שעשוע ביקשה ללמוד לעומק את הנושא במסגרת הפעולות לגיבוש אסטרטגיית הפעולה שלה. מהלך זה תואם את הפרקטיקות המובילות בארץ ובעולם בפיתוח מענים חברתיים מורכבים – ביסוס העבודה על ידע ונתונים. ממצאי הדוח מספקים לקרן תשתית ידע רחבה ועדכנית, הנשענת על שילוב של סקירת ספרות מקצועית, סקירת מענים, ראיונות עם נשות מקצוע העוסקות בתחום ותובנות של מומחים מניסיון חיים – בוגרי מסגרות השמה. ממצאי המחקר משמשים בסיס מוצק לגיבוש התערבויות ממוקדות ומבוססות ראיות.

מן הממצאים עלה כי האתגר המרכזי הוא פערים מבניים שמקשים על הנגישות למענים והמימוש שלהם. הממצאים לימדו על היעדר רצף ליווי בין מסגרת ההשמה לשנות הבגרות הראשונות, על קושי בניווט ובמיצוי זכויות, על חסר בפיתוח שיטתי של כישורי חיים, ועל תיאום מוגבל בין מערכות ושחקנים הפועלים בתחום. בהיעדר מענה אינטגרטיבי לאתגרים אלו, גם מענים איכותיים מתקשים למצות את השפעתם.

מכאן עולה כי התרומה הייחודית של הקרן עשויה להיות הן בפיתוח או בהרחבה של מענים קיימים הן ביצירת **מנופי השפעה מערכתיים**: חיזוק הרצף והליווי לאורך זמן, פיתוח תשתיות ידע וכלים לניווט ולמיצוי זכויות, קידום שיתופי פעולה בין-מערכתיים, והטמעת תפיסות עבודה המדגישות הכנה הדרגתית לבגרות ותמיכה מתמשכת לאחריה.

הדוח מדגיש גם את החשיבות של שילוב הידע של המתבגרים והצעירים ובשיתוף שלהם בתכנון מענים ואת הצורך בהתאמת המענים לקבוצות מגוונות באוכלוסייה. היבטים אלו עשויים לשמש לקרן יתרון ייחודי בזיהוי פערים שלא תמיד נראים ברמת המדיניות והארגון.

עוד פרסומים של המכון בנושא

- בן סימון, ב., טופורק בר, א. ושורק, י. (2026). בין השמה לבגרות: ההכנה למעבר לבגרות של בוגרי האומנה בישראל. דמ-074-26.
- רזניקובסקי-קוראס, א., שפירא, ה. וארזי, ט. (2026). מערכת לתכנון התערבות, ניטור ויישומה ומדידת תוצאותיה, בפנימיות לילדים ובני נוער בסיכון: סיכום ממצאי מדידות $t-0$ ו- $t-1$ ותובנות שעלו מהן. דמ-067-26.
- רזניקובסקי-קוראס, א., לוי, ש. וארזי, ט. (2026). פנימיות לילדים ובני נוער בסיכון: ממצאי דיווח עצמי של חניכים והורים. דמ-080-26.
- בן סימון, ב. (2025). מוכנות בוגרי מסגרות השמה למעבר לבגרות ותוכניות הכנה לחיים עצמאיים: סקירת ספרות. דמ-051-25.
- בן סימון, ב. (2024). מדיניות התמיכה בבני 18+ שגדלו באומנה ובמסגרות השמה חוץ-ביתית אחרות: סקירת ספרות. דמ-017-24.
- פלך, א., שטרן-קטרי, ר., קפרנוב, א., ענבר (אייזיק), ע. וריבקין, ד. (2024). תרומתן של מסגרות רשות חסות הנוער להכנת בוגריהן לחיים בקהילה. דמ-979-24.
- אלפסי, ב., סרבר, מ. וארזי, ט. (2023). התערבות מיטבית במסגרות לנוער קצה: סקירת ספרות. דמ-939-23.
- שפירא, ה., בכר, י. וארזי, ט. (2023). מסגרות רשות חסות הנוער: סיכום ממצאי מדידת T-0. דמ-948-23.
- בן סימון, ב. וכאהן-סטרבצ'ינסקי, פ. (2018). כלי התאמה לתוכנית יתד וכלי למיפוי צרכים ולתכנון התערבות בתוכנית יתד: תובנות מן הבדיקה המקדימה. מ-150-18.
- בן סימון, ב. וכאהן-סטרבצ'ינסקי, י. (2017). מעבר לעולם העבודה: מדיניות ותוכניות לבני נוער וצעירים בסיכון – סקירת ספרות.
- בן סימון, ב. וכאהן-סטרבצ'ינסקי, פ. (2016). מוסדות החסות לנוער: תפיסת טיפול ודרכי עבודה – סקירת ספרות.
- אמיתי, ג., רענן, ר., כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ. וריבקין, ד. (2011). מסמך רקע לאשלים: מעבר לבגרות בקרב אוכלוסיות במצבי סיכון: צרכים והתערבויות.

את הפרסומים אפשר להוריד ללא תשלום מאתר המכון: brookdale.jdc.org.il

- אבגר, ע. (2018). יישום תוכנית יתד – התוכנית הלאומית לצעירים וצעירות במצבי סיכון. הכנסת, מרכז המחקר והמידע. [🔗](#)
- אגף בכיר חוץ-ביתי, משפחה, ילד ונוער והשמות מיוחדות (א"ת). אודות. משרד הרווחה והביטחון החברתי. [🔗](#)
- אמיתי, ג., רענן, ר., כאהן-סטרבצ'נסקי, פ. וריבקין, ד. (2011). מסמך רקע לאשלים: מעבר לבגרות בקרב אוכלוסיות במצבי סיכון: צרכים והתערבויות. מכון מאיר-ג'וינט-ברוקדייל. [🔗](#)
- ארזי, ט. ונמר פורסטנברג, ר. (2020). המדריך האינטגרטיבי לחשיבה תוצאתית. מ-162-20. מכון מאיר-ג'וינט-ברוקדייל. [🔗](#)
- ארזי, ט. ורזניקובסקי-קוראס, א. (2026). פיתוח והטמעה של מערכת ממוחשבת לשימוש שוטף בפנימיות לילדים ובני נוער בסיכון, לתכנון התערבות, ניטור יישומה ומדידת תוצאותיה: התאמת המערכת, התקבלותה ותובנות להמשך הפיתוח. דמ-079-26. מכון מאיר-ג'וינט-ברוקדייל. [🔗](#)
- ארזי, ט. ורזניקובסקי-קוראס, א. (2025). חשיבה תוצאתית בזירה החברתית: מה זה אומר? למה זה חשוב? ואיך עושים את זה בפועל? בתוך ה. שמיד וי. צבע (עור'). מנהיגות וניהול בשירותי הרווחה בישראל (עמ' 533-562). רסלינג.
- בוני-נח, ח., נתן, ש. ובן-רפאל גלנטי, ס. (עור'). (2018). צעירים בישראל, מחקר ועבודת שטח. מכללת בית ברל, מנהלת קרן גנדי.
- בנבנישתי, ר., זעירא, ע., אחדות, נ. ושמעוני, נ. (2021). בוגרי כפרי הנוער של המנהל לחינוך התיישבותי: מחקר מעקב, דוח ביניים. האוניברסיטה העברית בירושלים.
- בנבנישתי, ר., זעירא, ע. ורפאלי, ת. (2023). מחקר מעקב לאורך עשור על מצבם של בוגרי הפנימיות. האוניברסיטה העברית בירושלים. [🔗](#)
- בנבנישתי, ר. ושיף, מ. (2003). מחקר מעקב אחר בוגרי אור שלום בגילאי 18 ומעלה: דוח מחקר. האוניברסיטה העברית בירושלים.
- בנבנישתי, ר. ושמעוני, ע. (2012). הישגים בתחום ההשכלה של ילדים ובני נוער בהשמה חוץ-ביתית ובטיפול רשויות הרווחה. מכש, 36. [🔗](#)
- בן סימון, ב. (2025) מוכנות בוגרי מסגרות השמה למעבר לבגרות ותוכניות הכנה לחיים עצמאיים: סקירת ספרות. דמ-051-25. מכון מאיר-ג'וינט-ברוקדייל. [🔗](#)
- בן סימון, ב., טופורק בר, א. ושוורק, י. (2026). בין השמה לבגרות: ההכנה למעבר לבגרות של בוגרי האומנה בישראל. דמ-074-26. מכון מאיר-ג'וינט-ברוקדייל. [🔗](#)

בן סימון, ב. וקונסטנטינוב, ו. (2025). צעירים על גבול הלבנון: תמונת מצב. דמ-040-25. מכון מאיר-ג'וינט-ברוקדייל.

הלר, א., בן-דוד, ג., ניסנוב, ז., אבנור, י. וגרינשטיין-וייס, מ. (2025). מוביליות חברתית-כלכלית בישראל: סקירת ספרות. דמ-063-25. מכון מאיר-ג'וינט-ברוקדייל.

הוועדה הציבורית לבדיקת מצבם של ילדים ובני נוער בסיכון ובמצוקה. (2006). דין וחשבון הוועדה הציבורית לבדיקת מצבם של ילדים ובני נוער בסיכון ובמצוקה בראשות פרופסור הלל שמיד. מדינת ישראל.

הוועדה הציבורית לבחינת דרכי הטיפול וההליכים בנוגע לילדים בסיכון לפי חוק הנוער (טיפול והשגחה), תש"ך-1960 (2025). דוח הוועדה.

כהן, י. (2008). רמת מוכנותם והגורמים המנבאים את רמת מוכנותם של צעירים במסגרות חוץ ביתיות לחיים עצמאיים [עבודה לשם קבלת תואר מוסמך, האוניברסיטה העברית בירושלים].

כהן מורנו, ר., צבע, י., פלדמן, ק. ושיף, מ. (2020). מצבם של יוצאי מסגרות "הרשות לחסות הנוער" בגיל הבגרות הצעירה: מחקר מעקב. חברה ורווחה, מ(1), 109-136.

לבלי, ש. (2008). מדיניות צעירים בישראל: נייר מדיניות מסכם. האוניברסיטה העברית בירושלים.

לוי, ש. (2008). פרויקט גשר לבוגרי פנימיות ומסגרות חוץ-ביתיות אחרות שאין להם תמיכה משפחתית. הכנסת, מרכז המחקר והמידע.

לנטו, ט. ופורזיקי, ו. (2024). אספקת שירותים חברתיים: סקירה בין-לאומית. דמ-990-24. מכון מאיר-ג'וינט-ברוקדייל.

מבקר המדינה. (2023). השמת ילדים בסיכון בפנימיות, באומנה ובאימוץ. דוח מבקר המדינה. מוניקנדם-גבעון, י. (2023). צעירים חסרי עורף משפחתי בשעת חירום. הכנסת, מרכז המחקר והמידע.

מוניקנדם-גבעון, י. ונוי, מ. (2024). צעירים חסרי עורף משפחתי. הכנסת, מרכז המחקר והמידע. משרד הרווחה והביטחון החברתי (2026). בוגרי אומנה.

משרד הרווחה והביטחון החברתי. (2025). דוח סטטיסטי לשנת 2023. ניג'ם-אכטילאט, כ., שורק, י., קונסטנטינוב, ו. ועטר-שוורץ, ש. (2023). משפחות אומנת קרובים ומשפחות אומנה שאינה אומנת קרובים באוכלוסייה הערבית והיהודית. דמ-923-23. מכון מאיר-ג'וינט-ברוקדייל.

סרבר, מ., ארזי, ט., טפר, י. ואקרמן, מ. (2024). מדריך תכנון מכוון תוצאות למערכת שירותים מיטבי לילדים ולנוער בסיכון ברשויות המקומיות. מכון מאיר-ג'וינט-ברוקדייל.

- ענבר, ע., לוי-זוהר, א. ולף, י. (2025). "הגירה ללא דרכון" – צעירות וצעירים יוצאי החברה החרדית: מיכיו צרכים והמלצות לפיתוח מענים. דמ-061-25. מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל.
- פלדי, י., פישר, ש., הנלה-אהרונ, ב. וכהן, מ. (2024). התוכנית להתמודדות עם חובות של צעירי יתד: דוח הערכה מסכם 2021-2024. מכון תובנות.
- פלך, א., שטרן-קטרי, ר., קפרנוב, א., ענבר, ע. א. וריבקין, ד. (2024). תרומתן של מסגרות רשות חסות הנוער להכנת בוגריות לחיים בקהילה. דמ-979-24. מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל. [🔗](#)
- רזניקובסקי-קוראס, א., שפירא, ה. וארזי, ט. (2026). מערכת לתכנון התערבות, ניטור יישומה ומדידת תוצאותיה, בפנימיות לילדים ובני נוער בסיכון: סיכום ממצאי מדידות t-0 ו-t-1 ותובנות שעלו מהן. דמ-067-26. מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל. [🔗](#)
- שומן הראל, נ. (2025). צעירים וצעירות במצבי סיכון בשדה בריאות הנפש: סקירת ספרות, מדינות ופרקטיקה. מיזם ענבר. [🔗](#)
- שקדי, א. (2011). המשמעות מאחורי המילים: מתודולוגיות במחקר איכותני – הלכה למעשה. רמות.
- שיף, מ. ובננישתי, ר. (2004). מצבם של מתבגרים באומנה ותפיסת מוכנותם לחיים עצמאיים בתום השהות בה: דו"ח מחקר. קבוצת המחקר: האוניברסיטה העברית בירושלים.
- Agnihotri, S., Park, C., Jones, R., Goodman, D., & Patel, M. (2022). Defining and measuring indicators of successful transitions for youth aging out of child welfare systems: A scoping review and narrative synthesis. *Cogent Social Sciences*, 8(1), 2130218. [🔗](#)
- Anderson, B. L. (2015). *Defining success: The perspective of emerging adults with foster care experience* [Master's thesis, University of South Mississippi]. [🔗](#)
- Annie E. Casey Foundation (2025). *Opportunity Passport*. [🔗](#)
- Annie E. Casey Foundation. (2020). *A framework for effectively partnering with young people*. [🔗](#)
- Aparicio, E. M., Gioia, D., & Pecukonis, E. V. (2018). "I can get through this and I will get through this": The unfolding journey of teenage motherhood in and beyond foster care. *Qualitative Social Work*, 17(1), 96–114. [🔗](#)
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469–480. [🔗](#)
- Aslantürk, H., & Günenç, D. K. (2026). Life after care in Türkiye: A scoping review on care leavers. *Child & Family Social Work*, 0, 1–21. [🔗](#)

Atwool, N. (2016). Journeys of exclusion: Unpacking the experience of adolescent care leavers in New Zealand. In P. Mendes & P. Snow (Eds.), *Young people transitioning from out-of-home care: International research, policy and practice* (pp. 309–328). Palgrave Macmillan. [🔗](#)

Avery, R. J. (2010). An examination of theory and promising practice for achieving permanency for teens before they age out of foster care. *Children and Youth Services Review*, 32(3), 399–408. [🔗](#)

Baidawi, S. H. (2016). *Continuing care in Australia: An analysis of state and territory legislation and policy*. Anglicare Victoria. [🔗](#)

Benbenishty, R., & Schiff, M. (2009). Perceptions of readiness to leave care among adolescents in foster care in Israel. *Children and Youth Services Review*, 31(6), 662–669. [🔗](#)

Bollinger, J. (2023). Stability in residential out-of-home care in Australia: How can we understand it?. In S. Keller, I. Oterholm, V. Paulsen and A. van Breda (eds) *Living on the Edge: Innovative Research on Leaving Care and Transitions to Adulthood*. Policy Press. [🔗](#)

van Breda, A. D., Munro, E. R., Gilligan, R., Anghel, R., Harder, A., Incarnato, M., Mann-Feder, V., Refaeli, T., Stohler, R., & Storø, J. (2020). Extended care: Global dialogue on policy, practice and research. *Children and Youth Services Review*, 119, 105596. [🔗](#)

Brisson, D., Wilson, J. H., Medina, E., Hughey, C., Chassman, S., & Calhoun, K. (2022). Experiences of youth transitioning out of juvenile justice or foster care systems: The correlates of successful moves to independence. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 39(1), 45–57. [🔗](#)

Burt, A. (2019). *Life after foster care: Strategies for a successful transition to adulthood*. University of San Francisco. [🔗](#)

Cameron, C., Hollingworth, K., Schoon, I., van Santen, E., Schröer, W., Ristikari, T., Heino, T., & Pekkarinen, E. (2018). Care leavers in early adulthood: How do they fare in Britain, Finland and Germany? *Children and Youth Services Review*, 87, 163–172. [🔗](#)

Cardinali, P., Bizzi, F., & Migliorini, L. (2023). Through a relational lens: reflections about foster care experience in Italian emancipated foster youth. *Frontiers in Psychology*, 14, 1191307. [🔗](#)

Casey Family Programs. (2022). *What are some best practices for recruiting and working with youth advisory boards?* [🔗](#)

Changemakers for Children. (2024). *Approaches to engaging vulnerable youth in advocacy: VOYCE – Whakarongo Mai and the Aotearoa New Zealand context.* [🔗](#)

Child Welfare Information Gateway. (2018). *Helping youth transition to adulthood: Guidance for foster parents.* Child Welfare Information Gateway & Children's Bureau. [🔗](#)

Children Now. (2023). *Supporting successful transitions into adulthood for youth in foster care: Reforming California's Independent Living Program.* [🔗](#)

Coram Voice. (2023). *The story of New Belongings: Improving services for care leavers with care leavers, final report.* [🔗](#)

Courtney, M. E. (2019). The benefits of extending state care to young adults: Evidence from the United States of America. In V. R. Mann-Feder & M. Goyette (Eds.), *Leaving care and the transition to adulthood: International contributions to theory, research, and practice* (pp. 131–150). Oxford University Press. [🔗](#)

Courtney, M. E., Dworsky, A., Brown, A., Cary, C., Love, K., & Vorhies, V. (2011). *Midwest evaluation of the adult functioning of former foster youth: Outcomes at age 26.* Chapin Hall at the University of Chicago. [🔗](#)

CREATE Foundation. (2025). *'This matters to us': Lived experience insights from children and young people with care experience, 2024-2025.* [🔗](#)

Cruz, D., García-Alba, L., & del Valle, J. F. (2025). Helping care leavers develop life skills: A scoping review. *Children and Youth Services Review*, 173, 108298. [🔗](#)

Dinisman, T., & Zeira, A. (2011). The contribution of individual, social support and institutional characteristics to perceived readiness to leave care in Israel: An ecological perspective. *British Journal of Social Work*, 41(8), 1442–1458. [🔗](#)

Dixon, J., & Baker, C. (2016). *New Belongings: An evaluation* (Research report). Department for Education. [🔗](#)

Doucet, M. (2016, November 16). Empowering youth "aging out" of foster care. *Vancouver Sun.* [🔗](#)

Doucet, M. M., Greeson, J. K.P., Eldeeb, N. (2022). Independent living programs and services for youth 'aging out' of care in Canada and the U.S.: A systematic review. *Children and Youth Services Review*, 142, 106630. [🔗](#)

Doucet, M., Bach, A., & Christian, M. (2023). The power of first voice advocacy: Rallying lived expertise to support equitable transitions to adulthood for youth in care in Canada. *International Journal of Child, Youth and Family Studies*, 14(1), 10–25. [🔗](#)

Dubov, V., Agnihotri, S., Goodman, D., & Patel, M. (2022). Development of the successful transitions assessment tool (STAT) for crossover youth (COY): Youth voice and expert feedback with a Delphi approach. *Child Abuse & Neglect*, 134, 105900. [🔗](#)

Dworsky, A., & Dasgupta, D. (2018). *Housing for young adults in extended federally funded foster care*. OPRE Report No. 2018–66. Urban Institute and Chaplin Hall at the University of Chicago. [🔗](#)

Farragher, R., Göbbels-Koch, P., Horn, J. P., & Smith, A. (2023). Care foundations: making care central in research with care-experienced people. In S. Keller, I. Oterholm, V. Paulsen & A. D. van Breda (Eds.), *Living on the edge* (pp. 148–166). Policy Press. [🔗](#)

Feather, J., Allen, D., Crompton, R., Jones, Z., Christiansen, A., & Butler, G. (2024). Transitional support interventions for care leavers: A scoping review. *Children & Society*, 38(5), 1579–1601. [🔗](#)

Fernandes-Alcantara, A. L. (2019). *Youth transitioning from foster care: Background and federal programs* (CRS Report No. RL34499). Congressional Research Service. [🔗](#)

The Fostering Network (n.d.). *Caring for a young person aged 18+*. [🔗](#)

Gaughen, K., & Hanson Langford, B. (2019). *Promising program models for extended foster care & transition services*. Mainspring Consultant. [🔗](#)

Government of Ontario. (2026). *Policy directive: CW 001-24 – Preparing Youth for Successful Transition from the Care of Children's Aid Societies*. [🔗](#)

Greeson, J. K., Usher, L., & Grinstein-Weiss, M. (2010). One adult who is crazy about you: Can natural mentoring relationships increase assets among young adults with and without foster care experience?. *Children and Youth Services Review*, 32(4), 565–577. [🔗](#)

Gunawardena, N., & Stich, C. (2021). Interventions for young people aging out of the child welfare system: A systematic literature review. *Children and Youth Services Review*, 127, 106076. [🔗](#)

Gypen, L., Vanderfaeillie, J., De Maeyer, S., Belenger, L., & Van Holen, F. (2017). Outcomes of children who grew up in foster care: Systematic review. *Children and Youth Services Review*, 76, 74–83. [🔗](#)

Häggman-Laitila, A., Salokelkilä, P., & Karki, S. (2018). Transition to adult life of young people leaving foster care: A qualitative systematic review. *Children and Youth Services Review*, 95, 134–143. [🔗](#)

Hedenstrom, M. (2021). Aging out of foster care: The experiences of former foster youth who successfully navigated this transition. *Developmental Child Welfare*, 3(2), 166–181. [🔗](#)

Heerde, J., Hemphill, S. A., & Scholes-Balog, E. (2018). The impact of transitional programmes on post-transition outcomes for youth leaving out-of-home care: A meta-analysis. *Health and Social Care in the Community*, 26(1), 15–30. [🔗](#)

HM Government. (2016). *Keep on caring: Supporting young people from care to independence*. [🔗](#)

Isakov, A. B., & Hrnčić, J. (2018). Preparedness for emancipation of youth leaving alternative care in Serbia. *Institutionalised Children Explorations and Beyond*, 5(2), 236–262. [🔗](#)

Jim Casey Youth Opportunities Initiative. (2013). *Success beyond 18: A better path for young people transitioning from foster care to adulthood*. [🔗](#)

Jones, L. (2019). Remaining in foster care after age 18 and youth outcomes at the transition to adulthood: A review. *Families in Society*, 100(3), 260–281. [🔗](#)

Kim, Y., Ju, E., Rosenberg, R., Farmer, E. M. Z. (2019). Estimating the effects of independent living services on educational attainment and employment of foster care youth. *Children and Youth Services Review*, 96, 294–301. [🔗](#)

Kiesel C., Pauter S., Ocampo A., Stokes C., & Bruckner E. (2021). *Trauma-informed guiding principles for working with transition age youth: Provider fact sheet*. NCTSN. [🔗](#)

Knoke, D. (2009). *Programs for youths transitioning from foster care to independence (CECW Information, No. 70E)*. University of Toronto, Faculty of Social Work. [🔗](#)

Koen, J., Klehe, U. C., & Van Vianen, A. E. (2012). Training career adaptability to facilitate a successful school-to-work transition. *Journal of Vocational Behavior*, 81(3), 395–408. [🔗](#)

Lansing, J., Daly, H. S., & Pergamit, M. (2021). *How employment programs can support young people transitioning out of foster care: Formative evaluation findings of two employment programs*. Urban Institute. [🔗](#)

Legal Aid Center of Southern Nevada. (2016). *Preparing your client to age out of foster care: Impact of AB 350 and Step Up on older teens*. [🔗](#)

Liu, C. (2020). A multi-level analysis of the effects of independent living programs on educational attainment, employment, and housing outcomes of youth aging out of foster care. *Child Welfare*, 98(4), 97–120. [🔗](#)

London Borough of Bromley. (2023). *Pathway to independence: Supporting our care leavers and young people who are thinking about leaving care in preparation or adult life*. [🔗](#)

Luna, C., Olinger, E., & Weiner, E. (2023). *Addressing barriers to extended foster care*. University Digital Conservancy. [🔗](#)

Matte-Landry, A., Lemire-Harvey, A., de Serres-Lafontaine, A., & Fournier, V. (2025). Trauma-Informed Care as a Promising Avenue for Supporting the Transition to Adulthood Among Trauma-Exposed Youth: A Scoping Review. *Trauma Care*, 5(2), 7–31. [🔗](#)

McDaniel, M., Courtney, M. E., Pergamit, M. R., & Lowenstein, C. (2014). *Preparing for a "Next Generation" evaluation of independent living programs for youth in foster care: Project overview* (OPRE Report No. 2014–71). Urban Institute. [🔗](#)

McDaniel, M., Dasgupta, D., & Park, Y. (2019). *Specialized case management for young adults in extended federal foster care* (OPRE Report No. 2019-105). Urban Institute. [🔗](#)

McGhee, K., & Deeley, S. (2022). Emerging Adulthood: Exploring the implications for care experienced young people and those who care for them. *Scottish Journal of Residential Child Care*, 21(1). [🔗](#)

Melkman, E. P., Schuman-Harel, N., & Refaeli, T. (2026). Facilitating career development among care leavers: insights from an employment program. *Children and Youth Services Review*, 185, 108981. [🔗](#)

Mendes, P. (2023). "The most significant child welfare reform in a generation": An examination of the strategies used by the Home Stretch campaign. *Australian Journal of Social Issues*, 59(2), 328–343. [🔗](#)

Mendes, P., & Rogers, J. (2020). Young people transitioning from out-of-home care: What are the lessons from extended care programmes in the USA and England for Australia?. *British Journal of Social Work*, 50(5), 1513–1530. [🔗](#)

Miller, M., Bales, D., & Hirsch, M. (2020). Extended foster care in Washington State: Final report. *Washington State Institute for Public Policy*.

Mølholt, A. K. (2023). Living an unstable life: Exploring facets of instability in the lives of care-leavers in Denmark. In S. Keller, I. Oterholm, V. Paulsen, & A. D. van Breda (Eds.), *Living on the Edge* (pp. 188–203). Policy Press. [🔗](#)

Moore, A., McCann, J., & Vish, N. L. (2025). *Improving health care access for youth aging out of foster care*. Health Affairs. [🔗](#)

Munro, E. R., Lushey, C., Maskell-Graham, D., Ward, H., & Holmes, L. (2012). *Evaluation of the staying put: 18 Plus Family Placement Programme: Final report*. Department for Education. [🔗](#)

Nathans, L., & Chaffers, L. (2023). A holistic analysis of the effects on tangible domains of a multi-domain independent living program. *Journal of Public Child Welfare*, 17(3), 595–627. [🔗](#)

Nollan, K. A., Horn, M., Downs, A. C., Pecora, P. J., & Bressani, R. V. (2002). *Ansell-Casey Life Skills Assessment (ACLSA) and life skills guidebook manual*. Casey Family Programs.

O'Donnell, R., Hatzikiriakidis, K., Mendes, P., Savaglio, M., Green, R., Kerridge, G., Currie, G., & Skouteris, H. (2020). The impact of transition interventions for young people leaving care: A review of the Australian evidence. *International Journal of Adolescence and Youth*, 25(1), 1076–1088. [🔗](#)

OECD. (2022). *Assisting care leavers: Time for action*. OECD Publishing. [🔗](#)

Ofsted. (2022). 'Ready or not': Care leavers' views of preparing to leave care. GOV. UK. [🔗](#)

Okland, I., & Oterholm, I. (2022). Strengthening supportive networks for care leavers: A scoping review of social support interventions in child welfare services. *Children and Youth Services Review*, 138, 106502. [🔗](#)

Okpych, N. J., Feng, H., Park, K., Torres-García, A., & Courtney, M. (2018). Living situations and social support in the era of extended foster care: A view from the US. *Longitudinal and Life Course Studies*, 9(1), 6–29. [🔗](#)

Paulsen, V., & Berg, B. (2016). Social support and interdependency in transition to adulthood from child welfare services. *Children and Youth Services Review*, 68, 125–131. [🔗](#)

Pepe, A., Biffi, E., Montà, C. C., Arciprete, C., & Biggeri, M. (2024). Agency, participation in decision making and wellbeing among care leavers in care system: A quantitative mediation study. *Children and Youth Services Review*, 160, 107500. [🔗](#)

Peters, C. M., Dworsky, A., Courtney, M. E., & Pollack, H. (2009). *Extending foster care to age 21: Weighing the costs to government against the benefits to youth*. Chaplin Hall at the University of Chicago. [🔗](#)

Phillips, A. R., Halligan, S. L., Lavi, I., Macleod, J. A., Robinson, S., Wilkins, D., & Hiller, R. M. (2024). A scoping review of factors associated with the mental health of young people who have “aged out” of the child welfare system. *Trauma, Violence, & Abuse*, 25(3), 1780–1798. [🔗](#)

Prendergast, L., Davies, C., Seddon, D., Hartfiel, N., & Edwards, R. T. (2024). Barriers and enablers to care-leavers engagement with multi-agency support: A scoping review. *Children and Youth Services Review*, 159, 107501. [🔗](#)

Purtell, J. (2023). Trauma-informed research with young people transitioning from care: Balancing methodological rigour with participatory and empowering practice. In S. Keller, I. Oterholm, V. Paulsen, & A. D. van Breda (Eds.), *Living on the edge: Innovative research on leaving care and transitions to adulthood* (pp. 129–147). Policy Press. [🔗](#)

Refaeli, T. (2017). Narratives of care leavers: What promotes resilience in transitions to independent lives?. *Children and youth services review*, 79, 1–9. [🔗](#)

Refaeli, T. (2020). Needs and availability of support among care-leavers: A mixed-methods study. *Child & Family Social Work*, 25(2), 412–420. [🔗](#)

Refaeli, T., Benbenishty, R., Eliel-Gev, M. (2013). Youth aging out of residential care in Israel: Readiness for independent living and need for help. *Children and Youth Services Review*, 35(9), 1601–1607. [🔗](#)

Refaeli, T., Benbenishty, R., & Zeira, A. (2019). Predictors of life satisfaction among care leavers: A mixed-methods longitudinal study. *Children and Youth Services Review*, 99, 146–155. [🔗](#)

Refaeli, T., & Mann-Feder, V. (Eds.) (2025). *Leaving care around the world: Policy, practice, research, and youth participation*. Oxford University Press.

Refaeli, T., & Sold, A. (2025). Israel. In T. Refaeli & V. R. Mann-Feder (Eds.), *Leaving care around the world: Policy, practice, research, and youth participation* (pp. 255–268). Oxford University Press. [🔗](#)

Salazar, A. M., Jones, K. R., Amemiya, J., Cherry, A., Brown, E. C., Catalano, R. F., & Monahan, K. C. (2018). Defining and achieving permanency among older youth in foster care. *Children and Youth Services Review*, 87, 9–16. [🔗](#)

Scales, P. C., Bensonay, P. L., Oesterleb, S., Hillb, K. G., Hawkinsb, J. D., & Pashak, T. J. (2016). The dimensions of successful young adult development: A conceptual and measurement framework. *Applied Developmental Science*, 20(3), 150–174. [🔗](#)

Schwartz-Tayri, T. M., & Lotan, H. (2023). Care leavers' participation in designing child welfare services and policy in Israel. In K. Križ & M. Petersen (Eds.), *Children and young people's participation in child protection: International research and practical applications* (pp. 63–84). Oxford University Press. [🔗](#)

Scotch, R., & Sutton, K. (2021). *The disability rights movement*. In R. L. Brown, M. Maroto, & D. Pettinicchio (Eds.), *The Oxford handbook of the sociology of disability* (pp. 790–806). Oxford University Press. [🔗](#)

Scott, L., & White, T. (2023). The association of Independent Living / Transitional Living Program Services to educational attainment among older foster youth. *Journal of Social Services Research*, 49(2), 252–261. [🔗](#)

Shaw, M. (2019). *Guidelines for an independent living programme preparing children aging out of foster care* [Master's mini dissertation, North-West University]. NWU Institutional Repository. [🔗](#)

Skoog, T., Bergström, M., Karlsson, M., & Olsson, T. M. (2024). Study protocol for leaving care—A comparison study of implementation, change mechanisms and effectiveness of transition services for youth. *Plos One*, 19(2), e0293952. [🔗](#)

Starr, M., Cordier, R., Pakpahan, E., Robinson, M., Speyer, R., & Chung, D. (2024). Understanding how young people transitioning from out-of-home care acquire and develop independent living skills and knowledge: A systematic review of longitudinal studies. *Plos one*, 19(6), e0304965. [🔗](#)

Stein, M. (2006). Research review: Young people leaving care. *Child & Family Social Work*, 11(3), 273–279. [🔗](#)

Stein, M. (2012). *Young people leaving care: Supporting pathways to adulthood*. Jessica Kingsley Publishers.

Stein, M., & Munro, E. R. (2008). The transition to adulthood for young people leaving public care: International comparisons and perspectives. Paper presented at *Care matters: transforming lives – Improving outcomes conference (incorporating the 8th International Looking After Children Conference)*, 7–9 July, 2008, Keble College Oxford, UK. [🔗](#)

Strahl, B., van Breda, A. D., Mann-Feder, V., & Schröer, W. (2021). A multinational comparison of care-leaving policy and legislation. *Journal of International and Comparative Social Policy*, 37 (1), 34–49. [🔗](#)

Strauss, A., & Corbin, J. M. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Sage Publications, Inc.

Sulimani-Aidan, Y. (2014). Care leavers' challenges in transition to independent living. *Children and Youth Services Review*, 46, 38–46. [🔗](#)

Sulimani-Aidan, Y. (2020). Social networks during the transition to adulthood from the perspective of Israeli care leavers and their social workers. *Children and Youth Services Review*, 115, 105075. [🔗](#)

Sulimani-Aidan, Y., & Kovach, I. (2024). Out-of-Home care experiences and their influence on the journey to adulthood: Insights from care leavers in Israel. *Emerging Adulthood*, 12(4), 597–606. [🔗](#)

Taylor, D. J., Albers, B., Mann, G., Chakraborty, S., Lewis, J., Mendes, P., Macdonald, G., Williams, K., & Shlonsky, A. (2021). *Systematic review and meta-analysis of policies, programmes and interventions that improve outcomes for young people leaving the out-of-home care system*. What Works for Children's Social Care & Center for Evidence and Implementation. [🔗](#)

Taylor, D., Albers, B., Mann, G., Lewis, J., Taylor, R., Mendes, P., Macdonald, G., & Shlonsky, A. (2024). Systematic review and meta-analysis of policies and interventions that improve health, psychosocial, and economic outcomes for young people leaving the out-of-care system. *Trauma, Violence, & Abuse*, 25(5), 1–21. [🔗](#)

Thompson, A. E., Greeson, J. K., & Brunsink, A. M. (2016). Natural mentoring among older youth in and aging out of foster care: A systematic review. *Children and Youth Services Review*, 61, 40–50. [🔗](#)

TUSLA. (n.d.). *Strategic plan for aftercare services for young people and young adults: 2023-2026*. Office of the Director of Services and Integration. [🔗](#)

Tuyishime, P., Chor, B., & Small, L. (2024). *Advancing Opportunities for Youth Aging out of Foster Care with Supervised Independent Living Programs (SILPs)*. Chapinhall.org. [🔗](#)

United Nations. (2009). *Guidelines for the alternative care of children*. UN General Assembly Resolution 64/142. [🔗](#)

UNICEF. (2019). *Guidelines to strengthen the social service workforce for child protection*. [🔗](#)

United Nations. (1989). *Convention on the rights of the child*. United Nations Human Rights. [🔗](#)

Welsh Government. (2016). *When I am ready: Good practice guide*. [🔗](#)

Zhao, Y., Wauvgh, J., & Mendes, P. (2025). A scoping review of the transition experiences and outcomes of young women leaving residential out-of-home care. *Children Australia*, 47(1), 1–23. [🔗](#)

Zhou, X., Van Drunen, M., Brooks, L., McClanahan, J., Baquedano, J., Reznicek, E., Huhr, S., & Wulczyn, F. (2022). *Fair futures implementation study report*. Chapin Hall at the University of Chicago. [🔗](#)

Zlotnik-Raz, D., & Sheer, Y. (2022). *Realizing the rights of the child in Israel: An integrative study of children's rights implementation Israel National Council for the Child*. Israel National Council for the Child.

נספח א: תוכניות ושירותים קיימים

א. תוכניות הכנה למעבר לבגרות הניתנות במסגרת

1. עמותת ילדים בסיכוי

- תוכנית "הגוף לאפטרופסות" המספקת שירותי אפטרופסות לילדי פנימיות שאין להם משפחה – מודל ייחודי בפיתוח העמותה ובשיתוף פעולה עם משרד המשפטים. העמותה משמשת אפטרופסה לגוף ולרכוש לילדים חסרי עורף משפחתי. בתוכנית זו יש כ-100 ילדים מכפרי הנוער ומחסות הנוער.
- מרכזייה חינוכית – פיתוח תוכניות חינוכיות בלתי פורמליות לילדי פנימיות הרווחה בתחום החינוך החברתי, כישורי חיים והעשרה תרבותית. פיתוח התוכניות כולל בנייה של ערכה למדריך ומערכי פעילות.
- תוכנית "משפחות מלוות" לילדים נעדרי עורף משפחתי המספקת בית להיות בו בסופי שבוע, בחגים ובחופשות. מספקת מענה לכ-350 ילדים.
- תוכנית "חונך מלווה לחיים" לילדי פנימיות רווחה בהשתתפות כ-100 ילדים.
- תוכנית "הורים שותפים" לחיזוק הקשר בין הילד בפנימייה להוריו.

- #### 2. עמותת "אור שלום" – תוכנית ההכנה "מסתכלים אל האופק"
- מיועדת לבני 16-18 במעונות המשפחתיים ובמשפחות האומנה של אור שלום. היא מתמקדת בשלושה תחומים עיקריים: פיתוח מיומנויות, פיתוח יכולת רגשית-קוגניטיבית, והיכרות עם זכויות וחובות ומימושן.
- #### 3. מכון סאמיט – סדנאות לתלמידי כיתות י"א-י"ב במשפחות אומנה במגוון נושאים הרלוונטיים למעבר לבגרות.

- #### 4. תוכנית "הכנה לחיים" המיועדת לתלמידי י"ב בפנימיות הרווחה.

- #### 5. תוכנית מיל"ה (מובילים יחד למען הנוער) – תוכנית בהובלת משטרת ישראל ובשיתוף משרד הרווחה, משרד החינוך וגורמים נוספים. פועלת בין השאר בכפרי הנוער במטרה לסייע לנוער עובר חוק ולנוער בסיכון להשתלב באופן מיטבי בחברה (למשל, מחיקת תיקים).

- #### 6. עמותת גשר אל הנוער
- מעניקה סל כלים וכישורי חיים לבני נוער המתמודדים עם אתגרים במערכת החינוך. היא מפעילה "בתים חמים" בשעות אחר הצהריים, מספקת מענה הוליסטי ומסייעת בזיהוי דמויות משמעותיות בחיי בני הנוער ובחיבור ביניהם כדי להניע להצלחה.

ב. תוכניות ליווי ותמיכה אחרי סיום ההשמה

תוכניות ייעודיות לבוגרי מסגרות ההשמה

1. רשות חסות הנוער

◦ ליווי אישי – התוכנית "מחסות לעצמאות" שבפיקוח רשות חסות הנוער ובהפעלת חברת Edusystems (עד מארס 2023 הופעלה על ידי עמותת על"ם) מספקת לבוגרי מעונות חסות הנוער ליווי אישי מותאם במטרה לסייע להם בהשתלבות מיטבית בחברה. הקשר עם המלווה מתחיל לפני סיום ההשמה ונמשך עד כשנתיים לאחריו. כ-250 צעירים היו מלווים בשנת 2024 (פלך ואח', 2024).

◦ דיור – התוכנית "דירות מדרגה", גם היא בפיקוח הרשות, מיועדת לבוגרי מעונות חסות הנוער בגילי 18-24 חסרי עורך משפחתי. מטרת התוכנית להקל על הצעירים מבחינה כלכלית (התשלום הוא על הוצאות שוטפות בלבד) ולהקנות להם כלים בסיסיים לחיים עצמאיים. בשנת 2025 פעלו 12 דירות מדרגה בפריסה ארצית, ובכל דירה התגוררו ארבעה-חמישה צעירים.

◦ מכינה קדם-צבאית

2. מלגות לימודים לבוגרי המנהל לחינוך התיישבותי – מלגה בסך 10,000 ש"ח מטעם מפעל הפיס ומוסד הלימודים (פר"ח), המותנית ב-70 שעות התנדבות, רישום למוסד לימודים מוכר ושירות צבאי או אזרחי. בשנת 2023 הוקצו 400 מלגות (מוניקנדס ונוי, 2024).

3. ליווי אישי – בוגרים לחיים של "אור שלום" שמציעה המשך ליווי לבוגרי האומנה של הארגון.

4. עמותת ילדים בסיכונים

◦ ליווי אישי – תוכנית [מלווי הדרך](#) פועלת במודל דומה לרכזי הבוגרים של עמותת אור שלום ומספקת מענה לכ-350 צעירים, כל אחד לפי צרכיו מבחינת תפקוד ותדירות הליווי.

◦ דיור – התוכנית [נשר לעצמאות](#) מציעה מגורים בדירה מסובסדת עם שותפים וליווי של איש צוות הבונה עם כל צעיר וצעירה תוכנית אישית וכן תוכנית יציאה לעצמאות – סיוע ברכישת כישורי חיים, השתלבות בתעסוקה, השלמת השכלה, הכשרה תעסוקתית, לימודים אקדמיים וסיוע בקבלת מלגות, תמיכה רגשית ועוד.¹⁰ בתוכנית משתתפים כ-120 צעירים.

◦ תעסוקה – תוכנית [סיכויים להצלחה](#) פועלת בשיתוף קרנות המוסד לביטוח לאומי ומיועדת לצעירים חסרי עורך משפחתי המתקשים להשתלב בשוק העבודה. התוכנית נותנת מענה כוללני, ובו ליווי רגשי, מענקי עידוד, אבחונים, הכשרות מותאמות אישית ומיצוי זכויות.

◦ הורות – תוכנית תמיכה בצעירות-אימהות בשם [אמא קדימה](#) שמספקת לצעירות אלו קהילה וגם מענים ייעודיים.

¹⁰ על תוכנית זו נעשו כמה מחקרי הערכה: בנבישתי, 2009; גולדברג, 2009; Schwartz-Tayri & Spiro, 2017; Schwartz-Tayri & Spiro, 2023.

5. [אור שלום](#) – חל"צ

◦ ליווי אישי – התוכנית 'בוגרים לחיים' מספקת סל שירותים לבוגרי המשפחות ומשפחות האומנה וליווי אישי וקבוצתי עד גיל 26.

◦ דיור – התוכנית [גשר לעצמאות](#), היום העמותה מפעילה 17 דירות.

6. [SOS כפרי ילדים ישראל](#)

◦ דיור – התוכנית [גשר לעצמאות](#), היום העמותה מפעילה 16 דירות.

7. [הרוח הישראלית](#) של הסוכנות היהודית

◦ חונכות וסיוע כלכלי – [תמיכה בחמישה כפרי נוער](#): רמת הדסה, בן יקר, הדסה נעורים, קדמה וקריית יערים – תמיכה במגוון תוכניות להשלמת המעטפת החינוכית-טיפולית לחניכים; הפעלת פורום מתנדבים; מתן תוכניות מסוגים שונים וכן סיוע חומרי וכספי.

◦ חונכות – תוכנית חונכות [אחד על אחד](#) המספקת לבוגרי כפרי הנוער חסרי עורף משפחתי ליווי ארוך טווח של בוגר מתנדב. הליווי מתחיל בכיתה י"ב ונמשך גם בזמן השירות הצבאי ולאחריו במטרה לספק נוכחות קבועה של מבוגר בחיי הצעירים.

◦ לימודים – [קרן מלגות](#) המעניקה מלגות לימודים לבוגרי כפרי הנוער שבתמיכת הארגון.

8. [הפורום הציבורי כפרי הנוער, פנימיות הרווחה והאומנה בישראל](#) – שותפות פילנתרופית ומקצועית שהוקמה כדי לקדם את הפנימיות ואת האומנה ברמה הלאומית, ולהבטיח מענה מיטבי ומותאם לחניכים ולבוגרים של כפרי הנוער, הפנימיות והאומנה בישראל.

תוכניות לצעירים במצבי סיכון, ובכללם חסרי עורף משפחתי ובוגרי מסגרות השמה

1. [תוכנית יתד](#) – תוכנית ממשלתית לצעירים במצבי סיכון בני 18-25. התוכנית מפעילה תוכניות במגוון תחומים בשותפות עם גורמים אחרים. בין המענים המוצעים: סיוע חומרי, סיוע תעסוקתי, טיפול רגשי, מיצוי זכויות וליווי בירוקרטי.

◦ [תוכנית ניצוץ](#) – תוכנית הפועלת במסגרת תוכנית יתד בתחום של צבא-חברה, מלווה צעירים משלבי המיון והקליטה ועד תום השירות, במטרה להגדיל שיעורי גיוס ולהפחית שיעורי נשר.

◦ [מיזם החובות](#) – סיוע בהתמודדות עם חובות והתנהלות כלכלית נכונה. כותח בשיתוף פורום נראות והסיוע המשפטי במשרד המשפטים.

◦ תוכנית החונכות [מקושרים](#) המקדמת קשרי מנטורינג בין מתנדבים לצעירים.

2. [הרוח הישראלית](#) של הסוכנות היהודית

◦ צבא – תוכנית [כנפיים](#) מסייעת לצעירים עולים שעלו בגפם משלב הקליטה ועד כשנתיים מסיום השירות הצבאי. התוכנית פועלת בשיתוף צה"ל.

◦ קהילה ושייכות – שותפות בתוכניות הפועלות ב**קהילה החינוכית-התיישבותית ניצנה** שמארכת מדי שנה אלפי צעירים ממגוון רקעים ומספקת מגוון תוכניות, לרבות סמינרים ותוכניות לימוד בנושאי מנהיגות, חקלאות, מדע ואקולוגיה, תוכניות קדם צבאיות ופוסט צבאיות, טיולי שדה ופעילויות ספורט אתגרי. היא מפעילה גם תוכניות "מסע" לצעירים מחו"ל ומרכז קליטה לעולים צעירים.

3. מלגות לימודים

- מלגה בסך 10,000 ש"ח מטעם קק"ל וקרן בנדר לצעירים בסיכון כלכלי שמלווים באופן קבוע ולומדים רפואה, כימיה, סיעוד או הנדסה (עד 100 מלגאים בכל שנה).
- מלגת רגיע לצעירים בני 18-26 במצבי סיכון והכנסה נמוכה שמלווים בקביעות. מלגת לימודים וקיום לשלוש שנים הכוללת גם ליווי אקדמי אישי ופעילויות העשרה פרטניות וקבוצתיות. משרד הרווחה מממן 5,000 ש"ח לשכר דירה ומחשב נייד ושאר המימון מטעם מוסד הלימודים (עד 210 מלגאים בשנה; מוניקנדס ונוי, 2023).
- מלגת משרד החינוך והמל"ג לסטודנטים לתואר ראשון על בסיס מצב חברתי-כלכלי, בין 3,000 ל-12,400 ש"ח (מוניקנדס ונוי, 2023).

4. הביטוח הלאומי

- קצבת הבטחת הכנסה לילד נטוש
- קצבת שארים ליתומים
- סל שיקום
- **יד מכוונת** – ייעוץ והכנה בחינם לוועדה רפואית למגשי תביעה לביטוח הלאומי

5. צה"ל

- הכרה בחיילים בודדים והטבות ת"ש.
- בית הדין המשלב – בית דין צבאי שהוקם במטרה לסייע לחיילים שערקו להשלים את שירותם הצבאי ולהתכונן להשתלבותם בחיים האזרחיים. לחיילים אלו מוצעת תוכנית שילוב אישית שנועדה לסייע להם להתמודד עם הבעיות שהובילו לעריקות. חיילים שמשפחתם מוכרת בשירותי הרווחה והם ומשפחתם הסכימו להתערבות גורמי הרווחה יטופלו על ידי המחלקה לשירותים חברתיים.

- 6. **פורום נראות** – התאגדות של מעל 30 ארגונים חברתיים המלווים צעירים וצעירות במצבי סיכון. ארגונים אלה חברו יחד במטרה לייצר שינוי חברתי, לקדם שיח, מודעות, שיתופי פעולה ומענים בשטח.

מענים אוניברסליים ועקיפים

- 1. **מרכזי צעירים** – בישראל פועלים יותר מ-170 מרכזי צעירים ברחבי הארץ המספקים שירותים מגוונים לצעירים בני 18-40 ותוכניות במגוון תחומים: הכוונת חיילים משוחררים,

השכלה גבוהה, הכשרות מקצועיות, פיתוח קריירה, יזמות חברתית, מעורבות חברתית, הורות צעירה, קליטת עלייה, בנייה וחיזוק קהילה, אירועי תרבות, פיתוח מנהיגות.

2. [עוגן](#) – קרן הלוואות ומנטורינג חברתית, ללא מטרות רווח, המספקת גם ליווי פיננסי.

3. [פעמונים](#) – ארגון חברתי ללא כוונת רווח הנותן מענה בפריסה ארצית למגוון אוכלוסיות ומפעיל סל שירותים ותוכניות מגוון במטרה לסייע למשקי בית בישראל לנהל חיים כלכליים מאוזנים ואחראיים.

4. [המעבדה למיצוי זכויות חברתיות](#) של בית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטה העברית בירושלים ושל ג'וינט-אשלים, בשיתוף משרד הרווחה, משרד הבריאות ומשרד המשפטים. היא מסייעת בפיתוח ידע וכלים לקידום מדיניות לפישוט תהליכים בירוקרטיים ולהגברת מיצוי זכויות כאמצעי לצמצום פערים ולקידום מוביליות חברתית.

נספח ב: חוברת העבודה של מועצת ברומלי

חוברת העבודה של ברומלי להכנה לחיים עצמאיים (Pathway to Independence, London Borough of Bromley, 2023) בנויה על פרקטיקות מיטביות: שיתוף הצעירים, כלי מדיד ופרקטי, מתאים לעבודת צוות רב-מערכתית, קל להתאמה למדינות אחרות (הוא אומץ למשל חלקית על ידי SOS Children's Villages).

החוברת נבנתה בשיתוף צעירים בוגרי מסגרות השמה, אנשי מקצוע ומועצת ברומלי בלונדון. היא מיועדת לעבודה עם מתבגרים וצעירים בני 14-21 ולעיתים עד 25. היא כוללת תהליך מובנה של הערכה ומעקב, רשימות דברים שיש לעשות, פעילויות לפיתוח תחומים שונים, משימות תרגול אישיות, נקודות זמן של הערכה משותפת לצעיר ולמלווה.

התוכנית כוללת עשרה תחומי חיים שזוהו כחיוניים להכנה למעבר לבגרות: ניהול פיננסי, ניהול משק בית, בריאות, יכולת התניידות בתחבורה ציבורית, בטיחות, דיור, תעסוקה ולימודים, מערכות יחסים בריאות, זכויות משפטיות, הורות. בחוברת כל תחום כזה מכוסה לתחומי פעילות. ניהול פיננסי יכול לכלול דברים בסיסיים כגון חישוב עודף ודברים מורכבים יותר כגון הבנת עלויות דירה, תחבורה, מזון או הבנת מושגי חיסכון, חוב וריבית. שמירה על בריאות יכול לכלול משמירה על היגיינה ועד טיפול רגשי ומודעות עצמית; בטיחות אישית – מבטיחות בבית ועד מניעת ניצול או התנהגות בזמן חירום; השכלה ותעסוקה – מתיבת קורות חיים ועד זכויות בעבודה.

החוברת מבוססת על גישה של תהליך פיתוח אישי מונחה ולא של תוכנית לימודים. בכל תחום יש רשימות (צ'קליסט) לפי: רמות (בסיס, ביניים, שליטה); הערכה עצמית (מה כבר יודע, מה צריך ללמוד, מה דורש תרגול); הערכה של המלווה (מסמן מה לדעתו רמת הכישורים של הצעיר בכל תחום); משימות והכוונה (משימות פרקטיות כמו לבשל ארוחה ולתעד, לבנות תקציב שבועי, לנסוע בתחבורה ציבורית למקום חדש, ליצור רשימת אנשי קשר משמעותיים, להכין תיקיית מסמכים אישיים). מסלול הלמידה הוא גמיש, והצעיר שותף בכל התהליך.

התאמות שאפשר לעשות בחוברת לישראל

עשרה פרקים שבכל אחד מהם:

- מטרות
- תוכן לימודי
- רשימת מיומנויות בשלוש רמות
- משימות לביצוע
- הערכה עצמית
- הערכת מלווה

דוגמה להתאמה בפרק בטיחות: מה עושים כשיש אזעקה, איפה יש מקלט, הימנעות מסכנות ברשת.

דוגמה להתאמה בפרק דיור: היכרות עם זכויות דיירים, ערבות בנקאית, ערבים, עלויות אמיתיות של דירה בישראל, התנהלות מול בעל בית.

דוגמה להתאמה בפרק השכלה ותעסוקה: הוספה של השירות הצבאי והשירות האזרחי ונושאים כמו תעודת בגרות, הכנה לגיוס (צווים, מיונים, פרופיל, ת"ש), מסלולים לבוגרי מסגרות השמה בצה"ל.

דוגמה להתאמה לפרק על זכויות: זכויות של צעירים במסגרות השמה, מענים של משרד הרווחה, מענים של משרד החינוך, מענים של הביטוח הלאומי, סיוע בשכר דירה, זכויות במסגרות לימודים, איך מגישים תלונה לגורם רשמי.

מלבד התאמות בעשרת התחומים המקוריים, אפשר גם להוסיף כמה תחומים שנמצא כי חסרה בהם הכנה מספקת:

1. התמודדות עם בירוקרטיה: טפסים, בנק, ביטוח לאומי, שירות התעסוקה, פגישה עם פקידים

2. קשרי משפחה מורכבים: איך משמרים קשר בטוח, איך מציבים גבולות למשפחה

3. זהות חברתית: רב-תרבותיות, דת ומסורת, מורכבות החברה הישראלית (צבא, פוליטיקה, קבוצות אוכלוסייה)

4. בניית רשת תמיכה: איתור מבוגרים משמעותיים, יצירת קשר עם חברים בטוחים, בנייה של רשת "חמשת האנשים שלי"

בחוברת יש לכלול גם מדריך למלווה שכולל בכל פרק: הנחיה איך לסייע בלמידה, משימות רלוונטיות, טיפים להתמודד עם התנגדויות, דפי הערכה מקצועיים.